

Familieret i Norden

Konference — rapport

Perheoikeus Pohjoismaissa

1982:5

Familieret i Norden

Ugifte og gifte samboende – børn og økonomi

**Nordisk Råds 17. rådskonference
Hotel Marienlyst, Helsingør
10.–12. maj 1982**

Nordiska rådet 1982

Forord

Emnet for Nordisk Råds 17. rådskonference "Familieret i Norden – ugifte og gifte samboende – børn og økonomi" blev besluttet af Nordisk Råds præsidium efter indstilling fra rådets juridiske udvalg, som derefter fastlagde konferencens indhold og arbejdsform.

På grundlag heraf blev konferencen tilrettelagt af en arbejdsgruppe bestående af landsdommer Svend Danielsen, der har udarbejdet baggrundsmaterialet til konferencens hovedtemaer, juridisk udvalgs sekretær, landsdommer Peter Lilholt og stf. generalsekretær ved Nordisk Råds danske delegation Niels Ove Gottlieb.

Konferencens deltagere var nordiske parlamentarikere, administratorer, dommere, forskere, skribenter og organisationsrepræsentanter.

Formålet med konferencen var på baggrund af samfundsforløbet og udviklingen i familiemønstre at få en nordisk belysning af børns familieretlige stilling og af den økonomiske situation mellem gifte og ugifte og give lejlighed til at debattere behov, ønsker og muligheder for nordisk familieretlig lovgivning i fremtiden.

Efter en indledning ved to sociologiske eksperter og en redegørelse for den aktuelle situation og foreliggende forslag og ønsker på familievalovgivningens område i de nordiske lande, som blev givet af den danske justitsminister dr.jur. Ole Espersen, blev i oplæg og gruppedrøftelser behandlet spørgsmål vedrørende forældremyndighed og samkvemsret og vedrørende formuedeling mellem ægtefæller og lovgivning for ugifte samboende. I en afsluttende paneldebat drøftede man derefter de fremtidige samarbejdsmuligheder.

Det fremgik, at der i de nordiske lande er fuld overensstemmelse med hensyn til begreber som forældremyndighed og forældreansvar. Der blev fremført ønske om øget medbestemmelse for børn. Barnets tarv ansås stort set for at være det vigtigste hensyn ved fastsættelse af forskellige kriterier for aftaler og beslutninger vedrørende forældremyndighed. Der var enighed om, at det bør være domstolene, der træffer afgørelserne i de store konflikter, men man anså, at tvangsmæssig gennemførelse af afgørelser vedrørende f.eks. samkvemsret kan være uhensigtsmæssig.

Hvad angår forholdene for ugifte samboende blev der givet udtryk for, at en vis praksis har udviklet sig i alle nordiske lande. Betydelig enighed blev konstateret vedrørende lejeforhold og boligforhold, mens der iøvrigt var store forskelle i opfattelsen af, i hvilket omfang, der bør lovgives i forhold, der vedrører den økonomiske opgørelse mellem ugifte samboende.

I de enkelte lande står man nu over for at skulle afslutte komitéarbejde på

familielovgivningens områder. Til brug for de overvejelser, der vil gå forud for de beslutninger, der derefter skal tages i regeringer og parlamenter, vil de indlæg og debatter, der fandt sted på Nordisk Råds familieretskonference kunne udgøre væsentlige bidrag.

Ligeledes vil konferencens forhandlinger sammen med den omfattende baggrundsdokumentation komme til at danne basis, når rådets juridiske udvalg på kommende møder skal drøfte det fremtidige samarbejde om nordisk lovgivning og forskning på familierettens område.

Christiansborg, september 1982

Svend Jakobsen

Folketingets formand

Formand for Nordisk Råds juridiske udvalg

Indeholdsfortegnelse

Program	7
Deltagare	11
<i>Konferencen åbnes</i>	
Ib Stetter	15
Svend Jakobsen	16
<i>Behov, ønsker og adfærd på det familieretlige område i de nordiske lande</i>	
Jan Trost	21
Inger Koch-Nielsen	30
<i>Familielovgivningen i de nordiske lande</i>	
<i>Den aktuelle situation, reformforslag og -ønsker</i>	
Ole Espersen	35
<i>Børns familieretlige stilling</i>	
Dr. juris, Lucy Smith	41
Matti Savolainen	46
<i>Grupperapporter</i>	
Gruppe A Jørgen Graversen	59
Gruppe B Ritva Helme-Kauranen	61
Gruppe C Ingebjørg Roll-Matthiesen	62
Gruppe D Edvard Nilsson	64
<i>Diskussion</i>	66
<i>Den økonomiske situation mellem agtefæller og mellem ugifte samboende</i>	
Armann Snævarr	71
Staffan Magnusson	79
<i>Grupperapporter</i>	
Gruppe E Helen Thorup	85
Gruppe F Anja Tulenheimo-Takki	86
Gruppe G Peter Lødrup	87
Gruppe H Lars Tottie	88

<i>Diskussion</i>	90
<i>Fremtidens behov, ønsker og muligheder for nordisk familieretlig lovgivning (paneldebat)</i>	
N. C. Bitsch	95
Kirsti Coward	96
Gudrun Erlendsdóttir	98
Lennart Andersson	100
Asser Stenbäck	101
Svend Jakobsen	103
<i>Diskussion</i>	103
<i>Sammenfatning og afslutning af konferencen</i>	
Svend Jakobsen	113
<i>Bilag 1</i>	117
<i>Bilag 2</i>	139
<i>Bilag 3</i>	157

Program

Mandag den 10. maj

20.30 Konferencen åbnes

Folketingsmedlem Ib Stetter,
vicepræsident i Nordisk Råd
Folketingets formand fhv. minister Svend Jakobsen,
formand for Nordisk Råds juridiske udvalg

Behov, ønsker og adfærd på det familieretlige område i de nordiske lande

Docent Jan Trost, Sverige
Forskningsassistent Inger Koch-Nielsen, Danmark

Tirsdag den 11. maj

09.00 *Familielovgivningen i de nordiske lande*
Den aktuelle situation, reformforslag og -ønsker
Justitsminister dr.jur. Ole Espersen, Danmark

09.30 Mødeleder: Riksdagsledamot Håkan Winberg, Sverige

Tema I

Børns familieretlige stilling
Første amanuensis, dr.juris Lucy Smith, Norge
Lagstiftningsrådet Matti Savolainen, Finland

10.30 Møder i fire grupper

Gruppe A Forældremyndighedens indhold m.v.
Gruppeleder: Folketingsmedlem Chr. Christensen, Danmark
Gruppe B Forældremyndighedsaftaler og -afgørelser (kriterier)
Gruppeleder: Riksdagsman Aimo Ajo, Finland
Gruppe C Forældremyndighedstvisters behandling
Gruppeleder: Stortingsrepresentant Marit Rotnes, Norge
Gruppe D Samkvemsret
Gruppeleder: Riksdagsledamot Lennart Andersson, Sverige

- 12.30 Lunch
- 14.00 Mødeleder: Riksdagsledamot Håkan Winberg, Sverige
 Tema I
Gruppernes rapportering
 Diskussion
- 15.15 *Promenade*
 Besøg på Kronoborg, hvor konferencens deltagere modtages af Helsingørs borgmester
- 17.30 Mødeleder: Folketingets formand Svend Jakobsen, Danmark
 Tema II
Den økonomiske situation mellem ægtefæller og mellem ugifte samboende
 Haestarettardómari Armann Snævarr, Island
 Rättschefen Staffan Magnusson, Sverige
- 21.30 *Samliv og ægteskab*
 Causeri
 Journalist Eva Bendix, Danmark

Onsdag den 12. maj

- 09.00 Tema II
 Møder i fire grupper
Gruppe E Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen
 Gruppeleder: Folketingsmedlem Hagen Hagensen, Danmark
Gruppe F Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen
 Gruppeleder: Riksdagsledamot Tuulikki Petäjäniemi, Finland
Gruppe G Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje
 Gruppeleder: Stortingsrepresentant Annelise Høegh, Norge
Gruppe H Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje
 Gruppeleder: Riksdagsledamot Håkan Winberg, Sverige
- 11.15 Mødeleder: Folketingsmedlem Hagen Hagensen, Danmark
 Tema II
Gruppernes rapportering
 Diskussion
- 13.30 Mødeleder: Folketingets formand Svend Jakobsen, Danmark
 Tema III
Fremtidens behov, ønsker og muligheder for nordisk familieretlig lovgivning
 Panel:
 Byretspræsident N.C. Bitsch, Danmark
 Riksdagsman Asser Stenbäck, Finland
 Universitetslektor Gudrun Erlendsdóttir, Island

Underdirektør Kirsti Coward, Norge
 Riksdagsledamot Lennart Andersson, Sverige

Debat

- 15.30 *Sammenfatning og afslutning af konferencen*
 Formanden for Nordisk Råds juridiske udvalg Svend Jakobsen

Deltagere

Danmark

- Andreasen, Marie Louise*, byretsdommer, Den danske Dommerforening
Bitsch, N.C., retspræsident, formand for ægteskabsudvalget af 1969
Bjerregaard, K. Frost, statsamtsfuldmægtig, Foreningen af statsamtsjurister
Black, Nils, overformynder, justitsministeriet
Christensen, Christian, folketingsmedlem, Nordisk Råds juridiske udvalg
Danielsen, Svend, landsdommer
Detlefsen, Claus, fuldmægtig, sekretær for folketingets retsudvalg
Emmertsen, Mikkil, tandlæge, Foreningen Far/Mor M/K
Gottlieb, Niels Ove, stf. generalsekretær, Nordisk Råd
Graversen, Jørgen, universitetslektor, Institut for Privatrekt, Århus Universitet
Hagensen, Hagen, folketingsmedlem, Nordisk Råds juridiske udvalg
Hansen, Lisbeth Victor, landsretssagfører
Hilduberg, Jalgrim, fuldmægtig, Færøernes landsstyre
Jakobsen, Svend, folketingets formand, fhv. minister, formand for Nordisk Råds juridiske udvalg
Joensen, Vagn, fuldmægtig, justitsministeriet
Koch-Nielsen, Inger, forskningsassistent, Socialforskningsinstituttet
Levi, Marianne, kontorchef, justitsministeriet
Melchior, Arne, folketingsmedlem, Nordisk Råd
Munch-Larsen, Ellen, kontorchef, Københavns Overpræsidium
Pedersen, Inger Margrete, civildommer, ægteskabsudvalget af 1969
Petersen, Marianne Højgård, fuldmægtig, justitsministeriet
Rasmussen, Lars Juul, radiotelegrafist, Foreningen FAR
Smith, Erik B., folketingsmedlem, folketingets retsudvalg
Stahr, Jimmy, folketingsmedlem, formand for folketingets retsudvalg

Steffensen, Gitte, salgsassistent, Foreningen FAR/MOR M/K
Stetter, Ib, folketingsmedlem, vicepræsident i Nordisk Råd
Taksøe-Jensen, Finn, professor, dr.jur., Institut i Person-, Familie- og Arveret, Københavns Universitet
Thorup, Hellen, advokat
Trønning, Christian, kontorchef, justitsministeriet
Vindeløv, Vibeke, adjunkt, Institut i Person-, Familie- og Arveret, Københavns Universitet

Finland

Ahola, Antero, advokat, Finlands advokatförbund
Ajo, Aimo, riksdagsman, Nordiska rådets juridiska utskott
Auvinen, Riitta, generalsekreterare, Väestöliitto
Branders, Håkan, generalsekreterare, Nordiska rådet
Cantell, Ilkka, lagstiftningsråd, Justitieministeriet
Halme-Kauranen, Ritva, lagstiftningsråd, Justitieministeriet
Hirvelä, Inger, riksdagsledamot, Riksdagens lagutskott
Lindfors, Jan-Erik, vicetalman, Ålands landsting
Lindholm, Göran, sekreterare, Ålands landsting
Mahkonen, Sami, tf. professor, Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet
Petäjäniemi, Tuulikki, riksdagsledamot, Riksdagens lagutskott
Rautanen, Elina, verkst. direktör, Rädda Barnen
Savolainen, Matti, lagstiftningsråd, Justitieministeriet
Stenbäck, Asser, riksdagsman, Nordiska rådets juridiska utskott
Tulenheimo-Takki, Anja, kanslichef, Finlands domarförbund

Island

Bjárnason, Guðmundur, altingsmedlem, Nordisk Råds juridiske udvalg
Erlendsdóttir, Guðrun, universitetslektor
Snævarr, Armann, hæstarettedómari

Norge

Bølviken, Lilly, høyesterettsdommer, formann for Ekteskapsutvalget
Bøsterud, Helen, stortingsrepresentant, formann for Stortingets justiskomite
Høegh, Annelise, stortingsrepresentant, Stortingets sosialkomité

Lødrup, Peter, professor, dr.juris, Oslo Universitet, Ekteskapsutvalget
Matthiesen, Ingebjørg Roll, advokat, Den norske advokatforening
Olsen-Hagen, Gunn Vigdis, stortingsrepresentant, formann for Stortingets sosialkomité
Rotnes, Marit, stortingsrepresentant, Nordisk Råds juridiske udvalg
Smith, Lucy, første amanuensis, dr.juris, Oslo universitet
Stang, Nina Sidsel, konsulent, Justisdepartementet
Stuhaug, Råmund, lagdommer, Den norske dommerforening
Sønstebo, Jørgen, stortingsrepresentant, Stortingets justiskomite
Ve, Gudvin Låder, generalsekretær, Nordisk Råd

Sverige

Agell, Anders, professor, Uppsala universitet
Andersson, Lennart, riksdagsledamot, Nordiska rådets juridiska utskott
Beckman, Lars Å., kanslichef, Riksdagens lagutskott
Engström, Lars-Göran, hovrättsassessor, Familjelagssakkunniga
Helander-Hörnlund, Britta, advokat, Sveriges advokatsamfund
Kjellin, Björn, f. d. hovrättspresident, Familjelagssakkunniga
Lundblad, Bengt, advokat, Sveriges advokatsamfund
Marklund, Eivor, riksdagsledamot, Nordiska rådets juridiska utskott
Malmros, Birgitta, byråchef, Nordiska rådets svenska delegation
Nilsson, Edvard, departementsråd, Justitiedepartementet
Olsson, Martin, riksdagsledamot, Riksdagens lagutskott
Pripp, Nina, hovrättsassessor, Justitiedepartementet
Rönström, Anita, barnombudsman, Rädda Barnen
Simfors, Sivor, familjerådgivare/föreståndare, Föreningen Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare
Stenberg, Mårten, kammarrättsassessor, Utredningen om barnens rätt
Tottie, Lars, regeringsråd, Familjelagssakkunniga/Regeringsrätten
Trost, Jan, docent, Uppsala universitet
Winberg, Håkan, riksdagsledamot, Nordiska rådets juridiska utskott
Ålander, Christina, Föreningen Barnens rätt i samhället (BRIS)

Nordiske

Nordisk Ministerråd

Espersen, Ole, justitsminister, dr. jur., Danmark

Nordisk embedsmandskomite for lovgivningsspørgsmål

Melchior, Torben, kst, landsdommer, justitsministeriet, Danmark

Sevon, Leif, lagstiftningsdirektör, Justitieministeriet, Finland

Petursdóttir, Olaf, kontorchef, justitsministeriet, Island

Coward, Kirsti, underdirektør, Justisdepartementet, Norge

Magnusson, Staffan, rättschef, Justitiedepartementet, Sverige

Nordisk Ministerråds ligestillingsudvalg

Andersen, Agnete, sekretariatschef, Danmark

Braaten, Elsa Rastad, ekspedisjonsjef, Norge

Nordisk Ministerråds sekretariat

Thulstrup, Niels Kamp, konsulent

Foreningerne Nordens Forbund

Salo, Tuure, stadsdirektör/ordförande för Föreningarna Nordens Förbund

Petrén, Gustaf, regeringsråd

Nordisk Kontakt

Clausen, H. C., redaktør, Danmark

Nordisk Råds præsidiasekretariat

Berger, Göran, informationssekreterare

Hagen, Gro, assistent

Edwall, Åke, redaktör

Karlsson, Jan O., stf. presidiasekreterare

Lindfors, Viveca, assistent

Lilholt, Peter, landsdommer, sekretær for Nordisk Råds juridiske udvalg

Wickell, Anita, assistent

Konferencens sekretariat

Madsen, Grethe, assistent, Nordisk Råds danske sekretariat

Svendsen, Annelise, overassistent, Nordisk Råds danske sekretariat

Sølling, Birgit, kontorfuldmægtig, Nordisk Råds danske sekretariat

Konferencen åbnes

Folketingsmedlem Ib Stetter, Danmark:

Kære nordiske gæster og venner. På Nordisk Råds vegne byder jeg velkommen til denne rådskonference, den 17. i rækken.

Jeg bringer en hilsen fra rådspræsidenten Elsie Hetemäki-Olander, som desværre er forhindret i at være til stede.

Velkommen til de mange deltagere fra nær og fra fjern og en speciel velkomst til vore venner fra de øvrige nordiske lande, velkommen til Danmark. Jeg udtrykker håbet om, at vi sammen oplever nogle udbytterige dage på dette underbare sted i Nordsjælland. Deltagerlisten er fuld af navne, som lover godt for vore samtaler og dermed for forløbet og for resultatet af konferencen. Deltagernes omfattende viden og erfaring vil komme os alle til gode, ligesom deres medmenneskelige engagement og forståelse giver konferencen den baggrund, som er aldeles nødvendig, når det som her drejer sig om stærkt følelsesladede emner.

Som det fremgår af det tilsendte materiale, er der udført et stort og omfattende forarbejde, og jeg takker medlemmerne af den nedsatte arbejdsgruppe for indsatsen. Jeg retter endvidere en speciel tak til Nordisk Råds juridiske udvalg og dets formand, folketingets formand, forhenværende minister Svend Jakobsen, som har lovet at lede denne conference, hvad jeg også siger tak for på præsidiets vegne.

Konferencens tema er familieret i Norden, ugifte og gifte samboende, – rækkefølgen er tilfældigt valgt – børn og økonomi. Det forekommer mig som ikke-jurist, at være en række overskrifter, som nok kan give anledning til en temmelig omfangsrig dagsorden, og jeg forestiller mig da heller ikke, at man kommer til vejs ende med hensyn til alle de problemstillinger, som rejses på grundlag af disse overskrifter.

Jeg skal som indledning sige nogle ord om, hvorledes jeg selv betragter situationen på disse områder. Gennem århundreder har ægteskabet været fundamentet i vore nordiske samfund. Men udviklingen går nu mere eller mindre hurtigt i retning af, at der også etableres andre samlivsformer. Denne udvikling nødvendiggør en udvidelse af lovgivningen vedrørende familien. Familien spiller nemlig fortsat en central rolle, hvad enten der er tale om den traditionelle kernefamilie eller familien, der består af en enlig forsørger med børn. Familien kan være baseret på ægteskab eller på et papirløst forhold, og den kan være en del af et kollektiv. De voksne vælger mellem forskellige samlivsformer, men børnene har jo intet valg, børnene har altid været den

svage part, og det er de også i dag.

Der er naturlige grænser for, hvad der kan, og hvad der skal lovgives om med hensyn til børns tryghed, men jeg beder om, at man altid tænker på barnets tarv, for det er jo i nutidens samfund ofte mere et spørgsmål om de voksnes holdning til, om deres egne behov skal opfyldes, end om de vil og kan tage hensyn til børnenes behov og ønsker.

På hele dette som på andre felter er der forskelle i de nordiske landes lovgivning, og konferencens mål er bl.a. at få disse forskelle belyst med sigte på at gennemføre en samordning ikke lige med det samme, men efterhånden. Vi kan lære af hinanden, og vi kan formentlig arbejde os frem til regler, som kan bruges, og som kan efterleves af alle nordiske borgere og familier, og det kan vi, fordi vi på masser af områder både kulturelt og historisk står hinanden så nær.

Jeg ønsker alle hjerteligt velkommen til denne konference, og jeg giver ordet til Svend Jakobsen.

Folketingets formand Svend Jakobsen, Danmark:

Hr. vicepræsident. Mine damer og herrer. Jeg vil gerne starte med at takke Ib Stetter for præsidiets velkomst og samtidig udtrykke juridisk udvalgs tak til præsidiets, fordi man har imødekommet udvalgets ønske om afholdelse af denne konference om familieret i Norden. Hermed er opfyldt et ønske, som gennem nogle år er kommet stærkere og stærkere til udtryk i Nordisk Råds juridiske udvalg, hvor man har anset det for betydningsfuldt at få en bred belysning af de aktuelle familieretlige problemstillinger i Norden.

I modsætning til meget andet aktuelt nordisk samarbejde kan denne konference ikke rubriceres under de forsøg, som i de senere år har været gjort for at udvikle samarbejdsområderne, hvor netop konferencer af denne karakter har udgjort den første prøveballon, man har opsendt for at vurdere et samarbejdes muligheder og bæredygtighed. Vi har brugt samme fremgangsmåde, og vi kan med tilfredshed se tilbage på den udvikling, som siden rådskonferencen i 1977 er sket på området vedrørende temaet for 1977-konferencen, nemlig straffesystemer i Norden.

Konferencen, som vi åbner i aften, har imidlertid et andet perspektiv ikke blot emnemæssigt. Den er ikke nogen prøveballon og betegner hverken begyndelsen eller afslutningen på et samarbejde. Snarere – håber jeg – en blandt mange toppe på en lang traditionsrig, men stadigt fremadskridende udvikling af nordisk samarbejde på familierettens område.

Konferencen er selvfølgelig ikke bragt i stand, blot for at vi skal bruge tiden til at se bagud og mindes fortiden med dens fremskridt og dens nederlag, og emnerne for konferencen viser da også klart, at vi med udgangspunkt i nutiden skal skue fremad og med konferencen som et af instrumenterne tilkendegive synspunkter vedrørende de udviklingslinjer, som i de kommende år må antages bedst at imødekomme de nordiske befolkningers ønskemål og behov inden for rammerne af de bestræbelser, som med øget intensitet vil blive iværksat for at styrke og udbygge samhørigheden mellem de nordiske folk og de nordiske lande.

Vi vil derfor også i aften og i morgen tidlig som oplæg til de egentlige forhandlinger få nærmere oplysning om og redegørelse for den aktuelle

situation og de overvejelser om fremtiden, som vi skal drøfte og udtale vore meninger om i de kommende dage.

Netop ved indledningen til en konference om familieret i Norden må det dog være på sin plads at kaste et blik bagud for derved at få konferencen placeret i det rette historiske perspektiv. At det nordiske samarbejde på dette juridiske område har en mere end 100-årig tradition bag sig, behøver jeg ikke at erindre de tilstedeværende om. Når vi imidlertid står over for at skulle overveje reformer af betydelig rækkevidde inden for familierettens område, og når reformiveren måske til tider kan trække tunge veksler på samarbejdets bånd, kan det, og særligt når henses til denne konferencens temaer, være af betydning at fremdrage, at et af hovedemnerne på det allerførste nordiske juristmøde, der blev afholdt i 1872, som overskrift havde titlen: 'Om formuesforholdene mellem ægtefæller'.

Jeg kan også i samme forbindelse nævne, at et af diskussionsemnerne for det andet nordiske juristmøde i 1875 hed: 'Om makers ejendomsrätt'. Der er nået mange resultater siden, men udviklingen betinger, at disse spørgsmål med mellemrum diskuteres. Derfor denne konference og derfor diskuteres sagen på de nordiske juristmøder så sent som i 1981, denne gang under overskriften: 'Ægtefællers og samboendes ejendomsforhold'.

Jeg synes også, vi har lov til at sige, at behovet understreges af den helt overvældende interesse, der har været for denne konference, en interesse, som jeg takker for, og jeg takker ikke mindst de indledere, der har stillet sig til rådighed med oplæg til de drøftelser, vi skal have i de kommende dage.

Reformer på familierettens område har altid skullet gennemgå en modningsproces. Hvis vi ser tilbage til århundredeskiftet, så fremgår det, at man skulle helt frem til år 1909, før der mellem de nordiske lande blev vedtaget et program for lovgivning om ægteskabs indgåelse og opløsning, formueforholdene i ægteskabet, umyndighed, værgemål og adoption. Der blev nedsat familieretskommissioner for disse spørgsmål, og efterhånden som betænkningerne forelå fra kommissionerne, blev der vedtaget love om emnerne i de nordiske lande i perioden 1915–1927.

Senere blev der i perioden 1931–1934 gennemført en international privatretlig regulering af disse områder.

Denne lovgivning forblev stort set uændret i en lang årrække. Først i 1957 blev der efter anbefaling af Nordisk Råd nedsat udvalg i alle 5 nordiske lande med den opgave at overveje spørgsmål om ændring af de gældende regler om ægteskabs indgåelse og opløsning og om ægteskabets retsvirkninger og for at sikre, at ensartetheden i de nordiske landes ægteskabslovgivning opretholdes og udbygges.

På grundlag af disse udvalgs arbejde blev der i Finland, Norge, Sverige og Danmark gennemført ny lovgivning om ægteskabs indgåelse og opløsning i 1969, og der blev samtidig nedsat udvalg til at arbejde videre med ægteskabslovgivningen, således at den kommer til at stemme med, hvad der svarer til de ændrede samfundsforhold.

Netop den omstændighed, at perioden fra slutningen af 1960-tallet har været karakteriseret ved betydelige forandringer i familie- og samlivsmønstrene – ikke mindst blandt unge mennesker – har resulteret i, at der i de enkelte lande har vist sig forskellige behov for fastsættelse af regler for familie- og samlivsforhold. Dette har resulteret i lovgivningsinitiativer, der ikke som

tidligere helt har kunnet præsenteres som ensartede i alle de nordiske lande.

Man vil huske den nok så dramatiske diskussion, som omkring Nordisk Råds session i 1973 og i de følgende år blev ført netop om rimeligheden af og det hensigtsmæssige i, at den nordiske retsenhed på disse områder måtte vige for hensynet til at imødekomme aktuelle specifikt nationale behov.

Denne diskussion er vel efterhånden klinget så meget af, at man kan sige, at man fra de fleste sider har accepteret, at det på visse områder ikke længere er muligt at opretholde eller skabe fulstændig ensartethed i reglerne. Drøftelserne i Nordisk Råd har siden 1973 haft udgangspunkt i rekommandationen fra dette år om ægteskabslovgivningen, hvori Nordisk Råd har henstillet til regeringerne at stræbe efter en udbygning af en ensartet nordisk ægteskabslovgivning for at undersøge alle muligheder for at finde en fælles tilfredsstillende løsning.

Juridisk udvalg har i den forløbne periode fulgt udviklingen så nøje, som det har været muligt på grundlag af Nordisk Ministerråds årlige meddelelser til Nordisk Råds sessioner om rekommandationen og ministerrådets sammenfattende redegørelser i beretningerne om det nordiske samarbejde, og juridisk udvalg har med mellemrum under møder med de nordiske justitsministre og med medlemmer af de nationale ægteskabsudvalg haft lejlighed til uddybende drøftelser af ministrenes og udvalgenes vurderinger af perspektiverne i det igangværende udvalgsarbejde.

Det er på denne baggrund, at juridisk udvalg har bedømt udviklingen således, at tidspunktet nu synes at være inde til en sammenhængende drøftelse af aktuelle familieretlige problemer i Norden. Vi står i dag i en situation, hvor der på flere områder foreligger betænkninger fra sagkyndige udvalg, og hvor det nu er lagt i de respektive departementers hænder at udarbejde konkrete lovforslag.

Jeg kan tilføje, at det fra Nordisk Ministerråd klart er tilkendegivet, at der under denne beredningsfase vil ske et samarbejde departementerne imellem, og vi har i juridisk udvalg ment, at det som indledning til denne fase vil være værdifuldt, at de, der har arbejdet med disse spørgsmål, eller som siden skal beskæftige sig med familieretlovgivningen, i fællesskab prøver at vurdere de aktuelle problemer og muligheder for nordiske løsninger heraf. Ikke mindst for parlamentarikerne i Nordisk Råd håber jeg – som jeg også gav udtryk for under Nordisk Råds session i marts i år – at konferencen vil belyse de centrale problemstillinger så godt og så grundigt, at der måske allerede næste år vil være grundlag for fra parlamentarisk side at give mere sikre udtryk for standpunkttagningen til, hvilken retning lovgivningsarbejdet på dette område bør tage.

Jeg vil gerne igen understrege, at der kan være områder, hvor forholdene tilsiger, at problemerne ikke kan løses helt på samme måde. Men jeg vil gerne tilføje, at der ikke findes undskyldning for ikke alvorligt at søge at nå frem til fælles nordiske løsninger. Det er vor pligt over for de nordiske befolkninger at sørge for, at nødvendige forskelle mellem landene fuldt ud afklares, og at der, i det omfang forskelle eksisterer eller opstår, tages forholdsregler til at hindre, at mulighederne for frit at bevæge sig, stifte familie og bosætte sig inden for det nordiske område vanskeliggøres. Det er fortsat Helsingforsaftalens bestemmelser om i størst muligt omfang at søge lovgivningen harmoniseret, der er hovedmålsætningen for samarbejdet også på familierettens område, og jeg går

ud fra, at dette hovedsigte vil præge vore forhandlinger i de kommende dage.

Med disse bemærkninger vil jeg også på juridisk udvalgs vegne byde velkommen og udtrykke håbet om en i saglig henseende god og udbytterig konference for alle deltagerne. Jeg skal straks overtage en anden rolle, nemlig som mødeleder for denne aften, og jeg har fornøjelsen af at byde velkommen til vore første to indledere: Inger Koch-Nielsen og Jan Trost.

Inger Koch-Nielsen er cand. jur. og socialforsker ved det danske socialforskningsinstitut. Hun har gennemført undersøgelser for det danske ægteskabsudvalg, har skrevet dets betænkning nr. 6 om ægteskabet i statistisk og sociologisk belysning og er forfatter til bogen "Ægteskabet og loven".

Jan Trost er uddannet sociolog og er docent i sociologi ved Uppsala universitet. Trost, der er ekspert i familieretsspørgsmål, har foretaget flere undersøgelser og skrevet flere publikationer om ugifte samboende, er forfatter til den svenske betænkning "At sambo og gifta sig" og er i gang med en skilsmisseundersøgelse.

Jeg vil i øvrigt sige, at vore to indledere i aften arbejder tæt sammen. Det vil de gøre om lidt, og det vil deltagerne få lejlighed til at opleve. Jeg kan også oplyse, at indlederne i fællesskab for tiden arbejder på en europæisk skilsmisseundersøgelse på Wien-centret, der oprindeligt blev oprettet af UNESCO. Jeg byder velkommen til jer begge, og vi glæder os til at høre jeres oplæg, som vil være en del af baggrunden for drøftelsen, som vi starter i det samlede forum i morgen.

Behov, ønsker og adfærd på det familieretlige område i de nordiske lande

Docent Jan Trost, Sverige:

Äktenskap

Under 1960-talet ifrågasattes såväl familjen som äktenskapet. Många kritiska röster höjdes i debatten där det bland annat hävdades att kyrkan, som bland många av debattörerna var förhatlig, hade konstruerat äktenskapet och att äktenskapet således var en religiös artificiell konstruktion från vilken man nu borde ta avstånd. Det hävdades också att det ju inte var en fråga för samhället om Kalle och Fia vill leva tillsammans utan det var deras egen sak. I den allmänna sexliberalismens anda togs också i Sverige till exempel frågan upp om att man i samband med vigseln lovade varandra trohet. En del debattörer hävdade att Kalle och Fia kanske inte alls ville vara trogna mot varandra och det vore således felaktigt att de mer eller mindre tvingades att avge ett sådant löfte. Oavsett att det är felaktigt att kyrkan har konstruerat äktenskapet och oavsett att man faktiskt inte lovade varandra trohet vid äktenskapets ingående så fördes debatten med den typen av argumentation. Det hävdades vidare att familjen, och då i synnerhet kärnfamiljen var en för samhället såväl som för individerna mindre lämplig eller kanske direkt felaktig form av samlevnad. Många olika element fanns med i debatten såsom att en större familjebildning skulle hjälpa utslagna människor att finna sig tillrätta i samhället och också att kärnfamiljens tendens till parbildning var isolerande för individerna och också på andra sätt destruktiv.

Mot denna bakgrund skulle man kunna vänta sig att parbildningen skulle ha minskat avsevärt under 1960-talet. Om vi ser på figur 1 (figurerna återfinnes sist i föredraget) finner vi att i synnerhet i Danmark, Island och Sverige sjönk giftermålsfrekvensen mycket markant från mitten av 1960-talet och något senare i Norge och Finland (ungefär kring 1970 startade minskningen av giftermålsfrekvensen där). Giftermålsfrekvensen sjönk snabbt och har från ungefär mitten av 1970-talet legat förhållandevis stabil i de nordiska länderna. En viss nedgång i giftermålsfrekvens har skett även efter 1975 men den är avsevärt mindre än under den tidigare perioden. Av figur 2 kan vi se exempel på hur giftermålsfrekvensen har gått ned i olika åldersklasser i Sverige. Vi ser där att bland tidigare ogifta har giftermålsfrekvensen fortsatt att sjunka mycket markant för kvinnor och i synnerhet för män i åldrar 20–30 år, medan i högre åldrar har giftermålsfrekvensen inte sjunkit så markant. Man kan möjligen säga att vi här ser vissa tecken på att giftermålen så att säga senareläggs i individens liv. Icke desto mindre skall vi vara medvetna om att i till exempel Sverige och

Danmark är giftermålsfrekvensen endast ungefär hälften av vad den skulle ha varit om inga förändringar hade förekommit.

Det vore dock förhastat att inbilla sig att parbildningen skulle vara en mindre populär företeelse. Mot bakgrund av den tidigare nämnda debatten och mot bakgrund av nedgången i giftermålsfrekvensen skulle man möjligen kunna tro att så vore fallet. I stället har dock nedgången i giftermålsfrekvensen kompenserats och mer än kompenserats av antalet och andelen samboende under äktenskapsliknande former men utan formellt äktenskap – det som i Danmark och Norge kallas för papierlöst äktenskap. Människorna startar sitt samboende avsevärt tidigare nu än för 15–20 år sedan men de gifter sig avsevärt senare i den mån de inte hinner separera eller endera av parterna har "hunnit" dö innan de hunnit gifta sig. Island skiljer sig från de andra nordiska länderna genom att ha en mycket längre "modern" tradition med samboende utan äktenskap.

Som framgår av figur 3 har skilsmäsofrekvensen i våra nordiska länder stigit markant under senare delen av 1960-talet och en stor del av 1970-talet. Under senare år har vi i till exempel Danmark och Sverige något som liknar en stagnation i skilsmäsofrekvensen. Denna stagnation är dock i visst avseende endast skenbar. Det är helt riktigt att antalet skilsmässor och antalet skilsmässor i förhållande till antalet befintliga äktenskap i stort sett stagnerat under de senare åren. Men om man gör en åldersspecifik analys kohortvis, dvs. följer olika giftermålskategorier i olika ålderslagen, så finner man en helt annan bild. I figurerna 4, 5, 6 och 7 försöker jag illustrera vad som faktiskt har hänt med skilsmäsofrekvensen i Sverige – och då talar jag endast om den legala äktenskapsskillnaden och tvingas bortse ifrån separation av samboendeförhållanden.

Som framgår av dessa figurer har skilsmäsofrekvensen varit mycket intensivt ökande och vi kan ännu inte finna några tecken på att skilsmäsofrekvensen skulle komma att stagnera. Rimligen bör den så småningom göra det. Den kan inte fortsätta att stiga på detta sätt länge till – redan nu är den så hög att man kan säga att mer än hälften av dem som gifter sig kommer att skilja sig – om tendensen fortsätter. Ett annat sätt att visa skilsmäsofrekvensens ökning är att konstatera att efter ungefär 12 års äktenskap låg skilsmäsofrekvensen för ett dussintal år sedan på tio procent, medan den nu efter ungefär 12 års äktenskap ligger på 20 procent. Vi har således fått en fördubbling av skilsmäsofrekvensen, som dessutom inte har stagnerat de senare åren utan fortsatt med samma intensiva ökningstakt. Det finns ingenting som tyder på att upplösningsfrekvensen av samboende skulle vara mindre markerad än den bland gifta, den är till och med högre.

Kan man av detta dra slutsatsen att äktenskapet håller på att försvinna och ersättas av samboende? En sådan slutsats vore nog felaktig. Det tycks vara uppenbart att äktenskapet finns kvar som social institution och att vi har fått en ny social institution som finns vid sidan om äktenskapet och delvis också kompletterar äktenskapet, den sociala institutionen samboende utan äktenskap men under äktenskapsliknande förhållanden. Under ett tidigt förändringsskede är det så att vissa par väljer att vara samboende och föredrar det framför att gifta sig. När vi som i synnerhet Danmark och Sverige har fått samboende som nära nog en social institution, eller som i Island där samboende utan äktenskap redan länge varit en social institution som i stor

utsträckning föregår äktenskapet, är det fel att tro att människor väljer att vara samboende och så att säga väljer bort äktenskapet. Det finns några som gör det men majoriteten gör det absolut inte. Det naturliga i dagens läge i synnerhet i Sverige och Danmark är att när en man och en kvinna vill vara tillsammans så flyttar de samman och frågan om äktenskap kommer i kontrast mot situationen för ett tjugotal år sedan inte upp som en realistisk möjlighet utan det så att säga naturliga är att man bara flyttar samman. Så småningom kanske man gifter sig, man kanske separerar eller endera av parterna kanske dör. För de allra flesta tycks det ändå vara så att i det långa loppet – om man fortsätter att vara samman som en enhet, som ett par – skall man vara gift. Man kan också säga så att tidigare, i det traditionella systemet hos oss och som fortfarande gäller i många delar av världen, var äktenskapets ingående eller vigseln en rite de passage, en passagerit, medan den nu har övergått till att vara en rite de confirmation, en bekräftelse- eller konfirmationsrit (jfr Jan Trost: *Unmarried Cohabitation*, International Library, Västerås, 1980).

Något förenklat och något överdrivet skulle man kunna säga att det endast är vad beträffar lagstiftningen som det finns skillnader mellan äktenskap och samboende – den sociala, emotionella och mellanpersonliga företeelsen samboende är densamma som äktenskapet.

Man kan också något förenklat och kanske litet överdrivet säga att i det tidigare traditionella samhället som vi vuxit upp i har var och en av oss tillhört två familjer. Den ena är det vi på svenska brukar kalla för föräldrafamiljen (det som i engelskspråkig facklitteratur brukar kallas för Family of orientation eller Family of origin) och därefter det vi brukar kalla för egenfamiljen (det som i engelskspråkig facklitteratur brukar kallas för Family of procreation). Det framtida samhället, det som våra barn växer upp i, skulle åter något förenklat och litet överdrivet kunna sägas karaktäriseras av att individen under sin levnad tillhör flera familjer. Först tillhör barnet föräldrafamiljen, därefter något som vi skulle kunna kalla för en styvföräldrafamilj, vilket innebär att barnet inte sällan faktiskt samtidigt tillhör två familjer – faderns respektive moderns nya familj – det som en amerikansk kollega (Constance Ahrons: *The Binuclear Family: Two Households, One Family, Alternative Lifestyles*, 2, 1979, 499-515) kallar "The binuclear family", tvåkärnsfamiljen. Därefter startar individen en egen familj, som bygger på samboende eller äktenskapet och som så småningom upplöses genom separation eller skilsmässa och åter så småningom ersätts av en ny egenfamilj som i sin tur upplöses genom separation, skilsmässa eller dödsfall.

Föräldraskap – vårdnad

Av tradition, åtminstone i relativt modern tid, har det varit "naturligt" för oss att betrakta vårdnad av barn då föräldrarna är gifta och samboende med varandra som nära nog en självklarhet och det har också förefallit oss mer eller mindre självklart att endast den ena föräldern skulle ha vårdnad om barnet efter upplösning av äktenskapet samt att en ogift mor automatiskt skulle vara den enda vårdnadshavaren av sitt barn.

I den offentliga debatten i Sverige under mitten och slutet av 1960-talet hävdades att även ogifta samboende föräldrar borde ha möjlighet att ha gemensam vårdnad om sina barn. Man menade att det var en negativ

diskriminering av fadern i sådana fall som därigenom inte kände sig som far i full utsträckning och man menade också att det i sin tur kunde ha negativa effekter för barnen och deras emotionella och sociala trygghet. Mot bakgrund av denna debatt gav justitieministern i Sverige i uppdrag åt Familjelagssakkunniga att också fundera över denna principfråga.

Familjelagssakkunnigas överväganden ledde inte till något resultat i detta avseende men däremot kom under 1976 ett departementsförslag som lades till grund för en proposition och från 1977 finns möjlighet för samboende ogifta föräldrar att ha gemensam vårdnad om sina barn om de så begär hos domstol. Det svenska beslutet om gemensam vårdnad gäller dock inte (som i Island) bara vårdnad för ogifta samboende föräldrar utan är mera generellt till sin karaktär. Det innebär att föräldrar som varit samboende eller som varit gifta likaväl som sådana som är samboende och sådana som aldrig varit samboende eller gifta har möjlighet att begära gemensam vårdnad. Om de är ense måste domstolen fatta beslut i enlighet med deras önskemål (såvida det inte är uppenbart orimligt).

Det finns ytterligare några länder där man har gemensam vårdnad som en möjlighet i vissa fall. Bakgrunden kan då vara annorlunda. I t. ex. USA har frågan om gemensam vårdnad diskuterats under en följd av år. Frågan har där, till skillnad mot i Sverige, tagits upp i anslutning till samboende ogifta och deras barn. Sedan några år har det i flera av staterna i USA varit möjligt att få gemensam vårdnad efter äktenskapets upplösning genom äktenskapsskillnad. Såvitt jag vet har praktiskt taget inga diskussioner där förts i någon av staterna eller domstolarna om möjlighet till gemensam vårdnad under samboende eller efter samboende under äktenskapsliknande förhållanden men utan formellt äktenskap.

Det kan också vara av intresse i detta sammanhang att notera att man i Kalifornien ändrade lagen från 1 januari 1980 så att den klart tar ställning för gemensam vårdnad i samband med äktenskapsskillnad. Det sägs där att i första hand skall domstolen försöka få föräldrarna att ha gemensam vårdnad och om det inte går skall den förälder ges vårdnaden som i största utsträckning kan förväntas låta barnet eller barnen få "frequent and continuing contact with the non-custodial parent".

I endast några få av staterna i USA har lagstiftningen ändrats så att gemensam vårdnad efter äktenskap är möjlig. I de allra flesta stater där gemensam vårdnad anses vara möjlig i sådana fall har domstolarna tolkat lagen på sådant sätt. Situationen i Norge påminner mycket om den i USA och inte alls om den i Sverige i detta avseende. Lucy Smith (Foreldremyndighet og barnerett, Oslo, 1980) visar att gemensam vårdnad de facto fanns i rättspraxis även om lagstiftningen inte direkt har angivit den möjligheten. Hon visar att i Oslo och Akershus förekom gemensam vårdnad efter skilsmässa i samband med skilsmässobeslutet, dock endast gällande för en à två procent av barnen. I början av 1970-talet har, enligt Lucy Smith, det norska justitiedepartementet också givit uttryck för att gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad är en möjlighet. Hon visar också att i samma geografiska område 1978 fick föräldrarna till nästan vart fjärde barn gemensam vårdnad enligt besluten det året i samband med äktenskapsskillnad.

Vid en provundersökning i Sverige utförd våren 1981 med material från sex tingsrätter visade det sig att i samband med skilsmässa beslöts att föräldrarna

skulle ha gemensam vårdnad om barnet i 22 procent av fallen, ungefär samma frekvens som gäller för den norska undersökningen från 1978 (jfr Eva Modig: Vårdnad om barn, SCB 1982).

Socialstyrelsen i Sverige gjorde en liten undersökning då den svenska vårdnadslagstiftningen i det här avseendet var ny, dvs. 1977, och man kan från den dra slutsatsen att av de samboende ogifta paren var det endast ungefär en procent eller mindre än det som under första året begärde gemensam vårdnad. Däremot har vi vid en omkalkylering av dessa data från Socialstyrelsen kunnat visa att mellan en och tre procent av dem som upplöst ett ogift samboende (där de samboende hade barn under 18 år) också har gått till domstolen och begärt att få gemensam vårdnad, det var 1977, nu är det fler – hur många vet vi för närvarande inte.

Vad menas då med gemensam vårdnad eller enskild vårdnad? I den diskussion som förekommit i USA finner man inte sällan mycket specifika avgränsningar av vad som menas med gemensam vårdnad. Det kan vara av det slaget att barnen skall bo ömsevis hos båda föräldrarna och att föräldrarna verkligen skall dela på beslutsfattandet vad det gäller barnens väl och ve, i synnerhet vad gäller mera långsiktiga och större beslut. Det har också förekommit påståenden om att gemensam vårdnad innebär att uppdelningen mellan föräldrarna vad gäller att ansvara för och ta hand om barnen skall röra sig inom gränserna 33–67 procent. Man har också där sagt att gemensam vårdnad innebär att föräldrarna skall dela på rättigheter och skyldigheter under barnens uppväxttid och att föräldrarna skall ha lika mycket att säga till om vid beslutsfattandet vad gäller alla detaljer i barnuppfostran.

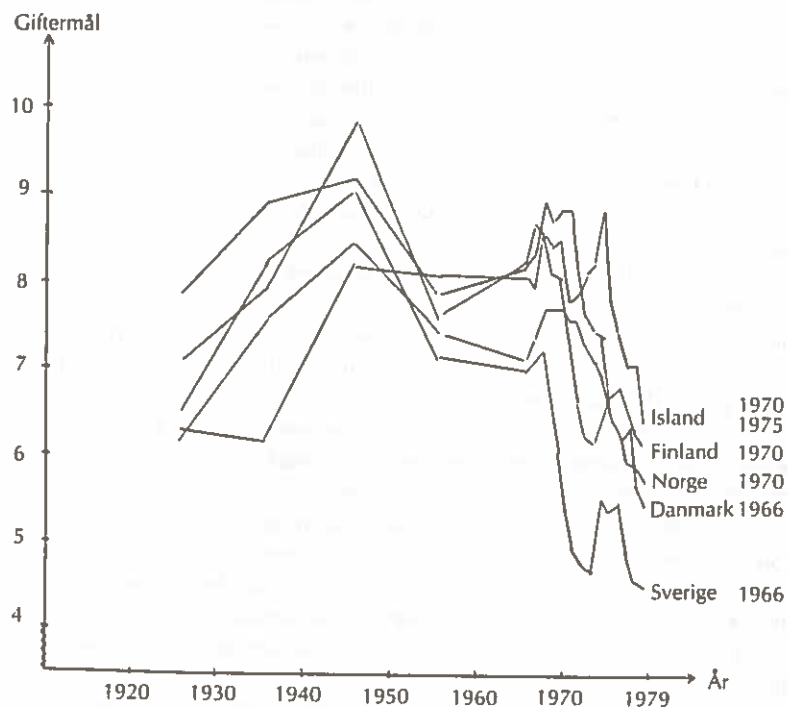
Varken i Sverige eller i Norge tycks diskussionerna om innehållet i gemensam vårdnad i stor utsträckning ha rört sig i termer av tekniska aspekter på fenomenet i sig. Vi har här snarare sett gemensam vårdnad som en legal teknisk konstruktion som, i den mån föräldrarna så önskar, kan användas som ett hjälpmedel att undvika en strid om barnen och undvika att barnen används som slagträ i konflikter mellan föräldrarna. Vi har också sett det som föräldrarnas ensak att handskas med den faktiska vårdnaden på det sätt de själva vill och på det sätt som deras omständigheter medför.

En svensk undersökning (Stig Andersson och Lars-Eric Sundström: Gemensam vårdnad och umgängesrätt i praktiken, Uppsala, 1982, mimeo) visar att i de fall då domstolen dömt till enskild vårdnad har barnet i 95 procent av fallen genomgående bott hos den som fick vårdnaden, medan i de återstående fallen barnen har ömsevis bott hos den som inte fått vårdnaden och ömsevis hos den som fått vårdnaden. Motsvarande siffra för barn där det dömts till gemensam vårdnad visar att i ungefär 80 procent av fallen har barnen i stort sett alltid bott hos den ene föräldern, medan i de återstående ungefär 20 procenten av fallen så har barnen ibland bott hos den ene och ibland hos den andre, vad man kan kalla för ett växelvis boende. I de senare fallen visar också denna undersökning att det är mycket sällsynt att föräldrarna bor på ett långt avstånd från varandra, en mycket stor majoritet bor närmare varandra än fem kilometer.

Ännu så länge finns det ingen dokumenterad och samlad erfarenhet och kunskap om hur enskild respektive gemensam vårdnad faller ut i praktiken och inte heller vilket egentligt sakinnehåll som gemensam vårdnad har. En del data antyder dock att gemensam vårdnad är en legal teknisk konstruktion som kan underlätta för många föräldrar att undvika ett obehagligt beslut och att den

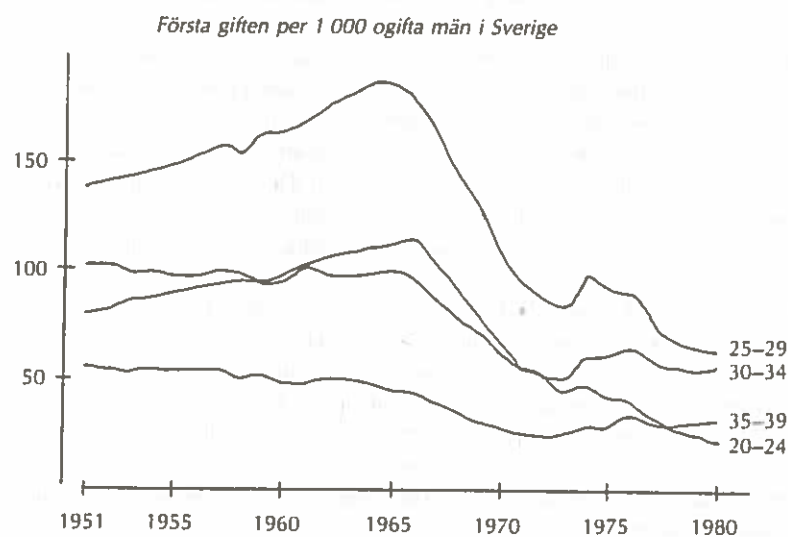
gemensamma vårdnaden åtminstone i ett inledningsskede är mera emotionellt positivt än praktiskt genomförbar i mera strikt mening.

Figur 1

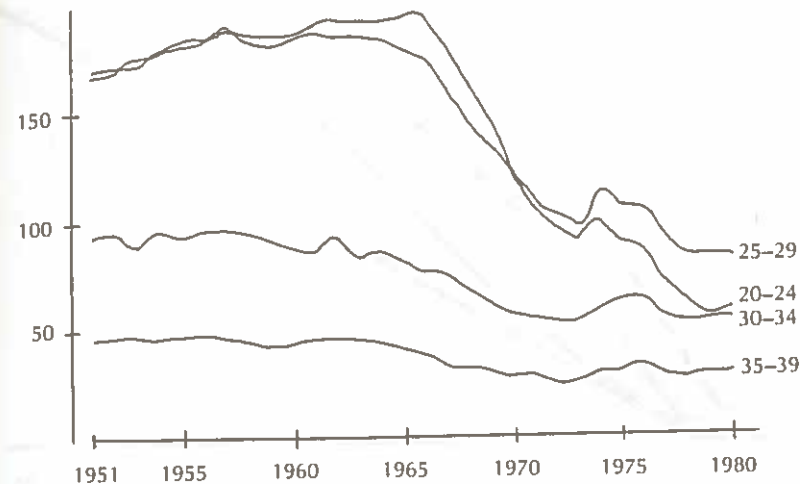
Giftermål på 1 000 av folkmängden
Källa: Nordisk Statistisk Årsbok 1975

Figur 2

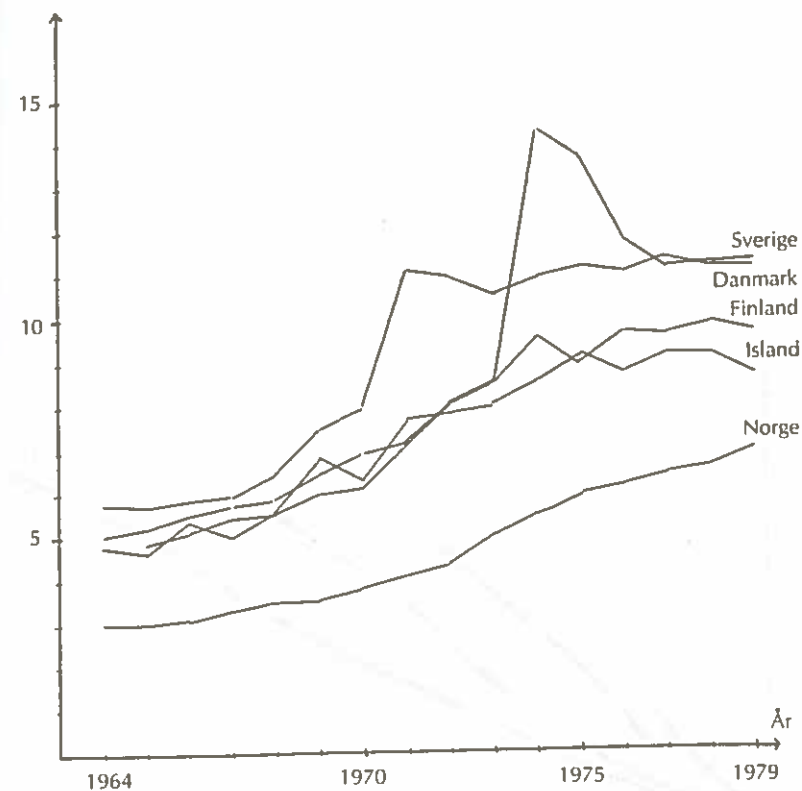

Första giften per 1 000 ogifta kvinnor i Sverige

Figur 2

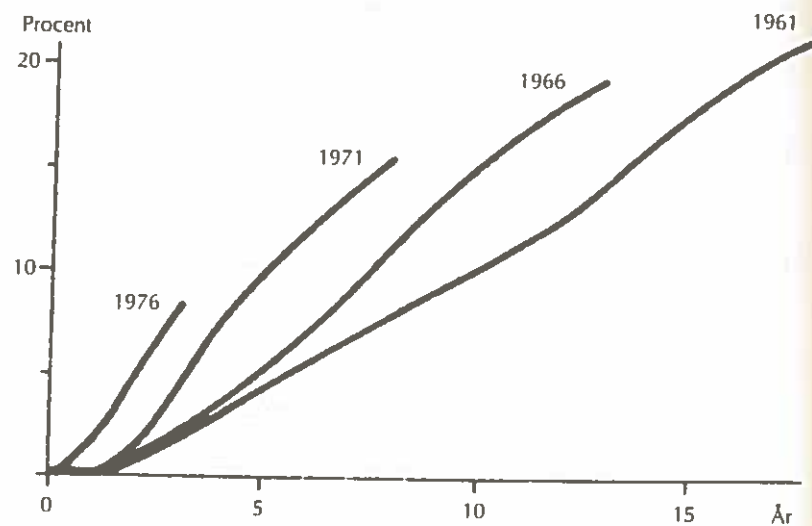

Figur 3

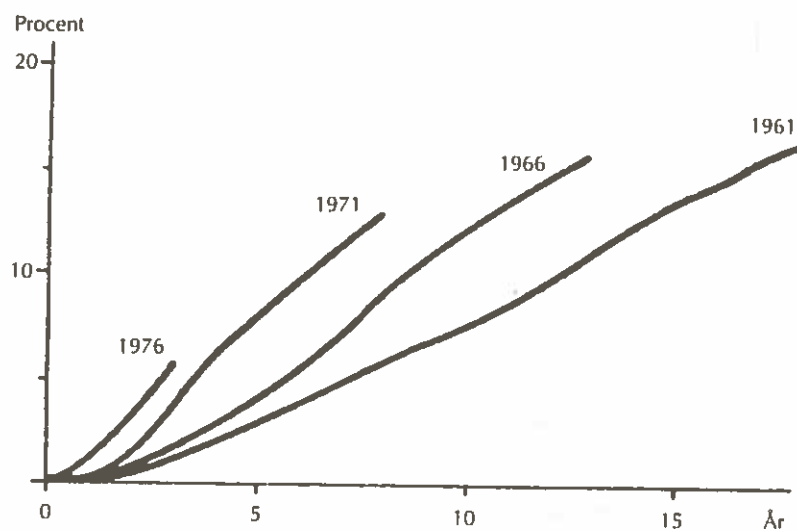
Figur 4

Skilsmässofrekvens
i procent av kvin-
nor i åldern 20-24 år
som gifte sig 1961,
1966, 1971, 1976
respektive

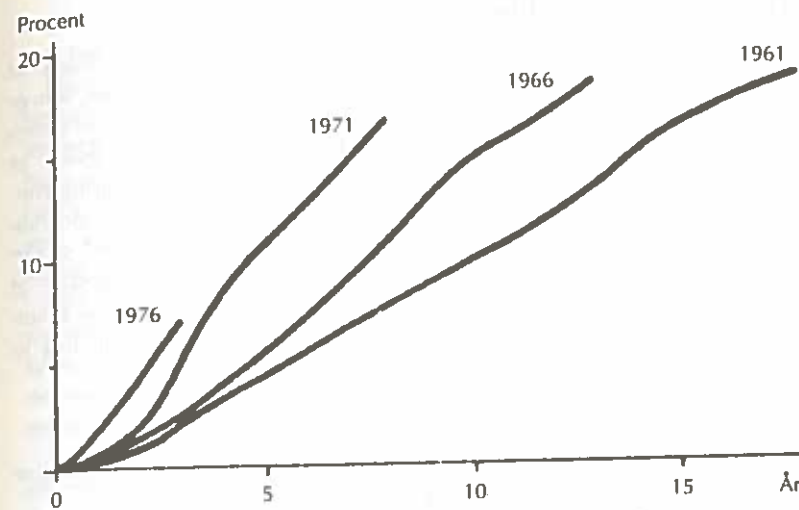
Figur 5

Skilsmässofrekvens
i procent av kvinnor
i åldern 25-29 år
som gifte sig 1961,
1966, 1971, 1976
respektive

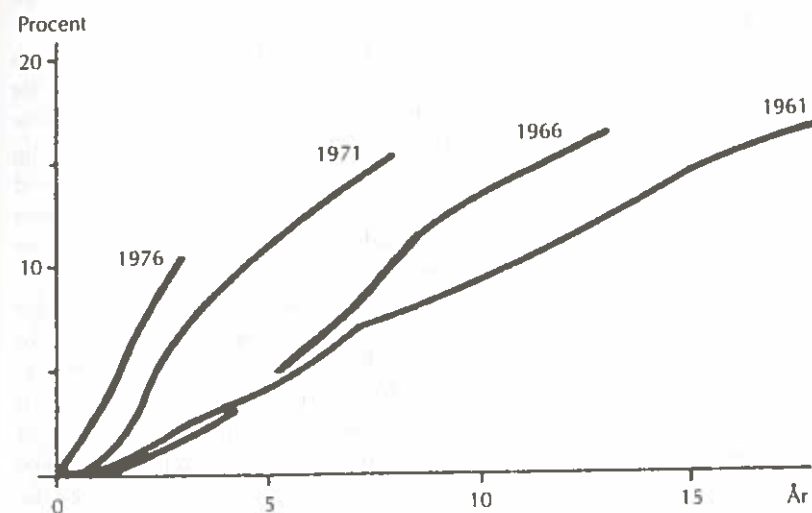
Figur 6

Skilsmässofrekvens i
procent av kvinnor i
åldern 30-34 år som
gifte sig 1961, 1966,
1971, 1976 respektive

Figur 7

Skilsmässofrekvens i
procent av kvinnor i
åldern 35-39 år som
gifte sig 1961, 1966,
1971, 1976 respektive

Forskningsassistent Inger Koch-Nielsen, Danmark:

Når talen er om det ændrede familiemønster, er det vigtigt at forsøge at fastholde disse to modsigelser: På den ene side de enorme forandringer, som er sket i familiens struktur og funktioner inden for de sidste 25 år; på den anden side det faktum, at en meget stor del af befolkningerne faktisk lever i et konservativt stabilt ægteskab. Hvis man ønsker at understrege ændringerne, trækkes det faldende vielsestal, det stigende skilsmissetal, det faldende fødselstal etc. frem. Ønsker man at give et billede af et stabilt samfund, så kan man med rette nævne, at ca. 60 pct. af befolkningen dog lever i ægteskab, at det stadig er et mindretal af ægteskaber, der opløses ved skilsmisse, og at kun ca. 10 pct. af børnefamilierne er eneforsørgerfamilier. Sådan kan ting jo fremstilles forskelligt.

Familien er en gruppe, som i sig indeholder 3 relationer:

- 1) parforholdet, som retligt er reguleret i ægteskabet,
- 2) forældreskabet, relationen mellem forældrene og børnene, som retligt er reguleret i forældremyndigheden og
- 3) søskendeskabet, som stort set er uden retlig betydning.

Jeg vil i det følgende tage mit udgangspunkt i, at vi stadig etablerer parforhold, men blot uden vielsesattest. I Danmark er således 15 pct. af alle par ugifte samboende. Ser vi på den aldersgruppe, hvor man plejer at gifte sig, nemlig de 20–25-årige, så er en tredjedel af dem ugifte samboende, og kun 1/5 er gifte. Men det er meget vigtigt at gøre sig klart, at gruppen af de ugifte samboende er en heterogen gruppe, som derfor ikke kan betragtes under ét. Den største gruppe af dem består af ikke tidligere gifte, yngre folk, mens en gruppe på ca. 1/5 består af fraskilte, som på denne måde etablerer deres parforhold nr. 2.

Hvorfor har disse par så ikke giftet sig? Ca. 40 pct. af dem siger, at det regner de også med at gøre på et senere tidspunkt. Denne gruppe er væsentligt mindre blandt de fraskilte end blandt de ikke tidligere gifte. Omvendt betyder det også, at over halvdelen af dem ikke regner med at gifte sig, og hvorfor ikke det? Jeg tror, at de fleste af dem ville vende spørgsmålet om: Hvorfor skulle vi gifte os? Bevisbyrden er i vore dage vendt om, det er ægteskabet, der står i en situation, hvor det skal bevise sin nytte.

Som jeg ser det, er der to kategorier af grunde til at etablere sig uden en vielsesattest. For det første er det ikke nødvendigt for at etablere sig, for det andet er der mange, som ikke vil etablere den familie, som de – med rette eller urette – tror, at man får med en vielsesattest. Det er ikke nødvendigt af gifte sig for at danne en familie, vi har ikke længere straf eller sanktioner mod forargeligt samliv, og det er ikke engang socialt uacceptabelt at slå sig sammen uden vielsesattest. I øvrigt ved man nutildags knapt, om folk er gifte eller samboende. Også gifte folk har ofte hver deres efternavn.

Den vigtigste forklaring på, at det ikke er nødvendigt at gifte sig, ligger imidlertid i, at ægteskabets – historisk set – vigtigste funktion, den økonomiske funktion eller forsørgelsesfunktionen, i vidt omfang har mistet sin betydning. Vi ved alle, at de gifte kvinders erhvervsfrekvens er steget stærkt i de sidste 10 år. Heri ligger for det første, at de fleste gifte kvinder nutildags søger ind på arbejdsmarkedet. For det andet – og det er nok så vigtigt, så trækker de sig ikke ud, når de gifter sig, sådan som tilfældet tidligere var. De trækker sig ikke

engang ud, når de får små børn. I Danmark er således 90 pct. af kvinderne med små børn i arbejdsstyrken.

Disse oplysninger bør selvfølgelig sammenholdes med, at halvdelen af de beskæftigede kvinder kun har deltidsjob, at kvinderne er væsentligt dårligere lønnet end mændene, og at mange af de fuldtidsarbejdende kvinder gerne ville have et deltidsjob medens børnene er små, samt med arbejdsløsheden, som især er høj hos de unge kvinder. Her har manden en chance for at komme ind som forsørger eller delvis forsørger, i konkurrence med de offentlige kasser.

Selv hvis vi ser på den situation, hvor forsørgelsespligten skulle manifestere sig, nemlig ved skilsmisse, må vi konstatere, at underholdsbidraget har mistet sin reelle betydning, i hvert fald for kvinder under 50 år, idet kun ca. 15 pct. af de yngre fraskilte kvinder får underholdsbidrag. I Sverige er andelen lavere endnu.

Kvindernes supplerende forsørgelse efter skilsmisse sikres således ikke af den tidligere ægtefælle, men af det offentlige via dagpenge og bistandshjælp. Ca. 1/3 af alle enlige forsørgere modtager bistandshjælp. Skal jeg sætte tingene på spidsen vil jeg sige, at kvindernes vigtigste motivation til at gifte sig er forsvundet, (men ikke til at etablere parforhold).

Mit andet synspunkt er, at nogle slet ikke ønsker det parforhold, som følger med en vielsesattest: de vil hellere forsøge sig med alternative samlivsformer, og det er specielt troskabspligten og det traditionelle kønsrollemønster, som man ikke ønsker, og som man tror, kan undgås ved at undgå vielsesattesten. At det så er tvivlsomt, er en anden historie.

En vigtig konsekvens af det papirløse samlivs eksistens er, at det har påvirket opfattelsen af ægteskabet og selve ægteskabets indhold. Der er måske de kvinder, som for 10–15 år siden ikke valgte den alternative samlivsform, men det traditionelle ægteskab, som nu vælger "skilsmissen, hvis ikke det er lykkedes for dem at ændre systemet indefra". Således er uenighed om arbejdsdelingen i hjemmet og undertrykkelse og ægtefælledominans en skilsmisseårsag for mange kvinder i dag.

Sagen er jo den, at hele *familiebegrebet* har ændret indhold, og det uafhængigt af, om parforholdet er etableret med eller uden vielsesattest.

Hvilken rolle har familielovgivningen spillet i denne sammenhæng? Næppe nogen væsentlig. Det er helt andre faktorer, som har haft indflydelse på udviklingen. Det er helt andre ting, der har været afgørende. Gennem familielovgivningen kan samfundet naturligvis lette tilværelsen for dem, der lever papirløst, men derved nedsættes motivationen for de andre til at gifte sig!

Den samfundsmæssigt relevante relation i familien er ikke længere ægteskabet. Hvordan de to voksne personer indretter sig og klarer sig, må de stort set selv om. Men det, som nutildags konstituerer en familie er *forældreskabet*. Vi skulle derfor bruge mere energi på at regulere dette sidstnævnte "skab" end det førstnævnte.

De familieretlige problemer opstår, når dette forældreskab ikke modsvares af en forældremyndighed. Det gør det ikke for børn født uden for ægteskab, men i et parforhold, samt for børn, hvis forældre bliver skilt. Som en konsekvens af, at ægteskabet, det vil sige forholdet mellem manden og kvinden, opløses, har vi også ment at måtte opløse forældreskabet, altså

relationen mellem forældre og barn. Dette markeres i Danmark ved, at forældremyndigheden altid bliver placeret hos den ene af forældrene, mens den anden får den såkaldte samkvemsret.

At problemet med *børn født i papirløse parforhold* ikke er helt lille, kan vi se af, at det i Danmark er 30 pct. af alle fødsler, der finder sted uden for ægteskab, og i Sverige 40 pct. Vi går ud fra, at ca. 80 pct. af disse fødsler sker i "papirløse parforhold" blandt ugifte samboende. Her har moderen i Danmark automatisk forældremyndigheden. Nogen mulighed for at dele den med faderen gives ikke.

Socialforskningsinstituttet har for knapt 10 år siden (i 1973) ved en interviewundersøgelse spurgt om holdningen til fælles forældremyndighed for ugifte, hvis moderen kunne gå ind for det. Over 90 pct. af alle de adspurgte kunne gå ind herfor.

Så vender vi os til *de børn, der går igennem en separation eller skilsmisse*. I langt de fleste tilfælde er forældrene i de nordiske lande enige om, hvem der skal have forældremyndigheden. Det gælder for 80 til 90 pct. af alle tilfældene. Og når der er denne enighed får moderen som alt overvejende hovedregel barnet. Når forældrene er enige, er de altså enige om, at moderen skal have forældremyndigheden.

Lucy Smith har i sin undersøgelse af forældremyndighedsafgørelser i Norge vist, at det forholder sig anderledes, så snart forældrene er uenige. Hvis sagen først skal afgøres af retten får faderen i meget højere grad forældremyndigheden.

I Danmark har landsdommer Danielsen og jeg lavet en tilsvarende undersøgelse, endnu ikke publiceret, af ca. 150 landsretsafgørelser fra 1981 og af 70 højesteretsafgørelser for de sidste 20 år. Vi har de samme resultater som Lucy Smith har fra Norge. Faderens chance stiger, når han går til domstolene. Hvis vi mener, at en mere ligelig fordeling af børnene er ønskelig – og jeg har personlig aldrig kunnet indse, hvorfor børn skulle fordeles efter procenttal – men hvis vi mener, at en mere ligelig fordeling af børnene er ønskelig, så er det næppe noget, der modvirkes af lovgivningen, men af det traditionelle kønsrollemønster. Dette bestyrkes af nogle upublicerede resultater fra socialforskningsinstituttets skilsmisseundersøgelse. Her blev samkvemsfædrene spurgt, hvorfor de ikke havde forældremyndigheden. 1/3 af dem ønskede den ikke, en anden tredjedel ønskede den vel i realiteten, men sagde, at de ikke havde praktiske muligheder herfor. Det er for mig at se det samme som, at de nu en gang ikke vil have barnet, for børn er besværlige. Tilbage er den sidste tredjedel, som gerne ville have haft barnet, men ikke fik det, og hvoraf så nogle også har prøvet ved retten. Det tankevækkende er, at disse tal, der viser, at ca. 60 pct. af samkvemsfædrene ikke mente, at de havde mulighed for at have barnet, egentlig passer meget godt med oplysningerne om, hvordan arbejdsdelingen har været i det opløste ægteskab. Når vi spørger mødrene, hvem der tog sig af børnene så siger mødrene, at det gjorde de selv alene. Når vi spørger fædrene så siger nogle, at moderen gjorde det alene, men en meget stor gruppe af dem svarer, at de gjorde det i fællesskab med moderen. Men der var stort set ikke nogen af fædrene, der tog sig af børnene alene. Det betyder nok også, at de efter en skilsmisse ikke føler sig kapable til at være eneforælder.

Når vi overhovedet diskuterer denne ligelige fordeling, så er det fordi vi opererer med et *alt eller intet*. Det er fordi vi mener, at forældreskabet bliver brudt ved skilsmisse, og at der kun er samkvemsretten tilbage til den, der ikke får barnet. Det er efterhånden dokumenteret i et utal af undersøgelser, at det, der har den største betydning for, hvordan børn klarer sig efter skilsmisse, det er, hvordan kontakten er til samkvemsforælderen, hyppigst faderen. Hvis de har en god regelmæssig kontakt med faderen, klarer de sig godt efter skilsmissen. Om denne kontakt sikres bedst ved en juridisk fælles forældremyndighed, eller ved en udvidet samkvemsret, ved jeg ikke, men det er svært at forestille sig, at en valgfri fælles forældremyndighed ikke skulle kunne opbløde denne "alt – eller intet" model.

Familielovgivningen i de nordiske lande Den aktuelle situation, reformforslag og – ønsker

Justitsminister Ole Espersen, Danmark:

Jeg er glad for, at jeg får lejlighed til at deltage en kort stund i denne konference om familieret.

Vi lægger, som man ved, overordentlig stor vægt på det nordiske samarbejde netop på dette område. Der er stærkt behov for så vidt muligt ensartede regler på grund af den frie bevægelighed og det store personsamkvem mellem de nordiske lande.

Lovsamarbejde må også siges at have gode vilkår inden for familieretten. Det er et område, hvor der kan bygges på fælles træk i den kulturelle udvikling, i den samfundsmæssige struktur og givetvis også i den almenmenneskelige holdning.

Ikke desto mindre har det selvfølgelig været interessant at bemærke, at der i den senere tid inden for dette område, hvor udviklingen måske går lidt hurtigere, end den gjorde tidligere, er sket nogle ændringer i den måde, hvorpå det nordiske samarbejde fungerer. Jeg vil gerne give et kort historisk tilbageblik for at se på denne udvikling og for at søge konstatere, om den ændring i metoder, der har været tale om, har resulteret i et mindre effektivt, mindre velfungerende nordisk samarbejde.

Jeg tror, vi kan dele samarbejdet inden for familieretten op i 3 faser, den første gik fra 1909 til midten af 1930'erne, den næste gik fra slutningen af 1940'erne op til slutningen af 1960'erne, og den næste og sidste fase er så den, vi befinder os i.

Lovsamarbejdet blev for alvor indledt, da det i 1909 blev besluttet at nedsætte parallelle familieretskomiteer i Norge, Sverige og Danmark med henblik på udarbejdelse af lovudkast om reglerne om ægteskabs indgåelse og opløsning, ægteskabets retsvirkninger, adoption, umyndighed og retsvirkningerne af umyndighed.

Det lykkedes komiteerne at nå til enighed om fælles nordisk lovgivning om disse spørgsmål, og der blev i løbet af 1920'erne gennemført fælles lovgivning herom ikke alene i Norge, Sverige og Danmark, men også i Finland og Island.

Den næste fase i lovsamarbejdet var fra slutningen af 1940'erne til slutningen af 1960'erne og drejede sig om en revision af ægteskabs- og adoptionslovene, men samarbejdet blev udvidet til også at omfatte reglerne om børns retsstilling, arveretten og navneretten. Mønsteret for dette samarbejde, nemlig at man nedsatte parallelle komiteer, er altså karakteristisk for begge de to første faser.

Der var tale om parallelle komiteer i de nordiske lande.

Som et resultat af lovsamarbejdet her i anden fase blev der i årene efter arbejdets afslutning i alle landene gennemført en revision af regler om ægteskabs indgåelse og opløsning og om adoption, hvorved den hidtidige retsenhed blev bevaret.

Endvidere blev der gennemført en revision af reglerne om børns retsstilling. Og endelig en ensartet navnelovgivning i Norge, Sverige og Danmark.

Den fase i lovgivningssamarbejdet, vi står i nu, blev indledt, som jeg har sagt, i slutningen af 1960'erne. Hovedtemaet er en revision af de familieretlige regler på baggrund af de ændringer, der er sket i forholdet mellem mænd og kvinder, og herved tænkes på, at kvinderne i betydeligt større omfang har fået mulighed for adgang til arbejdsmarkedet og i høj grad benyttet sig af denne adgang, hvorved de er blevet betydeligt mere økonomisk jævnbyrdige med mændene.

Den ændring i holdningen til ægteskabet, der har vist sig ved et stadigt stigende antal samlivsforhold mellem ugifte, skal også fremhæves, samt kvindernes økonomiske emancipation og ændringen i holdningen til ægteskabet i traditionel forstand.

Disse ændringer gjorde det nødvendigt at overveje, dels om ægteskabslovgivningen bør ændres, dels om der bør ske en nærmere regulering af de ugifte samboendes retsstilling i deres indbyrdes forhold og i forholdet til deres fælles børn.

Formen, og det er det, jeg ville understrege og prøve kort at analysere, formen for samarbejdet i denne senere fase, den afviger en del fra det mønster, vi kendte fra de to tidligere perioder. Det hidtidige samarbejde var kendetegnet ved, at det blev indledt, som jeg sagde allerede på komitéplanet, ved nedsættelse af parallelle udvalg eller kommissioner eller komiteer, hvad man nu kalder det.

I den aktuelle periode har mønstret i overvejende grad været, at et eller flere lande har færdiggjort deres eget komitéarbejde, således at de fælles nordiske drøftelser finder sted først på departementsplanet, altså i selve ministeriet i stedet for i parallelle komiteer. Jeg tror, samarbejdet i denne periode blev indledt med, at der i Norge, Sverige, Finland og Danmark blev nedsat familieretskomiteer, og den hidtidige islandske familieretskomité fik nye direktiver, men de fælles drøftelser har hovedsageligt været begrænset til spørgsmålet om ægtefællers og ugifte samboendes formueforhold samt om retten til boligen. Komité-samarbejdet har på disse områder, selv om der har været en række fælles møder, været betydeligt mindre snævert, mindre intensivt end tidligere, og det skyldes nok forskelle i direktiver, forskelle i prioriteringer og måske også komiteernes anderledes sammensætning. De er betydeligt mere omfattende, dem man opererer med nu, end dem man havde tidligere. Jeg kan nævne, at den komité, vi nedsatte i 1909 havde 4 medlemmer. Udvalget fra 1957 havde 5 medlemmer, medens det nuværende ægteskabsudvalg fra 1969 har 16 medlemmer. Det er klart, at med en sådan sammensætning, som vi har fundet det nødvendigt, bliver et snævrere samarbejde vanskeligt.

Det er også kendetegnende, at de lovændringer, der faktisk er gennemført på det familieretlige område i de nordiske lande i denne periode, ikke har haft noget fælles nordisk komitéarbejde som grundlag. Det gælder ændringerne i

Sverige i 1973 af reglerne om ægteskabs indgåelse og opløsning. Det gælder ændringerne i børnelovgivningen i Sverige og Finland i 1976 og i Norge og Island i 1981. Det gælder de ændringer i navneloven, som er gennemført i Norge i 1979 og i Danmark i 1980, og som der er fremsat lovforslag om i Sverige og Finland.

Årsagen til, at de fællesnordiske overvejelser tidsmæssigt er blevet forskudt fra komitéplanet til departementsplanet, er formentlig navnlig, at udviklingen også på det familieretlige område nu går hurtigere, end vi var vant til tidligere, men næppe lige hurtigt i alle landene. Der er en forskel i hastigheden, hastigheden er større, men der er en forskel i hastighedsforøgelsen, og det er nok årsagen til, at et snævert komité-samarbejde, der jo tidligere ofte tog ådskillige år, nu er blevet vanskeligere.

Dertil kommer så, at behovet for lovændringer ikke melder sig på samme tid i alle landene, ikke lige hurtigt og ikke på samme tid overhovedet måske. Der kommer naturligvis dertil, at der er politiske eller andre grunde til, at man prioriterer anderledes i de forskellige lande. Så er der selvfølgelig også forskelle på de ressourcer, man kan sætte af til komitéarbejde eller revisionsarbejde i det hele taget.

Jeg synes imidlertid ikke, på trods af den forskel, der har været i samarbejdsmønstret, og som jeg her har prøvet at forklare baggrunden for at manglen på det særskilte komité-samarbejde indebærer, at der ikke forsøges en nordisk samordning. Det gør man stadig væk. Selv om det ikke er helt parallelle komiteer, så er det klart, at de holder sig orienteret om, hvad der er sket i de øvrige nordiske lande, og de grundlæggende undersøgelser, der foretages af en komité, der er nedsat tidligere end de andre, vil ofte i høj grad være til gavn, og det er helt fast praksis, at man så vidt muligt prøver at nå frem til ensartede regler, også selv om samarbejdsmønstret er blevet noget anderledes.

De lovændringer, der er gennemført i den aktuelle fase, vi befinder os i, viser da også, at det nordiske samarbejde i praksis kan fungere, selv om der er et ændret samarbejdsmønster. Ophævelsen i Sverige 1973 af separationsinstituttet indebærer ganske vist en modifikation, må vi erkende, af de hidtidige ensartede nordiske regler om ægteskabs opløsning. Men de ændringer af børnelovgivningen vedrørende bl. a. fælles forældremyndighed, som er gennemført i Norge og Sverige, bygger på ensartede principper. Disse principper er også lagt til grund i det udkast, som overvejes i Finland, og som er udgangspunktet for overvejelserne i den danske arbejdsgruppe vedrørende forældremyndighed.

Der er således udsigt til, at der på dette meget væsentlige område opnås retsenhed, hvis vi også i Finland og Danmark beslutter os for disse regler. Det gælder i alt fald i Sydnorden, idet man jo i Island, for så vidt angår børn uden for ægteskab, har valgt forældremyndighedsregler, som nok for tiden er for avancerede til det danske samfund. Også for så vidt angår reglerne om personnavne opnås der sydnordisk retsenhed, hvis de forslag, som er fremsat i Sverige og Finland, bliver vedtaget. Også her har man i Island specielle regler.

På trods af denne forskel i samarbejdsmønstret, en forskel, der har sin naturlige forklaring i samfundsudviklingen, så er det alligevel lykkedes at nå frem til den konstatering, at det nordiske samarbejde stadig væk fungerer også

på det praktiske plan under de mere foranderlige og dynamiske forhold, der er kendetegnende for denne tredje aktuelle fase i lovsamarbejdet.

Hovedpunkterne i det fortsatte samarbejde på det familieretlige område må anses for at være netop de spørgsmål, som denne rådskonference tager op, nemlig børnelovgivningen og de formueretlige forhold mellem ægtefæller og ugifte samboende.

Vedrørende det første spørgsmål, børnelovgivningen, så er hovedproblemstillingen, om vi, Finland, Danmark og Island, kan følge de principper, som er lagt fast i de norske og svenske love, navnlig spørgsmålet om vi kan følge princippet om adgangen til at aftale fælles forældremyndighed til børn uden for ægteskab og adgangen til at bevare den fælles forældremyndighed efter separation og skilsmisse. Spørgsmålet er meget omdiskuteret i Danmark, og det er ikke blevet mindre omdiskuteret, efter at ægteskabsudvalget og et helt andet udvalg, nemlig børnekommissionen kom till stik modsatte resultater, da de begge to afgav betænkninger i 1981. Flertallet i ægteskabsudvalget anbefaler, at der ikke skal indføres mulighed for fælles forældremyndighed i de situationer, jeg nævnte, men det store flertal i børnekommissionen anbefalede, at der skulle indføres en sådan mulighed for aftalt fælles forældremyndighed.

Det danske justitsministeriums stillingtagen til spørgsmålet afventer, at en arbejdsgruppe under ministeriet fremkommer med en lovskitse, et udkast til en lov om regler om fælles forældremyndighed. Men der er ikke herved taget endelig politisk stilling til, om vi i Danmark skal indføre en fælles forældremyndighed efter samlivsophævelser eller i forbindelse med børn uden for ægteskab. Det, denne arbejdsgruppe skal komme frem til, er et forslag til, hvordan man rent lovteknisk kunne skabe mulighederne for denne fælles forældremyndighed.

Men jeg vil gerne som min personlige mening sige, at jeg føler mig tiltalt af muligheden for at kunne aftale fælles forældremyndighed. Vi må huske på, at det er en mulighed, der kun skal bestå, så længe forældrene er enige om det.

Når jeg er tiltalt af den mulighed, så skyldes det, at det forekommer mig, at det må være overordentligt belastende i nogle situationer for forældre at aftale en deling af deres børn eller tvinges til at acceptere en ordning, hvorefter måske kun et barn skal tilkomme den ene af forældrene, hvor man ellers kunne være nået frem til en aftale om fælles forældremyndighed. Jeg vil ikke påstå, at man har sammenlignet med formuedelingen, når man har lavet reglerne, det har man utvivlsomt ikke, man kan jo noget nemmere dele en formue, men der er tale om forældre, der måske elsker deres børn lige meget og børn, der elsker deres forældre lige meget. Det må være en personligt overordentlig svær situation at blive stillet i at dele forældremyndigheden efter de gældende regler. Det må være en situation, der kan give anledning til misforståelser, manglende tillid til, at forældrene elsker en lige meget osv. Jeg synes, hvis forældrene her kan enes om fortsat fælles forældremyndighed, så er der meget, der taler for det. Men jeg er selvfølgelig også godt klar over, og det fremgår også af ægteskabsudvalgets betænkning, at der kan anføres argumenter og også vægtige argumenter imod. Vi er ikke færdige med den politiske diskussion om dette i Danmark endnu, jeg håber, at arbejdsgruppen i løbet af slutningen af dette år eller i begyndelsen af næste år senest kommer med forslag til, hvordan

sådanne regler kan se ud, hvis vi måtte ønske at gennemføre dem. Men som sagt diskussionen er ikke afsluttet, og jeg har ikke i øjeblikket nogen mulighed for en vurdering af, hvordan flertallet i det danske folketing vil stille sig.

Selvfølgelig vil det også tale i favør af en ordning vedrørende aftalt fælles forældremyndighed, at vi så formentlig da vil kunne opnå nordisk retsenhed på dette område.

Med hensyn til formuer reglerne er komitéarbejdet nu afsluttet og spørgsmålet om samordning af komiteernes forslag skal formentlig snart indledes på departementalt plan. Også her vil drøftelserne på denne rådskonference være af stor værdi for de kommende departementsdrøftelser.

Skulle jeg tage et enkelt emne op, som jeg ikke tror er et aktuelt emne for konferencen her, men som har været det i den danske debat i den senere tid, og det kan i hvert fald godt nævnes, når man drøfter gifte og ugifte samboendes retstilling, så er det spørgsmålet om homoseksuelles forhold. Der er ikke nogen længere, der taler om ægteskab for homoseksuelle, det er også deres egne organisationer gået bort fra. Men problemet er, om der findes nogle praktiske forhold, hvor vi kan medvirke til at skabe en mere tilfredsstillende situation for dem. For justitsministeriets vedkommende har det været særligt aktuelt, når det drejer sig om adgangen til at opholde sig her i landet for udenlandske homoseksuelle, der har indledt et forhold eller bor sammen eller ønsker at bo sammen med en dansker. Der er reglen for øjeblikket den, at hvis det er heteroseksuelle, der gifter sig, så er der umiddelbart et krav på straks at kunne få opholdstilladelse i Danmark, men et sådant krav eksisterer ikke, når det drejer sig om homoseksuelle. Det er helt givet, at der dér er nogle væsentlige personlige spørgsmål, som lovgivningsmagten på et eller andet tidspunkt kommer til at tage stilling til. Men som sagt, der er enighed om i Danmark, at dette har ikke at gøre med ægteskab mellem homoseksuelle, men mere at løse nogle praktiske problemer, som kan være altafgørende for de enkelte personers liv. Der må vi nok sige, at selv om det er et følsomt område at berøre, så vil de forskellige lovgivende myndigheder i høj grad kunne påvirke den holdning, befolkningen tager til disse personers forhold.

Jeg har taget det med her, fordi det som sagt er et aktuelt problem i Danmark, og det falder jo også til dels ind under titlen på konferencen, selv om jeg er klar over, at det næppe bliver et emne, der er lagt op til diskussion om her.

Lad mig afslutningsvis sige, at jeg desværre ikke kan deltage i konferencen på grund af nogle møder i København, men jeg er særdeles glad for at se, at der er en meget bred deltagelse fra politikere, administratorer, forskere og andre særligt interesserede. Jeg er sikker på, at konferencen vil få stor betydning for det fremtidige arbejde med den familieretlige lovgivning, og jeg ønsker alle et godt fagligt og socialt udbytte af denne conference.

Tema I Børns familieretlige stilling

Dr. juris Lucy Smith, Norge:

De nordiske land er et område hvor både natur, økonomi og samfunnsforhold ligger til rette for at barn skal ha det godt. Men et kjernepunkt for barns velferd vil alltid være forholdet til foreldrene. Lovgivningen vil ikke her være den vesentligste faktor, kjærlighet og omsorg er det avgjørende. Men vår nordiske lovgivning vil likevel kunne bety atskillig både som holdningsskaper og som regulator for kriser i familielivet.

Det har ikke vært noe nordisk lovsamarbeid når det gjelder lovgivningen vedrørende barn. Jeg har undret meg over det. Staffan Magnusson fortalte meg i går at dette er fordi svenske barn er så mye mer uskikkelige enn alle de andre nordiske barn, og det lyder jo sannsynlig. Hadde jeg hatt mer tid, skulle jeg fortalt en svenskehistorie for å illustrere det. Men for å være alvorlig vil jeg få uttrykke min store glede over at man nå behandler spørsmål om barns familierettslige stilling i nordisk sammenheng.

Temaet for min innledning er vidt angitt, og emnene for diskusjon er mange. Det sier seg selv at jeg ikke kan komme inn på mer enn et fåtall av emnene, og jeg vil derfor konsentrere meg om et par temaer hvor det er særlig behov for å få belyst problemstillingen, og som jeg mener er særlig viktige. Men la meg få starte med noen generelle betraktninger.

Foreldres og barns interesser vil normalt falle sammen. Det vil være i barnets interesse at foreldrene har det godt, både økonomisk og på annen måte. Det vil videre normalt være best for barnet å få vokse opp hos sine biologiske foreldre. Men det kan komme til konflikt mellom barnets interesser og foreldrenes. Her tenker jeg ikke på de daglige små konflikter mellom et barns ønsker og foreldrenes vilje. Jeg tenker på de tilfelle hvor det er konflikt mellom barnets interesser og behov på kort og lang sikt og foreldrenes ønsker og behov. For meg står det da selvsagt at det må være barnas interesser som prioriteres. Dette av flere grunner. For det første fordi barn er små og sårbare, for det annet, i videreføring av dette, fordi barnets karakter og personlighet ennå ikke er dannet, og for det tredje fordi barna igjen skal være foreldre til neste generasjon. Noe av det mest tragiske jeg vet – en slags versjon av arvesynden – er det forhold at barn som selv er blitt mishandlet, fysisk eller psykisk, med stor sannsynlighet selv vil mishandle sine barn, at barn som har møtt lite kjærlighet og varme, selv ikke har noen kjærlighet og varme å gi til sine barn igjen.

Det synes å være full overensstemmelse mellom de nordiske land når det gjelder definisjonen av "vårdnad", "forældremyndighed", "foreldreansvar".

Det dreier seg om et toleddet begrepp – en plikt til å vise omsorg og en rett til å bestemme for barnet. Det vil imidlertid naturligvis være forskjeller både med hensyn til det nærmere innhold av omsorgsplikten og grensene for bestemmelsesretten.

Når det gjelder innholdet av bestemmelsesretten, er det velkjent at foreldrenes rett til å bestemme over barnet ikke er absolutt, og at den vil endre karakter etter hvert som barnet vokser opp. Jeg vil nå si litt om den begrensning som gjelder i foreldrenes bestemmelsesrett i forhold til barnet selv.

Det har i de senere år skjedd en klar utvikling i retning av å øke barnets rettigheter i forhold til foreldrene. Man har etter hvert blitt stadig mer klar over de ikke helt små barns behov for å få bestemme for seg selv. Dette har gitt seg uttrykk i at myndighetsgrensen er blitt lavere. Men dessuten har man nå i de fleste nordiske land fått regler om at et barn skal få rett til å si sin mening i spørsmål som gjelder det selv – barnets medbestemmelsesrett – og at det skal ha rett til å bestemme fullt ut i visse spørsmål – barnets selvbestemmelsesrett.

Dette er etter mitt skjønn en riktig og viktig utvikling. Et barn må læres opp til selvstendighet. Men dessuten mener jeg at det er nærmest en menneskerett for et ungt menneske å få være med på å bestemme over seg selv når det har forutsetninger for dette. Ta f. eks. religiøse spørsmål. Her vil det være helt urimelig om foreldrene skulle bestemme for et ungt menneske på en 15, 16, 17 år. Og hvor ofte ser man ikke dessuten at foreldrene hevder å vareta barnets behov når de egentlig fremmer sine egne interesser. Så lenge barnet er lite, er det vanskelig å unngå dette. Men etter hvert som barnet vokser til, vil det i stor utstrekning kunne ta vare på og fremme sine egne interesser. Vi bør då gi barnet anledning til dette.

Jeg vil likevel gjerne her få skyte inn at jeg tar avstand fra de ekstreme utslag av kampen for barns rettigheter. Det eksisterer en frigjøringsbevegelse for barn som i sin mest ekstreme form går inn for at barn skal ha de samme rettigheter som voksne, uavhengig av alder. Tilhengerne av denne "children liberation movement" har kastet seg over tesen om at dette med barndom er en moderne oppfinnelse, og de sier at en av de uheldigste konsekvensene av denne oppfinnelsen er at vi nå undertrykker barnets evner og kompetanse, barnets "genius". Ta f. eks. Ludvig XIII, sier de, han kunne spille fiolin da han var 17 måneder gammel, og han kunne spille tennis da han lå i vuggen. Og slikt tok man som en selvfølge den gangen! Denne bevegelsen skyter etter min mening over målet. Men jeg mener at barn bør få bestemme for seg selv når de er modne nok til å gjøre det. Begrunnelsen for å gi foreldrene bestemmelsesretten er at de antas å ha bedre forutsetninger enn barnet for å treffe en fornuftig beslutning. Hvis denne forutsetning ikke lenger er til stede, hvis altså barna har like gode eller bedre forutsetninger for å treffe avgjørelsen, da bør foreldrene ikke lenger ha denne retten.

Spørsmålet er da naturligvis hvordan man skal lovgi om dette. Alle er vel enig om at vi bør ha en lovbestemmelse om at barn skal få uttale seg i spørsmål som gjelder dem selv, fra en alder hvor de forutsettes å være modne nok til det. Men skal man sette en nedre grense? Dette ble forkastet under behandlingen av den norske loven med den begrunnelse at regelen kanskje vil få større holdningsskapende virkning i positiv retning når den ikke er knyttet til en bestemt aldersgrense, men er knyttet til utvikling og modning.

Det er viktig å få med at en slik rett til å uttale seg også må gjelde i forhold til andre enn foreldrene, i forhold til f. eks. barnevernsnemnd, helsemyndigheter, skole osv. Her kan det imidlertid være spørsmål om man bør operere med forskjellige aldersgrenser. Dreier det seg om små barn, er det kanskje best å overlate til foreldrene å gjøre gjeldende barnets synspunkter.

Et særlig spørsmål er barnets rett til å uttale seg i foreldremyndighetssaker. Det er viktig at barn over en viss alder gis en absolutt rett til å få gi uttrykk for sin mening i disse sakene. På den annen side er det etter mitt skjønn uheldig om man her har en for lav aldersgrense. Små barn tenker svært kort. Ved en for lav aldersgrense vil man få store påvirkningsmuligheter, og den vil kunne virke brutal overfor små barn. Dessuten, en dommer har ikke alltid forutsetninger for å tolke hva et lite barn egentlig sier, barn sier ofte det ene når de mener det annet. Etter mitt skjønn bør man derfor ha en nedre aldersgrense for når barn skal ha rett til å uttale seg i disse sakene, men denne grensen bør ikke settes for lavt.

Jeg har ikke tid til å gå nærmere inn på *hvorledes* barnet skal få gitt uttrykk for sin mening. Jeg vil nøye meg med å si at jeg står svært fremmed overfor tanken på at et barn skal trekkes inn i selve rettssalen. Videre vil det etter mitt syn være meget uheldig om advokatene skulle være til stede under dommerens samtale med barnet. Så stor tillit bør man kunne vise dommeren at det ikke skulle være nødvendig.

Barnet skal, som jeg nevnte, også ha full selvbestemmelsesrett på visse områder før det når myndighetsalderen. I den norske loven har vi valgt å gi en generell regel om dette i § 33. Dessuten inneholder loven i § 32 en spesiell regel for to særlige områder. Det gjelder valg av utdanning og rett til å melde seg inn i og ut av foreninger. Ved på denne måten å regulere enkeltspørsmål oppnår man, foruten å løse disse konkrete spørsmålene, å gi et godt grunnlag for analogi til andre tvilsomme spørsmål.

På tross av den nye loven får jeg stadig spørsmål vedrørende barnets selvbestemmelsesrett som jeg ikke kan svare på:

Min sønn, 16 år, har kjøpt seg en motorsykkel for penger han har tjent ved egen virksomhet. Kan jeg nekte ham å bruke denne sykkelen?

Må jeg finne meg i at min 16 år gamle datter reiser nedover i Europa på Inter-Rail?

Kan jeg forlange at min 17 år gamle datter, som er flyttet sammen med en venn, flytter hjem igjen?

Kan foreldrene forlange at en 14 år gammel jente lar seg undersøke for å konstatere om hun har hatt samleie med en eldre gutt?

Dette bare for å illustrere at her ligger det problemer som nok ikke kan løses fullt ut i loven.

Jeg vil også her skyte inn at jeg er klar over at på dette område er det ikke alltid rettsreglene som er det avgjørende, men maktposisjonene innen familien.

Av de spørsmål som særlig har vært gjenstand for debatt i Norge, er en pikes rett til selv å bestemme over sin bruk av prevensjon. Spørsmålet blir i praksis om en lege har rett til å gi prevensjonsveiledning uavhengig av hva foreldrene mener om dette. I en bok som Lørup og jeg har skrevet, antyder vi at det her må gjelde en 16-årsgrense.

Kirsti Coward har i en anmeldelse av boken erklært seg uenig i dette. Hun

mener for det første at de unge bør få bestemme selv i dette spørsmålet, uavhengig av alder. Hun mener dessuten videre at gjeldende norsk rett går ut på at de unge kan bestemme fritt i dette spørsmålet, uavhengig av alder. Hun begrunner det med at den unge ved å gå til lege allerede har vist at hun er moden nok til å forstå hva hun gjør. Jeg kan bare erklære meg enig med Kirsti Coward, i hvert fall de lege ferenda. Hva min medforfatter mener, er et annet spørsmål.

Jeg vil så gå over til spørsmålet om *felles foreldreansvar ved samlivsbrudd*. Dette spørsmålet var gjenstand for heftig debatt i forbindelse med utarbeidelsen av den nye norske barneloven. Og nå vil nok kanskje noen finne at jeg fremdeles bærer preg av denne heftige kampen.

La meg først gjøre klart hva jeg mener med felles foreldreansvar: Med det sikter jeg til de tilfelle hvor foreldrene har foreldremyndigheten sammen, men hvor barnet bor fast hos den ene av partene. Etter norsk rett kan foreldrene også avtale andre ordninger, men den normale ordningen er den jeg nevnte. Den av foreldrene som barnet ikke bor hos, kan ikke være med på de daglige avgjørelser vedrørende barnet, men skal være med på de viktige beslutninger om barnet. De er begge verger.

Så til spørsmålet om ønskeligheten av felles foreldreansvar. Et barn har behov for begge sine foreldre. Det kan neppe være tvilsomt at dersom foreldrene makter å praktisere felles foreldreansvar i full harmoni, vil dette være det beste for barna. Det fremgår også av forarbeidene til loven at lovgiverne var av den oppfatning. Stortingets justiskomite uttaler f. eks.:

"Komiteen er enig i at gifte foreldre etter samlivsbruddet i størst mulig utstrekning bør ha felles foreldreansvar."

Men komiteen påpeker at felles foreldreansvar eller felles foreldremyndighet stiller store krav til foreldrene i en konfliktsituasjon, som i de fleste tilfelle på forhånd er vanskelig nok. Jeg er enig i at det stiller store krav til foreldrene, men jeg mener at man må kunne stille det krav til foreldrene at de forsøker en slik ordning. Det støter meg når jeg hører, som jeg gjorde under Stortingets behandling av loven, at man ikke kan forlange dette av foreldrene i den vanskelige situasjon de befinner seg. Barnet befinner seg også i en vanskelig situasjon, og barnet er iallfall den uskyldige part. Skal man ikke da kunne si til foreldrene at nå får dere forsøke å samarbeide, fordi barnet trenger dere begge to. Jeg reagerer på at man i utgangspunktet skal vise forståelse for foreldrene på bekostning av barna.

Etter mitt skjønn er det også noe unaturlig at man, fordi alle bånd mellom foreldrene brytes, dermed også må bryte alle rettslige bånd mellom barnet og den ene av foreldrene. Man bryter iallfall normalt ikke alle *faktiske* bånd, vil noen si. Det er riktig nok. Men bør ikke den rettslige situasjon stemme overens med den faktiske?

Mange mener, og mange har hevdet i Norge, at ordningen vil ikke funksjonere i praksis, at den vil bidra til splid og uro og dermed skade barna. Jeg er selvsagt klar over at det vil være tilfelle hvor felles foreldreansvar vil være nærmest umulig og iallfall til skade for barna. Men det er ikke riktig når det i Norge hevdes at praksis har vist at felles foreldreansvar ikke lar seg praktisere. I Norge er det mange som velger ordningen, og det viser seg at den går bra i mange tilfelle. Dessuten, i mange av de tilfellene hvor det ikke gikk godt, skyldes dette at den av partene som hadde del i det felles foreldreansvar uten å

ha barnet boende hos seg, hadde helt urealistiske forestillinger om hva felles foreldreansvar innebar. Han blandet seg inn i de daglige avgjørelser, og han trodde at han hadde ubegrenset samværsadgang. Det er særlig viktig i denne forbindelse å fremheve at samværsrett må avtales på vanlig måte også ved felles foreldreansvar, og at felles foreldreansvar ikke i seg selv innebærer noen utvidet adgang til å få være sammen med barnet. Dessuten må man huske på at foreldrene må samarbeide i alle tilfelle om samværsretten. I mange av de tilfelle hvor det har gått galt med felles foreldreansvar, ville det ha gått galt i alle tilfelle, fordi det ville vært konflikter om utøvelsen av samværsretten.

I Norge gjaldt debatten særlig om felles foreldreansvar skulle være hovedregelen, og om domstolene skulle kunne idømme felles foreldreansvar mot den ene partens ønske. At foreldrene skulle ha fri adgang til å *avtale* felles foreldreansvar, var det alminnelig enighet om.

Hvis dere nå ser på § 34 i den norske loven, vil dere se at loven ikke stiller opp noen hovedregel. Men dere bør merke dere annet ledd, annen setning. Her bestemmes det at inntil noe annet er avtalt eller bestemt, skal det være felles foreldreansvar. Dette vil i praksis innebære at felles foreldreansvar er blitt en slags hovedregel. Iallfall innebærer det at den som ikke ønsker felles foreldreansvar, har søksmålsbyrden.

For øvrig fremgår det av lovforarbeidene at man har tenkt seg at domstolene i unntakstilfelle skal kunne gi dom på felles foreldreansvar mot den ene partens ønske, altså selv om de ikke er enige om dette. Det er allerede reist flere saker om dette spørsmålet, og jeg synes det vil bli spennende å se hva praksis vil legge seg på i dette spørsmålet.

Det er Matti Savolainen som skal snakke om barnefordelingssaker. Jeg vil likevel bare til slutt ganske kort nevne en norsk høyesterettsdom i en foreldremyndighetssak som etter min mening vil få stor praktisk og prinsipiell betydning.

Saken dreide seg om foreldreansvaret til en pike på 5 1/2 år. Denne piken hadde bodd sammen med sin far hele sitt liv på landet på et småbruk. Fra hun var 2 år, hadde hun bodd alene sammen med faren, fordi foreldrene da ble separert. På småbruket hadde hun god kontakt med sine besteforeldre på farssiden foruten at hun hadde mye annen familie i nærheten. Moren bodde i en byleilighet sammen med en samboer. Det fremgikk at begge foreldre var meget vel skikket til å ha foreldreansvaret. Det fremgikk også at piken hadde vært mest knyttet til sin far allerede fra før foreldrene ble separert. Faren vant saken i herredsretten og i lagmannsretten, men det fremgikk av lagmannsrettens dom at han laget vanskeligheter når det gjaldt utøvelse av samværsretten. Til tross for at moren forsøkte energisk, fikk hun bare være sammen med barnet i meget liten utstrekning. Dette ble ikke bedre etter lagmannsrettens dom.

Høyesteretts flertall kom til at moren skulle få foreldreansvaret. Flertallet la avgjørende vekt på at datteren ville få den beste og mest vedvarende kontakt med begge foreldre dersom moren fikk foreldreansvaret. Mindretallet, én dommer, la avgjørende vekt på at datteren var så nær knyttet til faren og at det kunne være en stor påkjenning for barnet å bryte opp fra det miljø hun hadde levd i hele sitt liv.

Denne dommen er interessant, fordi Høyesterett her klart slår fast et prinsipp som i de senere år har vært tillagt stadig større vekt i de underordnede domstoler. Og dommen er interessant fordi man har fått en så klar

problemstilling: risikoen ved miljøskifte kontra behovet for best mulig kontakt med begge foreldre. Dommen gir også foranledning til å stille spørsmålet om man i en rettssak som denne kan ta hensyn til *konsekvensene* av dommen. Dette moment blir ikke nevnt av dommerne, men det er klart at denne dommen vil få en gunstig virkning på utviklingen fremover. Enhver fornuftig advokat vil nå si til sin klient: Skal du ha noe håp om å vinne denne saken, så må du la den annen part få være sammen med barnet i størst mulig utstrekning.

Lagstiftningsrådet Matti Savolainen, Finland:

Att besluta om vårdnad och umgängesrätt

Kärnpunkter i det finska utkastet till lag om vårdnad om barn och umgängesrätt

Syftet med min framställning är att beröra några av de frågor som kommer att behandlas i arbetsgrupperna B och C:

- förfarandet
- lösningsalternativ
- kriterier

Min framställnings målsättningar är mycket begränsade. Jag kommer att behandla dessa frågor med avseende fäst vid det utkast till lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt som utarbetats i Finland¹ (se Bilaga). På basen av detta utkast är det meningen att kommande höst avlåta en regeringsproposition till riksdagen. Avsikten är att kortast möjligt föra fram endast de principiellt viktigaste problemen.

Förfarandet – tre grundmodeller

Sett ur nordisk synvinkel – med tanke på gällande rätt samt lagförslag – följer förfarandet i ärenden angående vårdnad om barn i stort sett någon eller några av följande grundmodeller.

- *Domstolslinjen:* Domstolen biträds dock av socialmyndigheterna genom vårdnadsutredningar.
- *Den tudelade linjen:* vårdnadsfrågor kan handläggas antingen vid domstol eller förvaltningsmyndighet. I denna modell har domstolarnas roll främst ansetts vara att avgöra *tvistiga* vårdnadsärenden. Förvaltningsmyndigheterna handlägger däremot antingen uteslutande eller främst ärenden, i vilka oenighet om vårdnaden inte föreligger. Socialmyndigheterna fungerar, eller *kan* fungera som sakkunnigorgan också i denna modell.
- *Registrering av vårdnadsförhållande:* den tredje alternativa modellen är att vårdnadsförhållandet grundas uteslutande på avtal mellan föräldrarna. Väsentligt i detta alternativ är, att inte någon myndighet har befogenhet att kontrollera avtalets sakliga innehåll. Som förutsättning för att avtalet skall

¹ Förslag till lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt samt ändring av lagen angående förmyndarskap och lagar som anknyter till dem. Lagstiftningsavdelningens vid justitieministeriet publikation 9/1982, Helsingfors. ISBN 951-46-6345-4. (på finska)

träda i kraft har dock *kunnat uppställas* krav på offentliggörande, dvs. anmälan till befolkningsregistret (pastorsämbetet).

Registreringsförfarandets användningsområde kan begränsas så, att det är möjligt att med avtal fastställa endast samboende föräldrars gemensamma vårdnad om barnet. Användningsområdet kan också vara vidare så, att också hävande av gemensam vårdnad eller överföring av vårdnaden från den ena föräldern till den andra kan göras enbart genom ett privat avtal mellan föräldrarna.

Avgörande av vårdnadsfrågan utanför rättssalen – en ny roll för socialnämnder

Då man i Finland har övervägt de grundläggande alternativen har man fäst särskild uppmärksamhet vid det krisarbete, som en del kommuners socialarbetare i experimentsyfte (medling, samarbetsamtal) utan egentligt stöd i lagstiftningen försökt erbjuda i vårdnadstvister, särskilt då frågan om utlåtan till domstol har blivit aktuell. De erfarenheter man fått av arbetet har varit till den grad uppmuntrande, att man i beredningen av stadganden om förfarandet som ett slags huvudmålsättning har uppställt att vårdnadstvisterna i största möjliga grad skall avgöras i medlingsförfarande utanför domstolen.

Något stort hopp över till medlingsförfarandet har dock inte ännu tagits i utkastet till ny lag. Kommunerna skulle inte förpliktas att ge dylik krisservice i vårdnadsfrågor. Orsakerna till detta är många: bristen på kompetent personal, arbetsformerna för konfliktarbete är ännu i ett experiment- och utvecklingskede, problematiskt är också arbetets konfidentiella karaktär och sekretessen i synnerhet i små kommuner samt hur man skall definiera och reglera konfliktarbetet i förhållande till de utlåtan som skall ges till domstol och i förhållande till barnskyddsarbetet.

På grund av detta har man ansett bäst att framskrida etappvis. Det första steget som nu tas i lagförslaget är, att det föreslås att socialnämnden ges en klart självständig ställning i vårdnadsärenden, befogenhet att fastställa vissa slags avtal angående vårdnad om barn. Ett fastställt avtal skulle till sina rättsverkningar och sin giltighet jämsställas med ett domstolsutslag och vid behov skulle det också kunna utgöra grund för tvångsverkställighet.

Systemet enligt vilket föräldrarnas vårdnadsavtal fastställs genom socialnämndens beslut skulle i praktiken komma att fungera på olika sätt beroende på om vederbörande kommun har tagit i bruk medlingsförfarandet eller inte.

Om så inte är fallet, skulle socialnämndens roll inskränka sig till att verka som passiv kontrollmyndighet, vars uppgift är att fastställa parternas "privat" uppgjorda avtal. Den sakliga granskningen av föräldrarnas avtal skulle då naturligtvis bli ytterst ytlig, men knappast mindre omsorgsfull än om samma sak hade avgjorts av domstolen.

Däremot skulle i sådana kommuner, där medlingsförfarandet tagits i bruk, fastställandet av avtal utsträckas också till sådana tvistiga vårdnadsärenden, i vilka man medlingsvägen har lyckats åstadkomma ett avtal mellan föräldrarna. Ett dylikt avtal kunde naturligtvis uppkomma också under pågående domstolsbehandling i form av förlikning utanför processen, särskilt i samband med vårdnadsutredning till domstolen. När socialnämnden fastställer avtalet

förfaller givetvis domstolsförfarandet i saken.

Avsikten är alltså att medlingsservicen skulle fortsättas och effektiveras även i framtiden i experimentform utan att man ens försöker att reglera verksamheten med egentliga rättsliga normer. Syftet är uttryckligen inte att utfärda fasta stadganden om medlingens arbetsformer och -metoder, att fastställa "en enda riktig" modell.

Registreringsmodellen?

Den tredje modellen, fastställande av vårdnadsförhållande genom ett "privat" avtal, ingår inte i det finska förslaget. Den viktigaste orsaken härtill har varit, att man inte har sett att det skulle finnas praktiska behov av att övergå till ett dylikt förenklat förfarande att fastställa vårdnadsförhållandet.

Det andra skälet är kanske mera principiellt: samhället kan rimligen kräva en viss om och yttlig förhandskontroll innan det rättsligt erkänner ett föräldraavtal som inverkar på barnets ställning. För det tredje: ett avtal om vårdnaden som fastställs av socialnämnden torde i praktiken vara lika enkel och lika lätt tillgänglig för parterna som registreringsförfarandet.

Avtalsmodellens användningsområde

Den nya finska modellen – ett avtal som fastställs av en *socialmyndighet* är naturligtvis ingalunda oproblematiske. Vissa problem torde dock ha eliminerats genom att närmare reglera avtalsmodellens användningsområde.

Det som är väsentligt – särskilt med tanke på socialnämndens roll inom barnskyddslagstiftningen – är det att avtalet nödvändigtvis måste reglera enbart förhållandet *inom familjen*, det kan endast reglera förhållandet *mellan* barnet och föräldrarna, och det kan endast träffas av föräldrarna om åtminstone en av dem är barnets vårdnadshavare.

Därtill kommer att genom ett avtal som fastställs av socialnämnden kan föräldrarna endast avtala om vissa, i lag definierade typavgöranden. Ett avtal som kan godkännas (fastställas) måste till sitt innehåll vara ett avtal om att:

- bägge föräldrarna tillsammans är vårdnadshavare,
- barnet skall bo hos den ena föräldern (då vårdnaden är gemensam),
- vårdnaden anförtros den ena föräldern ensam eller
- barnet har rätt att träffa den förälder, hos vilken barnet inte bor (umgängesrätt).

Domstols beslut om vårdnaden – inga begränsningar till innehållet

Enligt gällande rätt har *domstolen* vid avgörande av ärenden angående vårdnad och umgängesrätt endast ytterst schematiska lösningsmodeller till sitt förfogande. Förenklat kan man säga, att lagen känner endast tre grundlösningar:

- vårdnaden om barn som fötts i äktenskap skall alltid anförtros den ena föräldern i samband med hemskillnad eller äktenskapsskillnad,
- vårdnaden om barn som fötts utom äktenskap kan överföras från modern till

- fadern, ifall föräldrarna är överens om saken,
- den förälder som inte är vårdnadshavare kan ges umgängesrätt.

I lagförslaget föreslås att detta stereotypa system i sin helhet avvecklas. Förslaget går på den här punkten kanske längre än vad som gäller eller har föreslagits i något av de andra nordiska länderna. Kort och gott kan man säga att den ledande principen är, att domstolen kan ge vilket avgörande som helst, som den i varje enskilt fall anser bäst motsvarar barnets bästa. I lagen har således inte på förhand fast avgränsats innehållet i det avgörande som skall ges om vårdnad eller umgängesrätt. Domstolen kan således besluta, att vårdnaden anförtros bägge föräldrarna, den ena föräldern eller vid sidan av eller i stället för föräldrarna en eller flera andra personer. Vidare kan domstolen – närmast då bägge föräldrarna tillsammans är sitt barns vårdnadshavare – ge förordnande om hos vilkendera föräldern barnet skall bo samt alltid vid behov ge noggrannare föreskrifter om vårdnadshavarnas uppgifter och uppgiftsfördelningen dem emellan. Sådana bestämmelser kan tänkas vara t. ex. ett förordnande om, att den av föräldrarna hos vilket barnet bor är berättigad att ensam företräda barnet i sedvanliga angelägenheter som berör barnets person, ifall föräldrarna bor åtskilda. Vid sidan av ett egentligt vårdnadsutslag kan domstolen naturligtvis också besluta om umgängesrätten och man har inte heller med lagstadganden försökt fastställa umgängesrättens innehåll på förhand.

Äktenskapets upplösning – en grund för statlig intervention?

När domstolen handlägger hemskillnads- eller äktenskapsskillnadsärende skall den inte heller enligt utkastet längre vara tvungen att ge utslag i vårdnadsfrågan, oberoende av parternas önskemål. Domstolens uppgift är dock – redan utgående från allmänna processuella principer – att vid behov fästa parternas uppmärksamhet vid vårdnadsfrågan och att avkunna utslag, om någon av parterna framställer yrkande därom.

Gemensam vårdnad – dess användningsområde

Den i praktiken viktigaste förändringen i förhållande till gällande lag kommer uppenbarligen att vara, att gemensam vårdnad i princip alltid kommer att vara möjlig också då barnets föräldrar bor åtskilda. Inte heller skulle barnets börd eller frågan om föräldrarna tidigare har bott tillsammans eller ej ha någon betydelse.

Man har dock i lagförslaget varit återhållsam i fråga om att slå fast några precisare direktiv om under vilka förhållanden gemensam vårdnad i allmänhet bör anses gynnsam eller å andra sidan om när vårdnaden borde anförtros den ena föräldern ensam. Gemensam vårdnad – med eller utan noggrannare föreskrifter – kan alltså, *åtminstone i princip* komma i fråga även om föräldrarna inte är eniga om vårdnaden, förutsatt att detta skulle motsvara barnets bästa.

Fastställande av umgängesrätten

Såsom ovan konstaterats har också frågan om fastställande av umgängesrätten i likhet med vårdnadsavgörandena lämnats öppen, så att den i sista hand blir beroende av domstols prövning i varje enskilt fall. Det har inte ansetts nödvändigt att ge några särskilda stadganden t. ex. angående situationer, i vilka barns föräldrar inte har bott tillsammans och man har inte heller i lagstiftningen försökt slå fast något modellavgörande för umgängesrätten, "normal umgängesrätt". En begränsning har dock uppställts: egentlig, med andra ord verkställbar umgängesrätt kan etableras enbart mellan barn och förälder, däremot inte t. ex. mellan barn och far- eller morförälder.

"Barnets bästa" eller "det minst skadliga alternativet"?

Oberoende av den kritik som riktats mot begreppet "barnets bästa", så har uttrycket bibehållits. Frågan om vårdnad eller umgängesrätt skall avgöras framförallt enligt vad som är bäst för barnet. Det har inte ansetts möjligt att precisera begreppet genom att ge domaren bindande tumregler för vissa typproblem. En annan sak är att begreppet barnets bästa naturligtvis bör tolkas i belysning av de målsättningar och innehåll, som i lagens allmänna stadganden uppställts för vårdnaden och umgängesrätten.

Man har ytterligare särskilt försökt styra beslutsfattandet så, att man som beslutsunderlag främst borde ha en prognosbedömning som siktar på framtiden och inte en retrospektiv värdering av föräldrarnas beteende gentemot sitt barn eller av föräldrarnas inbördes förhållanden. Med detta för ögonen har man försökt ge en klart "finalistisk" prägel åt innehållet av vårdnaden i bestämmelserna om vårdnad och umgängesrätt. Dessutom föreslås det, att i lagen intas ett uttryckligt stadgande, enligt vilket man bör fästa särskild uppmärksamhet vid frågan om hur vårdnaden och umgängesrätten bäst förverkligas i framtiden.

Föräldrarnas autonomi – statlig intervention

Kraftig kritik har också riktats mot den s. k. avtalspresumtionen, vilken man också velat kalla "föräldrar vet bäst"-principen. Ostridigt är, att denna kritik har tagit fram reella problem. I det finska förslaget har man dock utgått från, att dessa problem i praktiken inte kan lösas genom att ett vårdnadsavtal mellan föräldrarna i betydligt högre grad än för närvarande skulle kunna åsidosättas på den grunden, att avtalet inte enligt myndighetens uppfattning svarar mot barnets bästa.

Avtalspresumtionens styrka har dock i någon mån försvagats. Enligt lagtexten kan avtal åsidosättas om det skulle finnas skäl att anta, att avtalet skulle strida mot barnets bästa. Den nya formuleringen syftar särskilt till att ge lagens stöd åt socialarbetaren som medlar i vårdnadsärende och vars centrala uppgift uttryckligen skulle komma att vara att åstadkomma en förlikning som tillgodoser barnets bästa. Däremot har tanken inte varit att domstolen i högre grad än nu skulle blanda sig i ärenden där föräldrarna är eniga om saken.

Barnets åsikt

Den ledande principen för utredning av barnets egen åsikt är, att man försöker undvika situationer i vilka barnet direkt skulle hamna i en vilsituation mellan sina föräldrar eller bli inblandad i konflikter mellan föräldrarna. Detta avspeglas i lagens terminologi så att man i lagförslaget talar om (i denna ordning) "barnets egna önskemål och åsikter" i stället för "barnets åsikt". Det har särskilt understrukits, att barnets åsikt skall utredas så att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte därav blir lidande.

Man har inte velat uppställa någon fast åldersgräns i samband med utredande av barns åsikt. Enligt förslaget skall man i allmänhet försöka utreda barnets önskemål och åsikt i den utsträckning det med beaktande av barnets ålder och utveckling är möjligt. Enligt ett uttryckligt direktiv i förslaget skall barnets åsikt utredas inte bara då föräldrarna inte är ense i saken, utan också då barnet vårdas av någon annan person än sin vårdnadshavare eller om det annars bör anses föreligga skäl till det.

Barnets hörande vid domstol

Huvudprincipen är att barnets önskemål och eventuella åsikt i saken skall utredas utanför rättssalen. Enligt det finska utkastet kan barn höras vid domstol endast i sällsynta undantagsfall. Hörande är möjligt endast om det är nödvändigt för att kunna avgöra ärendet och om barnet inte därav lider skada och ytterligare om barnet ger sitt samtycke därtill.

Föräldrarnas rätt till sitt barn eller barnets bästa?

Traditionellt har det ansetts att anförtroende av vårdnaden om barn åt annan person i stället för föräldrarna är en åtgärd som medför den mest genomgripande ändringen av barnets förhållanden. Med tanke på fall som – också under senaste tid – förekommit i Finland är det befogat att i grunden ifrågasätta detta synsätt. För det mesta har frågan gällt om man strävar att följa det traditionella synsättet om föräldrarnas "naturliga" rätt till sina barn eller om man försöker skydda barnets rätt till den miljö med vilken barnet vuxit ihop.

I det finska utkastet har man mycket kraftigt och entydigt omfattat det sistnämnda synsättet, barnets synvinkel.

Enligt utkastet kan ett dylikt vårdnadsavgörande – barnskyddslagen står ju utanför denna betraktelse – fås till stånd endast genom beslut av domstol. Man har förutsatt att det skulle användas närmast i följande tre situationer:

- Fosterbarnförhållande, barnet har en längre tid vårdats av annan än sin förälder.
- Då förälder som är ensamförsörjare dör, varvid frågan uppstår om att anförtro vårdnaden om barnet åt styvförälder eller annan barnet närstående person i stället för åt den efterlevande föräldern.
- Bägge föräldrarnas död.

Det väsentligaste beträffande de kriterier som skall tillämpas är dock att man också i dessa situationer har ställt "framför allt barnets bästa" som uteslutande kriterium. Det enda specialstadgande som kan tillämpas på situationerna är, att tröskeln har ställts något högre än i de fall då det är fråga om att häva föräldrarnas gemensamma vårdnad eller att överföra vårdnaden från den ena föräldern till den andra: i stället för föräldrarna kan vårdnaden anförtrös annan eller andra personer, om härtill *ur barnets synpunkt* föreligger synnerligen vägande skäl. Biologiskt föräldraskap eller släktskap ger inte som sådant någon prioritetställning, i fosterbarnssituationer har man inte ens i instruktivt syfte uppställt något minimikrav på hur länge fosterbarnsförhållandet bör ha varat. Frågan om vad som är *grunden* för foster- eller vårdförhållandets uppkomst osv. saknar också betydelse.

Även i dessa fall har man följt principen om typfrihet. Det förhållande som grundas behöver således inte nödvändigtvis vara en imitation av "en naturlig familj" eller en adoptionsfamilj. I enlighet med detta har man inte i utkastet som utgångspunkt uppställt några som helst begränsningar vad beträffar antalet vårdnadshavare eller t. ex. vårdnadshavarnas kön eller civilstånd.

Sammanfattning

Ett syfte med framställningen har varit att närmast exemplifierande föra fram några av lagstiftarens svar på de frågor som tagits upp i den pågående debatten. Ytterst förenklat kan dessa svar sammanfattas i följande två principer:

1. Domstolsbehandling av vårdnadstvister bör försöka undvikas. I detta syfte bör man rikta allt effektivare resurser på sådant krisarbete, som syftar till att uppnå ett avtal som beaktar barnets bästa och som fungerar i praktiken.
2. Varje ärende som gäller vårdnad eller umgängesrätt bör avgöras *individuellt* med beaktande av barnets bästa. Särskilt med tanke på domstolsbehandling, bör lagstiftarens mål vara att trygga den lösning som i det enskilda fallet bäst tillgodoser barnets bästa. Därför är det viktigt att man *inte* på förhand, dvs. via lagstiftningen, utesluter *något* sådant beslutsalternativ som, om och i sällsynta undantagsfall, kan vara det bästa för barnet.

Bilaga

L a g

angående vårdnad om barn och umgängesrätt

I enlighet med riksdagens beslut stadgas:

1 kap.

Allmänna stadganden

1 §

Vårdnad om barn

Syftet med vårdnaden är att trygga en balanserad utveckling och välfärd för barnet enligt barnets individuella behov och önskemål. Vårdnaden skall trygga positiva och nära människokontakter i synnerhet mellan barnet och föräldrarna.

Barn skall ges en god vård och uppfostran samt en med hänsyn till barnets ålder och utveckling behövlig uppsikt och omsorg. Man skall sträva till att ge barnet en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt utbildning som motsvarar barnets anlag och önskemål.

Barn skall uppfostras så, att barnet får förståelse, trygghet och ömhet. Barnet får inte undertryckas, agas kroppsligt eller utsättas för annan kränkande behandling. Barnet skall stödas och uppmuntras i sin utveckling till självständighet, ansvarsfullhet och vuxenhet.

2 §

Umgängesrätt

Syftet med umgängesrätten är att trygga barnets rätt att hålla kontakt med och träffa förälder hos vilken barnet inte bor.

Barnets föräldrar skall genom ömsesidigt samförstånd och genom att beakta framför allt barnets bästa sträva till att syftet med umgängesrätten förverkligas enligt principerna i 1 §.

3 §

Barnets vårdnadshavare

Vårdnadshavare är barnets föräldrar eller de personer som anförtröts vårdnaden om barnet.

Vårnaden om barn upphör då barnet fyller aderton år eller om barnet därförinnan ingår äktenskap.

4 §

Vårnadsbavarens uppgifter

Barns vårdnadsbavare skall trygga barnets utveckling och välfärd så som i 1 § stadgas. Vårnadsbavaren har i detta syfte rätt att bestämma om barnets vård, uppfostran, boningsort samt övriga personliga angelägenheter.

Vårnadsbavaren skall, innan han fattar beslut i barnets personliga angelägenheter, samtala om saken med barnet, om det med beaktande av barnets ålder och utveckling samt frågans natur är möjligt. När han fattar beslutet skall han taga hänsyn till barnets åsikt och önskemål.

Vårnadsbavaren företräder barnet i dess personliga angelägenheter, om inte i lag är annorlunda stadgat.

5 §

Samarbete mellan vårdnadsbavarna

Barnets vårdnadsbavare ansvarar tillsammans för de uppgifter som hör till vårdnaden om barnet och fattar gemensamt nödiga beslut som gäller barnet, såvida inte annorlunda är stadgat eller bestämt.

Kan någon av vårdnadsbavarna inte till följd av resa, sjukdom eller annan orsak delta i beslut som gäller barnet och skulle dröjsmål med beslutet medföra olägenhet, är hans samtycke i saken inte nödvändigt. Ärende som har avsevärd betydelse för barnets framtid kan vårdnadsbavarna dock endast avgöra tillsammans, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver annat.

2 kap.

Vårnadsbavare och umgängesrätt

6 §

Vårnadsbavare på grund av födsel

Båda föräldrarna är vårdnadsbavare för sitt barn, om de är gifta med varandra när barnet föds. Är föräldrarna inte gifta med varandra när barnet föds, är modern vårdnadsbavare för sitt barn.

Är den ena föräldern ensam sitt barns vårdnadsbavare och ingår föräldrarna äktenskap med varandra, blir de båda vårdnadsbavare för sitt barn.

7 §

Föräldrarnas avtal angående vårdnad om barn och umgängesrätt

Föräldrarna kan avtala om,

- 1) att vårdnaden anförtros bägge föräldrarna gemensamt;
- 2) att barnet skall bo hos den ena föräldern, om föräldrarna inte bor tillsammans;
- 3) att vårdnaden anförtros den ena föräldern ensam;
- 4) att barnet på det sätt som föräldrarna avtalar har rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilken barnet inte bor.

8 §

Fastställelse av avtal

Avtalet skall ingås skriftligen och det skall för fastställelse föreläggas socialnämnden i den kommun, där barnet har hemort. När socialnämnden prövar om föräldrarnas avtal kan fastställas, skall den beakta barnets bästa och barnets egna önskemål så som i 10 och 11 §§ stadgas. Avtal får inte fastställas om ingendera av barnets föräldrar är barnets vårdnadsbavare.

Avtal, som fastställts av socialnämnden, är i kraft och kan verkställas såsom laga kraft vunnin dom.

9 §

Domstols beslut angående vårdnad om barn och umgängesrätt

Domstol kan besluta,

- 1) att vårdnaden anförtros båda föräldrarna;
- 2) att barnet skall bo hos den ena av sina föräldrar, om föräldrarna inte bor tillsammans;
- 3) att vårdnaden anförtros den ena föräldern ensam;
- 4) att vårdnaden vid sidan av eller i stället för föräldrarna anförtros en eller flere personer, som givit sitt samtycke till detta;
- 5) att barnet har rätt att hålla kontakt med och träffa förälder, hos vilken barnet inte bor.

Om föräldrarna eller den ena av dem är vårdnadsbavare för sitt barn, kan domstolen enligt 4 punkten anförtro vårdnaden åt en eller flera personer i stället för föräldrarna endast, om ur barnets synvinkel sett synnerligen vägande skäl talar för det.

Domstol kan vid behov ge föreskrifter om vårdnadsbavarens uppgifter, rättigheter och skyldigheter samt ifall barnet har två eller flera vårdnadsbavare besluta om uppgiftsfördelningen mellan vårdnadsbavarna. Då domstolen fattar beslut om umgängesrätten skall den ge närmare föreskrifter om de villkor som skall gälla för umgängesrätten och rätten att hålla barnet hos sig.

Då ärendet avgörs skall domstolen beakta barnets bästa och barnets egna önskemål enligt vad i 10 och 11 §§ stadgas.

10 §

Avgörande av ärende som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt

Ärende som angår vårdnad om barn och umgängesrätt skall avgöras framför allt enligt vad som är bäst för barnet. I detta syfte skall särskild uppmärksamhet fästas vid hur vårdnaden och umgängesrätten bäst förverkligas i framtiden.

Ärende som gäller anförtroende av vårdnaden åt båda föräldrarna eller åt den ena föräldern eller som gäller umgängesrätten, skall avgöras i överensstämmelse med vad föräldrarna avtalar, såvida föräldrarna eller den ena av dem är sitt barns vårdnadsbavare och det inte finns skäl att antaga, att avgörandet skulle strida mot barnets bästa.

11 §

Utredningen av barnets önskemål och åsikt

I ärende som gäller vårdnad och umgängesrätt skall barnets egna önskemål och egen åsikt utredas i den utsträckning det med beaktande av barnets ålder och utveckling är möjligt, ifall föräldrarna inte är eniga om saken, ifall barnen vårdas av någon annan än sin vårdnadshavare eller om detta annars med tanke på barnets bästa bör anses viktigt.

Barnets åsikt skall utredas på ett hänsynsfullt sätt och med beaktande av barnets utvecklingsstadium samt så, att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte blir därav lidande.

12 §

Ändring av avtal och beslut

Avtal som fastställts av socialnämnden eller domstols beslut angående vårdnad om barn eller umgängesrätt kan ändras, om förhållandena ändrats efter det avtalet fastställts eller beslutet givits eller då anledning härtill anses annars föreligga.

3 kap.

Rättegångsförfarande

13 §

Laga domstol

Ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt skall anhängiggöras vid domstolen på den ort, där barnet har hemort.

14 §

Anhängiggörande och rätt att föra talan

Ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt anhängiggörs genom ansökan, vilken kan göras av barnets föräldrar tillsammans, den ena föräldern, barnets vårdnadshavare eller av socialnämnden.

Om barn till följd av vårdnadshavares död saknar vårdnadshavare, kan ansökan göras även av barnets släkting eller annan person som står barnet nära.

I samband med ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt kan yrkande att underhållsbidrag skall fastställas eller att fastställt underhållsbidrag skall ändras också framställas.

15 §

Hörande av förälder och vårdnadshavare samt barn

När ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt handläggs skall domstolen bereda barnets föräldrar och vårdnadshavare tillfälle att bli hörda, såvida kallelse kan delges dem.

Barn kan höras personligen i domstol, om det av vägande skäl är nödvändigt för att kunna avgöra ärendet. Hörande kan ske endast om barnet ger sitt samtycke därtill och det är uppenbart, att hörandet inte kan skada barnet.

16 §

Inhämtande av utredning av socialnämnden

I ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt skall domstolen inhämta utredning av socialnämnden i den kommun i vilken barnet, barnets föräldrar, vårdnadshavare och person som föreslagits bli vårdnadshavare har hemort. Utredning bör dock inte inhämtas, om det är uppenbart att utredning inte behövs för att avgöra ärendet.

Om det under pågående utredning framgår att ärendet enligt vad i 5 § stadgas kan avgöras genom ett avtal mellan föräldrarna, skall socialnämnden ge föräldrarna behövlig hjälp att uppgöra avtalet.

17 §

Interimistiska förordnanden

Då ärende som gäller vårdnaden om barn är anhängigt vid domstol, kan domstolen bestämma hos vem barnet skall bo eller, om synnerliga skäl föreligger, vem vårdnaden om barnet skall anföras, tills ärendet avgörs slutgiltigt.

Ändring får inte sökas i av domstol givet interimistiskt förordnande.

Interimistiskt förordnande är i kraft tills domstolen fattar slutligt beslut i ärendet, om inte utslaget därefter återtages eller ändras.

4 kap.

Särskilda stadganden

18 §

Förordnande om att barn skall återbördas

Har barn, vars hemort är i Finland, förts utomlands utan vårdnadshavarens samtycke, kan domstol på ansökan av vårdnadshavaren förordna, att barnet skall återbördas till Finland. Detsamma gäller också om barnet med vårdnadshavarens samtycke förts utomlands, men inte återlämnats inom avtalad, förutsatt eller skälig tid.

I 1 mom. avsett förordnande skall ges, ifall det inte är uppenbart, att vårdnadshavaren samtyckt till förfarandet eller därefter antingen uttryckligen eller tyst godkänt det. Då ärendet handläggs behöver de som har del i saken inte höras, ifall detta skulle fördröja behandlingen av ärendet.

I utslag, varmed förordnats att barn skall återbördas, får ändring inte sökas.

19 §

Verkställighet av utslag som inte vunnit laga kraft

Domstols utslag angående vårdnad om barn eller umgängesrätt och fråga om hos vem barn skall bo, kan genast verkställas även om det inte vunnit laga kraft, såvida annat inte har bestämts i utslaget.

20 §

Bemyndigande att utfärda förordning

Närmare stadganden om verkställigheten av denna lag utfärdas genom förordning.

21 §

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 198 .

Stadgandena i denna lag skall tillämpas även i fråga om barn som är fött före denna lag trätt i kraft. Stadgandena i denna lag skall också tillämpas i ärende som är anhängigt vid domstol när denna lag träder i kraft samt i ärende, som gäller ändring av utslag, vilket före denna lag trätt i kraft har givits i ärende som angår vårdnad eller umgängesrätt.

Sedan denna lag trätt i kraft skall på barns vårdnadshavare tillämpas vad i lag eller förordning är stadgat om de uppgifter som ankommer på förmyndare för barn och om förmyndares rätt att företräda barnet i angelägenheter som rör dess person eller underhåll.

Då i lag eller förordning hänvisas till lagrum som ersatts med stadgande i denna lag, skall stadgandet i denna lag tillämpas.

Tema 1. Grupperapporter

Gruppe A. Forældremyndighedens indhold m.v.

Universitetslektor Jørgen Graversen, Danmark:

Gruppe A har talt om forældremyndighedens indhold m.v. Vi har valgt at bruge oversigten i det udsendte materiale, men bagfra, således at vi starter med børns med- og selvbestemmelsesret.

Der kan være grund til at skelne ret skarpt imellem selvbestemmelsesret, hvor der virkelig tillægges barnet en kompetence til at træffe beslutning og medbestemmelsesret, hvor barnet inddrages i beslutningen, men hvor beslutningen træffes af andre.

Som grundlag for diskussionen vedrørende selvbestemmelsesretten havde vi navnlig den norske regel om ret for barnet fra 15 års alderen til selv at bestemme valg af uddannelse. Det blev påpeget, at denne bestemmelse i mange situationer vil være uden et reelt indhold derved, at det er andre problemer end kompetencemangel, der afskærer barnet fra selv at træffe beslutning vedrørende sin uddannelse. Det blev på den anden side også nævnt, at der vil være situationer, hvor den har et reelt indhold f.eks. situationer, hvor der ikke umiddelbart er knyttet økonomiske konsekvenser til de valg, barnet foretager.

Inden for det område, hvor selvbestemmelsesretten ikke har et egentligt reelt indhold, vil den få nogenlunde samme betydning som medbestemmelsesretten, altså en adgang til at blive hørt.

For så vidt angår medbestemmelsesretten, anlagde vi en sondring mellem de tilfælde, hvor der er en offentlig myndighed indblandet, adoptionssager, forældremyndighedssager m.v. og regler om medbestemmelse, som vedrører forholdene inden for hjemmets fire vægge.

Lovgivningsteknikken er væsentligt enklere når det er situationer med en offentlig myndighed indblandet, det drejer sig om. Her kan man give forholdsvis klare regler, men dermed være ikke sagt, at der ikke knytter sig mange problemer til børns medbestemmelse i disse situationer og vel nok de alvorligste i forbindelse med fordeling af forældremyndighed efter separation og skilsmisse. Lucy Smith gjorde sig til talsmand for et ret markant standpunkt, nemlig at man må sørge for at give regler for dommerens pligt til at høre børn, men også sætte grænse for, hvornår dommeren overhovedet må høre børn i sådanne sager.

Der var i gruppen et ønske om øget medbestemmelse for børn i sager med offentlige myndigheder. Børneværnsager blev specielt nævnt.

Inden for hjemmets fire vægge er problemerne større, og her skelnede vi imellem for det første, om børnenes medbestemmelse er ønskelig, for det andet, om den bør være genstand for lovgivning, og endelig om der bør være faste aldersgrænser i så henseende. Der var vel stort set enighed om, at børn skulle have medbestemmelsesret i vid udstrækning, sådan at uenigheden kunne samle sig om de sidste to punkter. Her blev det til en generel diskussion af betimeligheden af programmerklæringer i lovform, og der blev sagt meget både for og imod. Det blev påpeget, at programmerklæringer kan have en opinionsdannende effekt, at de kan være holdningsdannende, og at de kan have en pædagogisk betydning. Det blev yderligere påpeget, at der undertiden trækkes afledede virkninger af den slags bestemmelser f.eks. ved bedømmelse af forhold, som handler om noget helt andet f.eks. i forbindelse med børnefordeling.

I øvrigt varierede synspunkterne ret markant. Det blev f.eks. gjort gældende, at programudtalelser jævnt hen ikke gør skade, at de undertiden kan have en vis effekt, og at man derfor i ret vid udstrækning kan tage dem med. Der var også dem, der gjorde sig til talsmænd for, at man bør udvise en passende tilbageholdenhed og bruge programmerklæringer på mere centrale punkter.

I denne sammenhæng blev der specielt påpeget et behov for at få tolket lovens mening både i relation til børn og i relation til forældre, således at man kunne komme længere end til den diffuse tilkendegivelse, som måtte findes i loven.

Endelig blev det gjort gældende, at programmerklæringer jævnt hen ikke er spydspids for udviklingen, men snarere har karakter af resultatopgørelser, når alle er blevet enige, sådan at der ikke længere er problemer.

Det fører mig direkte over til det næste punkt, nemlig revselsesretten, for her er det formentlig ikke det, der gør sig gældende. Her er udgangspunktet, at der udøves ganske megen børnevold i forbindelse med børneopdragelse, og at vold i hvert fald efter opinionsundersøgelserne er accepteret som led i opdragelsen. Netop på dette punkt var der i gruppen en større og mere klar tilslutning til en programmerklæring uden sanktioner. Det var indstillingen i gruppen. Men aldrig så snart var det sagt, før problemerne og uklårhederne meldte sig.

For det første: uden sanktion, hvad vil det sige? Børnevold er jo strafbart og bør også fremdeles være det. Det vil sige, at problemet ikke er afgrænsning af det strafbares område, men af retshåndhævelsen.

Det blev også gjort gældende, at det kunne være farligt at udvise grænsen imellem børnemishandling og lettere tøj af forskellig art, og at man måske kunne frygte, at hensigtserklæringer kunne have en sådan virkning.

Endelig er der problemet med det, som i den svenske og norske lovtekst er kaldt "anden krænkende behandling". Det er en meget uklar bestemmelse, som kan skabe tvivl om forholdet til andre lovbestemmelser, der har forbud imod krænkende adfærd over for andre personer.

Med henblik på de faktiske virkninger blev det gjort gældende, at der både i Norge og Sverige havde været en umådelig gennemslagskraft informationsmæssigt. Men det er uvist, om der er flere eller færre sager vedrørende disse forhold, og det er også uvist, om forældre slår deres børn mere eller mindre, end de gjorde tidligere.

Det klareste standpunkt blev markeret fra Island: intet behov for en sådan regel.

De 3 sidste punkter er ganske korte. Indholdsdiskussionen blev til en gentagelse af programmerklæringsdebatten, men det blev påpeget, at der kunne være særlige problemer vedrørende forældremyndighedens indhold i forbindelse med delt forældremyndighed efter separation og skilsmisse.

For så vidt angår aldersgrænsen var der bred tilslutning til 18 års grænsen, som vi kender i de fleste lande. Islændingene er særligt progressive med en 16 års grænse, og det har de i øvrigt været i 800 år.

Der blev spurgt, hvorfor man i grunden ikke i de andre nordiske lande overvejer en nedsættelse, og det synes jeg er et godt spørgsmål. Det blev svaret, at dette ikke primært handler om forældremyndighed, men om en række afledede virkninger, navnlig af økonomisk karakter, som man kunne frygte af en nedsættelse.

I Norge har man forældremyndighed ud over det 18. år, men det blev udtrykkeligt betonet, at dette har intet med selvbestemmelsesretten at gøre, selvbestemmelsesretten bliver absolut ved det 18. år.

Endelig var der det lille punkt med at inddrage de gifte under 18 år under forældremyndighed. Dette var ikke et reaktionært svensk og finsk standpunkt, der gik ud på, at man skulle udvide området af forældremyndigheden, men et spørgsmål om ligestilling imellem gifte og ugifte.

Vi nåede ikke at diskutere terminologien, men vi fik lige en redegørelse for den svenske begrundelse for ikke at bruge terminologien forældreansvar. Begrundelsen skulle være den, at ingen bør frakendes forældreansvaret i en proces efter separation og skilsmisse. Derfor burde man undgå dette ord i forbindelse med det, vi i Danmark kalder forældremyndighed.

Gruppe B. Forældremyndighedsaftaler og – afgørelser (kriterier)

Lagstiftningsrådet Ritva Halme-Kauranen, Finland:

Gruppen följde i sitt arbete de ämnen som skriftligen gavs på förhand. När det gäller frågan om gemensam vårdnad, gemensamt föräldraansvar, borde begreppet "föräldraansvar" först definieras. Gruppen ansåg att utgångspunkten borde vara barnets rätt att få omvårdnad av båda föräldrarna. Barnets rätt till båda sina föräldrar har aktualiserats med ökningen av antalet skilsmässor och förhållandet att man sammanbor utan att vara gifta. I fråga om kriterier var gruppen enig i att det viktigaste kriteriet rörande vårdnadsfrågor är barnets bästa.

När gruppen behandlade frågan om *gemensam vårdnad efter separation eller skilsmässa, eller mellan ogifta föräldrar*, antogs presumptionen att barns och föräldrars intressen är gemensamma. På denna grund ansågs det vara viktigt att föräldrar som är eniga om gemensam vårdnad kan avtala om det. Av speciellt intresse är lagstiftningen i Island, enligt vilken ogifta sammanboende automatiskt har gemensam vårdnad.

Gruppen behandlade sedan *kriterier för upphörandet av gemensam vårdnad* och ansåg som det avgörande kriteriet det som är bäst för barnet.

Andra kriterier är exempelvis när den gemensamma vårdnaden inte fungerar längre. Då konstaterades till exempel att den större rörligheten hos skilda föräldrar har försvårat den praktiska möjligheten för gemensam vårdnad. Vidare poängterades vikten av att barnets egna önskemål och egen åsikt utreds samt att hänsyn tas till dem när vårdnadsfrågan avgörs. Barnet får dock inte belastas med ansvar för avgörandet. Likaledes ansågs att en förälder kan inte tvingas till gemensam vårdnad.

Om en *vårdnadshavare avlider* kan den efterlevande föräldern automatiskt förbli vårdnadshavare enligt svensk och finsk lag. Gruppen konstaterade att svårigheter kan uppstå vid gemensam vårdnad hos skilda föräldrar om barnet bott hos den avlidne föräldern och måste flyttas till ny miljö. Barnets sociala miljö i framtiden bör tryggas.

Det framfördes att ett *kriterium för förändring* av vårdnadsinnehavet kan också vara att umgängesrätten inte fungerar. Man hänvisade också till den diskussion som har pågått angående barnets rätt till "skilsmässa" från föräldrar.

Gruppe C. Forældremyndighedstvisters behandling

Advokat Ingebjørg Roll-Matthiesen, Norge:

Gruppe C har tatt for seg det notat som er utlevert til deltakerne. Det er det notat som er laget i anledning spørsmålet om foreldremyndighetssakenes behandling, og noen av de momenter som kan eller skal tillegges vekt i den forbindelse.

I dette notatet som gruppen, som sagt, har tatt utgangspunkt i for sin diskusjon, er det nevnt tre momenter som er av stor betydning for avgjørelsene. Det ene punktet er partenes forklaringer, vitner og eventuelle erklæringer, det annet punkt er den sakkyndige medvirkning eller bistand som kan gis eller kreves i disse sakene, og det tredje spørsmålet vi snakket om, var spørsmålet om barnets stilling som part.

Innledningsvis bemerker jeg at det av enkelte deltakere ble hevdet at dette var avgjørelser av skjebnesvanger karakter for barnet, og at avgjørelsene selvsagt av den grunn burde være meget vel fundert. Innledningen med det "skjebnesvangre" ble nokså raskt imøtegått, og det var for så vidt generell enighet om at det kan være langt mer skjebnesvangert at man *ikke* får en avgjørelse, samt at det mange ganger ikke er snakk om bare én avgjørelse som den riktige, men at avgjørelsen med foreldreansvar til far eller til mor, eller til begge, kan være brukbare løsninger, og at det derfor kan være spørsmål om å velge den beste av flere brukbare løsninger.

Det første punktet jeg nevnte, betydningen av partenes forklaringer, snakket vi for så vidt ikke noe om, fordi det er selvsagt, partenes forklaringer har jo den aller største bevisverdi i disse sakene. Det som gruppen i hovedsak snakket om, var spørsmålet om ønskeligheten av og betydningen av sakkyndig bistand, enten utenfor retten eller i retten.

Vi delte spørsmålet opp i to, og tok da først for oss spørsmålet om sakkyndig bistand utenom domstolene og den sakkyndige bistand som domstolene kan få. Det var alminnelig enighet om at sakkyndig bistand i innledningsfasen i disse sakene er av stor betydning, fordi det kan være med på å få roet partene

ned, og det kan gjøre sitt til at saken i sin helhet ikke blir så dramatisk som den ellers kan bli.

Denne sakkyndige bistand eller medvirkning gis i alle landene fra sosialnemnder, sosialkontorer, sosialarbeidere o.l. Vi var alle enige om at ressursene ikke er store nok til å kunne gi så god hjelp som ønskelig, men at den tid vi lever i, vel ikke tilsier at det er ressurser nok til å bygge ut et hjelpeapparat så stort at det kan dekke alle tilfellene. Det ble nevnt at advokater kan føre til en opptrapping av krisene, mens andre var av den formening at advokatene er med på å dempe gemyttene og å få løst konfliktene også på dette innledningsstadiet.

Det man vel kan si, er at ved å bruke de ressurser som er i de forskjellige land, ressurser fra advokater, fra hjelpere innen hele sosialsektoren m.fl., kan mye gjøres. Og det må poengteres at denne rådgivningen er frivillig, og at man kanskje ikke bestandig når dem som ville trenge denne rådgivningen best.

Jeg mente å kunne konstatere at det var en skepsis i gruppen mot at det som er benevnt "sosialnemnder", skulle ha avgjørelsesmyndighet. Rettssikkerhetsproblematikken ble nevnt, konflikten for sosialarbeiderne ved at de det ene øyeblikk er talsmenn for klienten og i det annet øyeblikk kanskje for en avgjørende instans. Det ligger mange vanskelige spørsmål der, men det ble lite tid til å gå inn på alle disse tingene, ikke minst nå i denne oppsummeringen.

Det var alminnelig enighet om at i de store konflikter er det og bør det være domstolene som er den kompetente avgjørelsesinstans. Der har man de prosessuelle garantier for en så god behandling som man kan få, og de samme garantier tror man ikke at sosialnemndene kan gi.

Det var også enighet om at det var betydningsfullt for retten å få bistand fra sakkyndige. Dog var man ikke særlig fornøyd med den såkalte sakkyndige bistand fra sosialnemnder og barnevernsnemnder. Det ble nevnt som et eksempel at hvor partene bodde i hver sin kommune, kunne man få rapporter som gikk i hver sin retning, fordi disse rapportene ivaretok hver enkelt klients interesser. I Norge er vel bistanden fra disse nemnder – fra sosialkontor og barnevernsnemnder – slik i dag at det er sjelden det tas stilling til den rene konflikt, men retten får god hjelp ved den redegjørelse som gis om de rent objektive fakta som legges til grunn, og man får fyldige opplysninger som et bakgrunnsmateriale.

Når det gjelder de vanskelige, store saker, var det alminnelig enighet om at det er ønskelig med bistand fra psykologer/psykiatere i visse tilfelle, men at dette er ressurskrevende, og at det er vanskelig å få til en så god ordning som man kanskje kunne ønske.

Det ble også nevnt at det er mulig at denne interessen for sakkyndig bistand kan være noe overdimensjonert, og at man svært mange ganger – ved å bruke de ressursene som man har, og med den omtalte "sunne fornuft" – kunne finne gode løsninger.

Når det gjaldt momentet om barnets partsstilling, fikk vi rent for lite tid, men det var enighet om at man ikke anså det ønskelig at barnet fikk sin egen advokat, ei heller det som ble benevnt som "barneombud". Poenget ved at man ikke ønsket advokat, var bl.a. at sakene kunne treneres, og lang saksbehandlingstid var noe av det som vi syntes var det kjedeligste i disse

tilfellene. Hele poenget er at man ikke drar uvissheten utover den tid som er absolutt nødvendig.

Betydningen av høring av barnets mening ble nevnt. Danskene hadde, så vidt jeg forstod, god erfaring med høringen av barn over 12 år, og det er vel også stort sett erfaringen i Norge. Det som ble nevnt som et mulig alternativ til barnets advokat eller barneombud, var det som ble kalt "en god mann", at det var et menneske som kunne være der, og være en reell støtte for barnet.

Gruppe D. Samkvemsret

Departementsrådet Edvard Nilsen, Sverige:

Vi diskuterte framfor alt tre ulike problem: (1) Vad kan man göra för att lösa frågan när umgänget inte fungerar mellan föräldrar? (2) Problemet när den umgängesberättigade föräldern är utlänning och risk finns att han eller hon tar med sig barnet utomlands i kidnappningssyfte. (3) Problemet umgänge mot barnets vilja.

I den första frågan – vad kan man göra när umgänget inte fungerar? – hade vi som utgångspunkt att barnet behöver umgänget med båda föräldrarna. Vi diskuterte två olika problem: dels problemet när vårdnadshavaren motsätter sig att den andra föräldern får umgänge med barnet, och dels problemet när den umgängesberättigade föräldern visar sig helt ointresserad av att umgås med barnet.

I det första fallet, vårdnadshavaren motsätter sig umgänge, ansåg vi i gruppen att det allra viktigaste var att man så snart som möjligt försökte lösa de konflikter mellan föräldrarna som gjort att föräldrarna separerat. Det framhölls att även om umgänget kanske kan fungera i början efter en separation kan obearbetade konflikter mellan föräldrarna ligga och gro och flamma upp på nytt vid senare tillfällen och då kanske börja försvåra umgänget. Det är viktigt att man får föräldrarna till familjerådgivning eller till samarbetsamtal, eller andra samtal med barnpsykologer och experter.

Vid dessa konfliktbearbetningar är det viktigt att samtalsterapeuten, familjerådgivaren, försöker få föräldrarna att förstå att barnet behöver ha umgänge med båda föräldrarna och att föräldrarna också har ett ansvar för att umgänget tillgodoses. Föräldrarna måste lära sig inse att de inte får använda barnet som ett vapen i kampen mellan dem, att barnet kan ta skada av detta.

Om umgänget trots alla dessa försök genom diskussioner och annan konfliktbearbetning ändå inte fungerar, var man i gruppen eniga om att tvångsåtgärder för att genomföra umgänget inte var särskilt lämpliga. Viten (böter) är ofta ett verktygslikt medel. Från danskt håll nämndes ett fall där den vårdnadshavare som blivit förelagd vid böter att lämna barnet hade gått till det sociala och fått hjälp med att betala dessa böter. Det kan vara påfrestande för ekonomin med böter och det kan familjen och i sista hand barnet ta skada av. Det är också allmänt känt att barn far illa om man tillgriper hämtning med polis. Dessutom är sådana tvångsgenomföranden en omständlig procedur. Det finns många exempel på det. Den förälder som bett om ett tvångsgenomförande i ett umgänge har fått frågan avgjord först sedan den aktuella

umgängesperioden är avslutad och har fått börja om på nytt vid nästa umgängesperiod.

Det ansågs att tvångsgenomförande är en dålig lösning, men från något håll framhölls att det dock har den goda sidan att det kan ha en preventiv funktion, d. v. s. att vårdnadshavaren vet att han eller hon måste bidra till att den andra föräldern får umgänge, annars kan det vidtas tvångsåtgärder. Men i gruppen var vi ense om att det nog finns bättre preventiva åtgärder än tvångsåtgärder, t.ex. den som Lucy Smith nämnde tidigare, det norska høyesterettsavgjørandet. I den svenska propositionen om vårdnad och umgänge som lämnats till riksdagen har man gjort ett uttalande som är direkt i linje med vad Høyesteretten i Norge kom fram till. Där säger man: "om inte andra omständigheter talar för en annan lösning bör domstolen till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern". Detta gäller alltså vid valet av vårdnadshavare. Om man sedan har utsett någon till vårdnadshavare och det visar sig att umgänget inte fungerar sådets att i Sverige finns det möjlighet att i särskilda situationer ta bort vårdnaden från den förälder som vägrar att medverka vid umgänget. Men det ansåg man i de andra nordiska länderna inte vara en så aktuell lösning, i varje fall inte om vårdnaden fungerade bra i övrigt bortsett från just umgängesfrågan.

Sammanfattningsvis kan sägas att det inte genom lagstiftning går att lösa dessa fall där umgänget inte fungerar, utan man måste lösa dessa problem genom konfliktbearbetning av barnsakkunnig expertis.

Den andra frågan gällde fallet när den umgängesberättigade själv inte alls var intresserad av att utöva umgänge med barnet. Alla var överens om att allt måste göras för att försöka få den här föräldern att förstå att det är till barnets bästa och även till förälderns eget bästa att umgås med barnet. Men om det ändå inte går att få denne förälder intresserad till umgänge så menade man från danskt, finskt och norskt håll att man som en sista lösning skulle kunna upphäva själva umgängesrätten. Framförallt skulle det kunna göras när umgänget skapade konflikter mellan föräldrarna och när kanske barnet upprepade gånger blivit besviket av att inte få träffa den andra föräldern såsom det var sagt från början därför att den föräldern är ointresserad.

Nästa stora problem som vi diskuterte var fallet att föräldern som har rätt till umgänge är utlänning och det finns en risk att föräldern skall ta med sig barnet utomlands och sedan inte komma tillbaka. Man kom i gruppen fram till att det är svårt att reglera detta problem i dag. Det är också stora risker med en lagstiftning som kan verka diskriminerande mot utländska föräldrar. Man var ense om att den enda lösningen var att domstolarna i varje särskilt fall fick avgöra om det fanns en risk för kidnappning och att i så fall vägra umgänge. Men någon annan lösning kom vi inte fram till.

Vad gäller problemet umgänge när barnet inte själv vill träffa den andra föräldern kan man säga att där finns två grundsatsar som delvis står mot varandra. Den ena är den grundsats som angavs tidigare, att barnet behöver umgänge med föräldrar. Den andra är grundsatsen att barnets vilja bör respekteras. Som utgångspunkt hade vi ett ganska färskt rättsfall från svenska Högsta domstolen som handlade om en 13-årig flicka som aldrig hade träffat sin far och där fadern av olika skäl inte hade haft möjlighet att träffa henne men

nu ville få umgänge med sin dotter. Han åberopade också att han hade ett annat barn och ville att halvsyskonen skulle få träffa varandra och etablera kontakt. Dottern vägrade helt umgänge, men Högsta domstolen tillerkände pappan umgänge med barnet. Man utgick från faderns önskemål att umgänget skulle utövas där barnet bodde, hos sin mor, tillsammans med barnpsykiatriker. Om barnet fortfarande inte skulle vilja träffa fadern skulle han avlägsna sig omedelbart, förklarade han. Det var alltså ett försök att etablera en kontakt mellan fadern och barnet. Högsta domstolen sade att med hänsyn till dessa åtgärder och med hänsyn till att man ansåg att barnet hade påverkats av sin mor att inte vilja träffa sin far, borde man ändå göra ett försök för att se hur det gick. Gick det inte var det inget att göra åt, men i annat fall hade man kunnat bygga ut umgänget undan för undan.

I vår grupp kom vi fram till att man skall ta stor hänsyn till barnets vilja, men barnet bör inte ha en vetorätt. Man får även väga in andra omständigheter. På det sätt man resonerade i det svenska rättsfall som jag presenterade hade man också kunnat resonera i de andra nordiska länderna. Men sedan är det en annan sak att det i praktiken inte går att genomföra ett umgänge om barnet sätter sig på tvären.

Diskussion

Anders Agell: Eftersom ingen annan har begärt order passar jag på tillfället att vara litet provokativ. Det var ganska litet som sades av Grupp B om gemensam vårdnad, trots att frågan om gemensam vårdnad är löst i Sverige och Norge men under diskussion i Danmark och Finland; i varje fall i Danmark har det funnits delade meningar. Själv tror jag att gemensam vårdnad för särboende föräldrar säkerligen är av stort värde. I skilsmässofall är det därför ganska klart att man behöver gemensam vårdnad. När det gäller ogifta föräldrar som aldrig har varit gifta, de kanske har bött ihop ett kort slag och sedan flyttat isär, så kan det också finnas ett särskilt behov för och nytta av en gemensam vårdnad. Det kan vara i barnens intresse, om förhållandena fungerar bättre när de särboende föräldrarna har gemensam vårdnad.

Paradoxalt nog kan man av ett visst skäl vara mera tveksam till gemensam vårdnad för samboende, ogifta föräldrar. Och det är just här och strax som jag vill vara provokativ. Det är möjligt att man skall säga sig att det inte finns anledning att skilja mellan särboende och icke särboende föräldrar, utan alla skall behandlas lika. Det kan uppstå en del tekniska problem om man har olika lösningar. Men, handen på hjärtat, man kan undra hur mycket reellt innehåll talet har, om att gemensam vårdnad är av intresse framför allt för barnen, när det gäller samboende ogifta föräldrar. Så snart föräldrar är samboende vare sig de är gifta eller ogifta fungerar vårdnaden i allmänhet bra, oavsett vem som är formell vårdnadshavare.

De ogifta föräldrarna har lätt möjlighet att åstadkomma gemensam vårdnad genom att gifta sig. Det är nu jag är framme vid min första provokation: Jag vill peka på att det faktiskt finns en värdekonflikt här. Å ena sidan slår lagstiftaren vakt om familjestabiliteten genom skilsmässoreglerna, där man intalar sig att betänktetidsregler och separationsregler kan få föräldrar att tänka sig för två gånger innan de begär dom på äktenskapsskillnad. Å andra sidan är vi i varje

fall i Sverige ointresserade av giftermålsfrekvensen när vi lagstiftar om samboende på *alla* områden. Frågan om gemensam vårdnad över barn eller ej är bara en liten pusselbit i sammanhanget. Men det är i och för sig alldeles klart att införandet av gemensam vårdnad kan vara en faktor som medför att samboende föräldrar låter bli att gifta sig, just av det skälet.

För att fortsätta med provokationerna vill jag kategoriskt förneka det rena påståendet som finns i familjelagssakkunnigas betänkande, och som återkom hos våra sociologiska experter igår, att det inte annat än i undantagsfall skulle vara så att lagstiftningen på det här området har någon betydelse för giftermålsfrekvensen. Det finns inte möjlighet att idag inom ramen för det här ämnet fullt utveckla synpunkter i frågan. Jag vill bara peka på att sedan giftermålsfrekvensen började sjunka i Sverige i slutet av 1960-talet så har vi mött det genom talet om neutralitet till samlevnadsformerna, särskilt i direktiven år 1969 till familjelagssakkunniga.

Giftermålsfrekvensen fortsatte att sjunka kraftigt fram till 1970-talet. 1974 fick vi nya skilsmässoregler som möjligen gjorde äktenskapet litet populärare och då steg andelen förstagångsäktenskap påtagligt räknat i relativa tal. Äktenskapsfrekvensen låg därefter i stort sett stilla under några år men sjönk påtagligt, om vi räknar förstagångsäktenskap i relativa tal, under åren 1977 och 1978. 1977 infördes möjligheten till gemensam vårdnad.

Man kan inte bevisa sammanhanget säkert men en inte orimlig hypotes är att vår lagstiftning faktiskt har haft inflytande på giftermålsfrekvensen, om man ser på konkreta händelser. Det är en annan sak vilka teoretiska modeller man kan ha om detta samband. Det är möjligt att man ändå gör den prioriteringen, att man vill införa gemensam vårdnad för ogifta sammanboende föräldrar. Jag vill bara peka på att här kan finnas dels en värdekonflikt och dels ett samband mellan lagstiftning och giftermålsfrekvens, som det skulle kunna finnas väldigt mycket mer att säga om.

Beträffande samarbetsamtal och kristerapi vill jag gärna lägga ett ord för att man inte glömmar bort önskvärdenheten av att hjälpen kommer redan innan skilsmässan är ett faktum och helst innan det överhuvudtaget blivit någon rättegång mellan makarna.

I Sverige ökar antalet separationer på ett synnerligen kraftigt sätt. Jan Trost underströk med all rätt både att skilsmässofrekvensen i yngre äktenskap har gått upp kraftigt och att vi dessutom har en ännu högre separationsfrekvens i de fall där föräldrarna aldrig har gift sig. Ur dessa synpunkter skulle det ha sitt särskilda värde om kristerapi inte bara kunde gå ut på att avgöra hur man skall lösa vårdnadsfrågan när skilsmässan är ett faktum, utom om möjligt genom familjerådgivning och kristerapi ordna sådan hjälp, att man inte ger upp samboende och äktenskap när det med framgång kunde ha fortsatt.

Staffan Magnusson: Jag skall säga några ord eftersom jag var med i Grupp B som särskilt apostroferades av Anders Agell. Jag vill inte påstå att jag känner mig så särskilt provocerad. Det var väl så att Anders Agell medvetet spetsade till frågorna en del.

Vi har i Grupp B ganska utförligt diskuterat frågan om gemensam vårdnad och har uppfattningen att i de allra flesta fall är det till stor fördel för barnet att bägge föräldrarna är med om det juridiska ansvaret, liksom när det gäller det mera materiella ansvaret.

Det är klart, och det höll också Anders Agell med om, att det bör finnas stora möjligheter för fränskilda att få gemensam föräldramyndighet om sina barn. När det gäller ogifta samboende ansåg vi det helt självklart och följdriktigt att även dessa personer skall kunna ha gemensam föräldramyndighet. Det har sagts tidigare här, att det i Island anses så självklart att ogifta samboende skall kunna ha gemensam föräldramyndighet att man där automatiskt får det utan inblandning av någon myndighet.

Jag tror inte att Anders Agell riktigt menar vad han säger, när han vill förmäna de samboende ogifta att få gemensamt föräldraransvar. Jag tror inte heller att den rätta vägen att åstadkomma gemensamt föräldraransvar är att tvinga dessa personer att gifta sig. Anders Agell menar kanske rentav att det vid sidan om giftermålsmöjligheten skulle finnas ett annat sätt för ogifta att få gemensamt föräldraransvar, nämligen genom att flytta isär! Är det så?

Jan Trost: Jag vill göra ett tillrättaläggande av de statistiska uppgifterna. Igår visade jag en figur över de åldersspecifika giftermålstalen som klart visade att vi hade en uppgång i frekvensen 1974 för de två yngsta åldersklasserna. Däremot har vi inga som helst uppgångar därefter annat än i åldersklassen 20–24 år det sista året, men den är negligerbar. Vi hade faktiskt inte någon uppgång 1977 om man analyserar data något litet noggrannare än de råa värdena.

Anders Agell: Jan Trosts inlägg får mig att undra om jag gjorde mig skyldig till en felsägning tidigare. Vad jag ville säga var att giftermålsfrekvensen gick upp 1974 men gick ner påtagligt 1977 och 1978. Hypotesen var alltså att när ogifta samboende föräldrar fick möjlighet till gemensam vårdnad så kunde de avstå från att gifta sig. Räknet i relativa tal sjönk giftermålsfrekvensen under åren 1977 och 1978 mera än under några andra enskilda år efter 1974.

Lucy Smith: När jeg bad om å få ordet til slutt, var det ikke for å komme med en sammenfatning, men for å være sikker på å ha det siste ordet i tilfelle noen var uenig med meg. Nå er det ikke så mange som har gitt uttrykk for sin uenighet, og hvis jeg får lov, vil jeg bruke de siste fem minuttene til å utdype et par punkter i den norske loven.

Det gjelder for det første spørsmålet om tvangsfullbyrdelse av samværsrett. Det ble sagt at et forhold som gjorde at dette var høyst upraktisk, var at man ikke fikk i stand noen tvangsfullbyrdelse før samværsretten var over for denne gang, og så måtte man begynne på nytt igjen. I den norske lovens § 48 har man fått en bestemmelse om en såkalt stående tvangsbot. Det betyr at hver gang samværsretten ikke blir overholdt, begynner boten å løpe. Det betyr altså at man faktisk kan ha en viss nytte av denne tvangsboten også for det ukentlige samvær. Men fortsatt tror jeg nok at bestemmelsene om tvangsfullbyrdelse først og fremst vil ha betydning som et ris bak speilet.

Jeg vil også gjerne gjøre oppmerksom på § 50 i den norske loven, som nok kan ha både positive og negative virkninger. Denne bestemmelsen gir den av foreldrene som ikke bor sammen med barnet, rett til å kreve opplysninger om barnet fra den som har foreldreansvaret, fra barnehage, skole, sykehus, politi osv. Jeg vet at denne bestemmelsen allerede har begynt å få en virkning i Norge. Leger har fortalt meg at de føler det som en lettelse at de nå har adgang til å gi opplysninger till f. eks. en far som kommer og spør hvordan det går med

barnet, uten at de behøver tillatelse til det fra moren. Jeg har på den annen side snakket med personale i barnehager som mener at det er en uheldig regel. De føler at de nå blir trukket inn i en konflikt mellom mor og far, f.eks. når faren kommer og ber om opplysninger om barnet, og moren ikke ønsker at de skal gi disse opplysningene. Noen mener altså at det er en positiv bestemmelse, andre at det er en negativ bestemmelse. Jeg tror i hvert fall det er en bestemmelse som vil ha stor praktisk betydning.

Til slutt vil jeg bare nevne at når det gjelder ugifte foreldre, var det opprinnelige forslag i Norge at foreldre som bodde sammen, automatisk skulle få felles foreldreansvar. Når man gav opp den tanken, var det fordi man her kunne få problemer med notoriteten. Kriteriene for å leve sammen er ikke så sikre, og man kunne da risikere at man ikke visste om det var felles foreldreansvar eller ikke. I stedet fikk man derfor regelen om at ugifte foreldre som ønsker felles foreldreansvar, skal melde fra til folkeregistret om dette, og de vil da automatisk få felles foreldreansvar.

Håkan Winberg: Vi avslutar härmed behandlingen av Tema I, barns familjerettslige ställning, och jag ber att igen få tacka de båda inledarna och rapportörerna. Jag tackar er alla för intressanta inlägg och hoppas att vi, när vi får härifrån, har fått nya och vidare aspekter på just detta tema.

Den økonomiske situation mellem ægtefæller og mellem ugifte samboende

Højesteretsdommer Armann Snævarr, Island:

I. Indledning og oplæg

I den fængslende skildring i bogen *År og dage* i Brattegård af Halldor Laxness står der følgende at læse om livsmønstret i denne gård: "I Brattegård var hvert ord dyrt, også de små ord". Denne beskrivelse kommer jeg uvilkårligt til at tænke på, når jeg får som opgave at behandle dette meget store og vanskelige emne på nogle få minutter. Der er dog en stor fordel, at vi som baggrund har en udmærket udredning af landsdommer Svend Danielsen, der giver en værdifuld orientering om de nordiske love på dette område og navnlig om arbejdet i de sidste år vedrørende revision af disse.

I mit foredrag vil jeg behandle et afsnit i det regelsæt, der regulerer ægtefællers formueforhold, dvs. delingsreglerne. Min medindleder vil tale om de ugifte samboende. Nærmere præciseret er emnet hos mig reglerne, der gælder om delingen af boet ved ægteskabets opløsning ved *separation* og *skilsmisse* eller ved den ene ægtefælles *død*. I det reglerne om *bosondring* ikke er praktiske, vil vi udelade disse her i diskussionen. Det er de *materielle* delingsregler, der vil komme i brændpunktet og ikke de processuelle regler, som knytter sig hertil. Delingsreglerne som et samlebegreb bør opspaltes i flere afsnit, hvoraf to skal nævnes her. På den ene side har man de materielle regler for afgørelsen af *hver enkelt ægtefælles boslod*, dvs. hver enkelt ægtefælles andel i bomassen, og på den anden side har vi så udlægsreglerne, der er afgørende for, *hvilke ejendele* hver enkelt får udlagt ved skiftet. Begge afsnit bør være genstand for vor opmærksomhed, men det første vil sikkert interessere mere end det andet.

Delingsreglerne er i og for sig et vidtløftigt regelværk, men de er dog kun en del af det større regelkompleks, der regulerer ægtefællers formueforhold som helhed. Det er ikke let at isolere disse regler og løsrive dem ud af den større sammenhæng, og de må ses og vurderes på baggrund af formuerordningen i sin helhed.

II. Ideologi og retsidealer bag reguleringen af ægtefællers formueforhold i de nordiske lande

De nordiske love vedrørende ægtefællers formueforhold er omkring 60 år gamle. Materielt set har de kun været genstand for nogle få ændringer. Det er yderst få fællesnordiske love, der har klaret tidens tand så godt som disse.

Lovsamarbejdet begyndte i 1909, og lovene prægedes i sin tid meget af samfundsdebatten under de første år af dette århundrede, da vort århundrede endnu var ungt og uskyldigt – da diskussionen om kvindernes emancipation satte ind, og bølgerne gik højt i debatten om frihedsideal og ægtefællers selvstændighed og ligestilling. Det er let at høre historiens sus, når man læser disse love. Kvindernes ligestilling var det store mål, man stiled mod, eller som det hedder i den danske betænkning fra den tid: "Enhver ulighed, der ikke er uomgængeligt begrundet i de faktiske forskelligheder må søges fjernet . . .". Det var et vigtigt mål, og lovudkastene og senere hen lovene var et produkt af en dybtgående analyse og pragmatisk vurdering båret oppe af værdifulde retsidealer og evnen til at forudse samfundsudviklingen. Disse love er højt anset uden for Norden, ikke mindst i betragtning af det tidspunkt, disse love blev vedtaget. Friheds- og ligestillingsidealene førte til, at mandens enerådighed blev brudt, begge ægtefæller blev selvstændige, når det gjaldt retten til at råde over vedkommendes ejendele, hver ægtefælle havde ansvaret for sin egen gæld, men som regel ikke for den andens. Men samhørigheden, hensynet til at ægtefæller er to personer i samvirke, der har fællesansvar for familiens vé og vel satte også markante præg på denne ordning, og delingsreglerne er blandt mange andre regler, der har sin baggrund heri.

III. Retssammenligning, lidt fra fremmed ret

Fra et retssammenlignende – komparativt – synspunkt anvender man ofte en klassificering, hvorefter love om ægtefællers formueforhold opdeles i tre store grupper, love der bygger på fællesejeordningen (community property system), love, der har særejeordning som udgangspunkt (separate property system) og love, der har som baggrund et blandet system (deferred community og property). Den nordiske ordning kommer under den tredje gruppe. Rådigheden og gældsansvaret påmindrer om de såkaldte særejeordninger, men navnlig delingsreglerne er beslægtet med de såkaldte formuefællesskabsordninger. Denne klassifikation er dog ikke særlig oplysende, idet varianterne er mange og omfattende inden for hver enkelt gruppe. Jeg skal nævne som eksempel den vesttyske formueordning og ordningen i Californien, der i mange henseender påmindrer om den nordiske. Herved er der dog bl. a. den store forskel, at i begge tilfælde kommer de ejendele, som ægtefællerne indbringer i ægteskabet ved indgåelsen af dette ikke ind under bomassen, der er genstand for deling ved ægteskabets opløsning. I Californien holder man også arv og gave, som den ene ægtefælle har modtaget fra tredjemand, uden for fællesejet, og det samme gælder indtægt af disse (og surrogater). Under det nordiske samarbejde har der gentagne gange været anledning til at diskutere bl. a. spørgsmålene, om vi burde gå ind for en ændring i denne retning. Der har dog ikke vist sig at være nogen særlig stemning for en sådan ændring. Ideen eller idealet om fællesskabet har virket stærkt, og man har ment, at fællesskabet bør omfatte hele boet, hvis der ikke foreligger ægtepagt eller andet specielt grundlag for særeje. Vi har ikke kunnet notere noget udbredt ønske om at ændre på ordningen på dette punkt. Blandt skævdelingsreglerne, som vi nu har, eller man har tænkt sig at indføre, er dog sådanne, der angår de ejendele, ægtefællerne har indbragt i ægteskabet ved dets indgåelse eller senere hen ved arv og gave. Herved kan man pege på, at oprettelse af ægtepagt for indgåelse af

et ægteskab vel ikke er særlig vanligt i nogen af de nordiske lande, hvilket man kunne forvente sig, hvis der var et praktisk og åbenbart behov for at undtage de ejendele, man indbringer i boet fra lighedelingsnormen. Man har også henvist til, at det ville være vanskeligt bagefter – ofte efter mange års forløb – at konstatere, hvilke ejendele hver enkelt oprindeligt indbragte i boet, eller hvad der nu er blevet af disse. Via bevisregler burde man dog kunne klare dette, jfr. f. eks. den vesttyske ordning.

IV. Den nordiske formueordning og revision af delingsreglerne

Der er anledning her til at understrege, at diskussionen i de sidste år i de nordiske lande ikke i nogen stærk grad synes at gå ind for nogen fundamental ændring i selve formueordningens struktur. Det er bl. a. interessant at konstatere, at der på de nordiske jurismøder i 1954, 1975 og 1981 og delvis i 1957 var almindelig tilslutning til den tanke, at vi burde bibeholde i princip formueordningen, som den nu er. En del politiske programmer går også ind for dette, for så vidt jeg kan se, og det samme gælder i al fald en hel del organisationer, der beskæftiger sig særligt med sociale problemer og har udtalt sig i sagen: men dér har meningene dog været noget delte. På den anden side har man peget på ønskelige ændringer på en del punkter.

Lighedelingsreglen er stadig væk en af hjørnestenene i de nordiske ægteskabslove. Grundlaget for denne regel er det omfattende økonomiske fællesskab mellem ægtefællerne, hvor ejendele ofte erhverves ved en fælles indsats, hvorved også den hjemmearbejdende parts bidrag bør tages særskilt i betragtning, og hvor grænsen mellem mit og dit ofte bliver flydende og uklar. Denne regel er enkel og let at forstå, overskuelig og ikke besværlig at praktisere. Rimeligheds- og billighedshensyn tilsiger en lighedeling specielt i de tilfælde, hvor kun den ene ægtefælle har indtægter under ægteskabet eller under en del af dette – typetilfældet er jo den hjemmearbejdende husmor. Her ville en særejeordning ramme særdeles hårdt og føre til, at den ene ægtefælle let ville gå ud af ægteskabet uden nogle væsentlige midler. Af den norske samejekonstruktion følger vel, at hvis den ene ægtefælle vil sælge bostaden, så bør begge to være parter i salgskontrakten. I det foreløbige norske udkast, som går ud fra, at samejereglerne bliver lovfæstet, så har man den interessante regel, at hvis den ene ægtefælle under disse omstændigheder vil sælge bostaden, så kan den anden kræve at få den købt i sin helhed efter skiftetakst. Gældsfordelingen bliver uden tvivl det sværeste punkt ved en løsning efter samejekonstruktionen.

I lande, hvor man har en særejeordning, der også gælder ved opløsning af ægteskabet, har man som oftest omfattende regler om underholdsbidrag efter ægteskabets opløsning. Det er et system, som det forekommer mig, at de fleste i de nordiske lande ikke finder hensigtsmæssigt for ikke at sige direkte usympatisk. De nordiske ægteskabsudvalg har da også været af den opfattelse, at lighedelingsregler bør bibeholdes som lovens hovedregel.

Det formuemønster, der blev knæsat ved de nordiske love i tyverne, består i gifteeje, særeje og personlige rettigheder. Man har været klar over hele tiden, at der også kunne opstå sameje mellem ægtefællerne, og at andelene i dette er at anse som gifteeje eller særeje under hensyn til den formueordning, der gælder i ægteskabet i hvert enkelt tilfælde. Bestemmelsen i loven om

ægtefællers formueforhold, hvor det hedder, at virksomhed i hjemmet er at anse som bidrag til underholdet på lige fod med pengebidrag kan fortolkes på en udvidende måde, således at denne ikke er indskrænket til underhold, men har et videre område. Udviklingen i navnlig norske men også i svenske domme henimod en samejekonstruktion, når det gælder bostad og bohaves er højst interessante, et resultat, som man når til, efter hvad jeg kan se, under hensyn til denne bestemmelse og på baggrund af almindelige familieretslige synspunkter og almindelige regler i ejendomsretten om sameje. Dette har været aktuelt i de foreliggende domme bl. a. for så vidt angår udlægning af værdierne til den ene ægtefælle (hvor man ikke har krydsende udlægsregler), og undertiden har der været spørgsmål om delingen i særejeægteskaber. Endvidere når den ene ægtefælles kreditor rejser krav om beslag (udpantning) i bostaden.

Jeg vil understrege, at man er nået til denne samejekonstruktion på grundlag af lovene, som de nu er. Det mest interessante er de norske domstoles vurdering af den hjemmearbejdende hustrus indirekte bidrag til erhvervsen af ejendommen i og med, at hun gør det muligt for manden at have indtægtsgivende arbejde.

Det er klart, at samejekonstruktionen kan være forskelligt formuleret og være af forskellig rækkevidde. Det norske forslag har et langt større omfang end det svenske, som er indskrænket til delingen (delingsregel).

Det sociale grundlag for ligedelingsreglerne har i mange henseender undergået radikale ændringer. Jeg henviser til, at skilsmissernes antal er vokset meget kraftigt. Procentvis flere og flere ægteskaber bliver ikke livsvarige, og antallet af kortvarige ægteskaber, der har bestået i mindre end 5 år, er også steget procentvis i høj grad. Omkring 1920 var antallet af hustruer, der havde indtægtsgivende arbejde uden for hjemmet, forholdsvis lille, men erhvervsfrekvensen har nu nået helt andre dimensioner. Det gennemsnitlige antal børn pr. ægteskab er langt mindre nu end omkring 1920. Arbejdet inden for hjemmet, hjemmets funktioner og rollefordelingen inden for familien har af kendte grunde ændret sig meget. Dette gælder dog i væsentligt stærkere grad i byerne end ude på landet og i højere grad de yngre ægteskaber end de ældre. Alt dette har ført til, at spørgsmålet om adgang til at fravige ligedelingsreglen specielt ved separation og skilsmisse er blevet meget aktuelt i de sidste år for lovgivningsmagten.

V. A. Skævdelingsregler, navnlig efter den vestnordiske indstilling

Under det nordiske samarbejde vedrørende ægteskabsloven, der har fundet sted i de sidste år, har man indgående behandlet spørgsmålene om behovet for en yderligere udbygning af skævdelingsreglerne — jämkningsreglerne —. Intet punkt i formuerordningen har været genstand for mere omfattende diskussioner og undersøgelser end dette. Vi kan konstatere 1), at der har været en fuldstændig enighed mellem de delegerede i vurderingen af ligedelingsreglerne, som efter vort skøn bør bibeholdes i princippet. Der har også 2) været enighed om, at denne regel under visse omstændigheder, ikke mindst når det gælder de kortvarige og særejeægteskaber, kan føre til et urimeligt resultat. Der er derfor 3) behov for skævdelingsregler for at bøde på denne ordning ud fra billighedssynspunkter. Vi er således enige i det mål, man bør stille mod ved udarbejdelsen af skævdelingsreglerne. Men når det gælder midlerne, så har

udvalgene, som det fremgår af Danielsens redegørelse, tænkt sig forskellige udveje. Udvalgene i de vestnordiske lande, som dog ikke har færdigbehandlet spørgsmålene, har, således som jeg forstår det, været nærmest inde på at bibeholde de fleste nuværende skævdelingsregler med en vis udbygning, bl. a. således at disse regler også omfatter særejesituationen. Som et eksempel på denne løsningsmulighed er der anledning til at henvise til § 19 i den danske lovskitse, hvor det hedder: "Reglen om ligedeling og bestemmelse om særeje kan fraviges, hvis en ægtefælle ellers vil blive stillet åbenbart urimeligt (eventuelt: væsentlig ringere end stemmende med billighed) navnlig efter ægtefællernes økonomiske forhold og ægteskabets varighed. Fravigelse af ligedeling kan navnlig ske, hvis en af ægtefællerne har indbragt væsentligt mere end den anden ægtefælle ved ægteskabets indgåelse eller senere ved arv eller gave.

Stk. 2. Fravigelse kan endvidere ske, hvis:

1) en ægtefælle gennem arbejde, bidrag til familiens underhold, afsavn eller på anden måde i væsentlig grad har medvirket til forøgelse af den andel, der tilfalder den anden ægtefælle, eller har medvirket til forbedring af den anden ægtefælles stilling i øvrigt. . . .

Stk. 3 Fravigelse efter stk. 1 og 2 kan ske til fordel for en ægtefælles arvinger, hvis hensynet til disse i særlig grad taler derfor."

Løsning nogenlunde efter disse linjer er nær forbundet med den skifteretsordning, vi har i de vestnordiske lande. Når skifteretten får adgang til at afgøre sagen på grundlag af et billighedsskøn, så tror vi, at den i de fleste tilfælde kan klare opgaven på en tilfredsstillende måde.

V. B. Skævdelingsregler efter de finsk-svenske forslag

Danielsen har i hovedtræk gjort rede for de ideer, der er fremkommet. Det forekommer mig, at den primære regel her må være den planlagte ordning med samejepræsumption vedrørende familiens bostad og bohaves, jfr. det svenske udkast 7. kap. § 6. Herefter regnes bostad og bohaves, inklusive møbler, husholdningsmaskiner og andet indre løsøre, samt bil, lystbåd og køretøjer for at tilhøre begge ægtefæller som fælleseje (sameje) med lige andele. Forudsætningen er dog den, at disse ejendele er erhvervet for ægtefællernes fælles brug (bet., s. 328—329). Samejepræsumptionen gælder kun ved opløsningen af ægteskab ved skilsmisse, men ikke på noget tidligere trin, dette under hensyn til kreditorernes interesser (bet., s. 330). Dette er en deklaratorisk regel, og parterne kan komme overens om andet på det tidspunkt, da erhvervsen foregik. Desuden modificeres denne regel ved stk. 2 i § 6, 7. kap., når det er bevist, at den ene ægtefælle i væsentligt større omfang har bidraget til erhvervsen af disse ejendele samt til andre udgifter til fordel for hjemmet og husholdningen, dvs. samejepræsumptionen kan brydes. Reglerne om samejepræsumptionen angår, som vi ser, spørgsmålet om, hvorledes den bomasse, der bliver genstand for deling skal afgrænses, og reglerne tænkes i princip også omfatte ugifte samboende. Ved samejedelingen bør der tages hensyn til pantgæld, med hvilke ejendele er behæftede, men ikke anden gæld, så vidt jeg kan se, jfr. bet., s. 155. I tilslutning hertil har man så i det svenske udkast og i den finske betænkning foreslået to regler, hvoraf den ene vedrører den lineære tilvækst, jfr. Danielsens redegørelse, s. 12, og

den anden indeholder en generalklausul om adgang til at fravige delingen, hvis denne fører til et ubilligt ("oskåligt") resultat. Den sidste regel er nært beslægtet med de regler, man har tænkt sig i de vestnordiske lande, og som jeg allerede har været inde på. Der er anledning til at pege på, at i alle landene er det meningen, at skævdelingsregler anvendes uden hensyn til parternes "skyld" i ægteskabets forlis.

Tilvækstreglen angår problematikken med de kortvarige ægteskaber. Ifølge kap. 12, § 1 i det svenske udkast så foreslår man, at det lineære princip, hvorefter skifteandelenes årlige tilvækst skal være $1/10$ af nettogifteet (bodelen) bør anvendes, hvis parterne ikke kommer overens om andet. Man understreger stærkt, at dette er at anse som en hjælperegulering, dvs. deklaratorisk regel. Sæt at M og K har været gifte i to år, når skilsmissen begæres. M har et netto gifteeje (bodel) på 60 000 kr., men K på 20 000 kr. Genstanden for ligedelingen bliver ikke som nu 80 000 kr., men den afgøres af det åremål eller den tid, som parterne har været gifte eller har været samboende, efter at de fik barn sammen. Herefter skal M bidrage med $2/10 \times 60\,000$ kr., dvs. 12 000 kr. til bomassen, der skal deles og K med $2/10 \times 20\,000$, dvs. 4 000 kr. Bidragene er så genstand for ligedeling, dvs. $12\,000 + 4\,000$, i alt 16 000 kr., hvoraf 8 000 går til M og 8 000 til K. Slutresultatet bliver, at M får $60\,000 - 12\,000 + 8\,000 = 56\,000$ kr. og K $20\,000 - 4\,000 + 8\,000 = 24\,000$ kr., dvs. K får 4 000 kr. fra M. Ligedelingsreglen uden nogen skævdeling ville give resultatet 40 000 kr. til hver ægtefælle, dvs. K ville få 20 000 kr. fra M.

Man kan gennem ægtepagt, som det hedder i den svenske betænkning "avtala bort möjligheten för någon av dem att vid en framtida bodeling begära att delning skall ske" ifølge disse regler. Ægtefællerne kan dog ikke forlænge eller forkorte tiden for tilvæksten (bet. 385, 386), og de kan ikke forandre ligedelingsreglen således, at man bestemmer en anden andel (kvotadel) end ligedelingen.

Sammenlignet med de vestnordiske udkast og ideer så er de finsk-svenske forslag mere matematisk prægede, for så vidt lineærreglen angår, men som før nævnt er den almindelige skævdelingsregel, der henviser til, at resultatet bliver ubilligt eller "oskåligt" af lignende karakter i alle de foreliggende udkast. Samejekonstruktionen som delingsregel kan have betydning i forbindelse med udlæg, og navnlig når der foreligger særeje, jfr. en dom afsagt af Sveriges Højesteret 10. juni 1981. Jeg regner med, at disse ideer vil blive genstand for en udførlig diskussion i gruppearbejdet.

V. C. Skævdelingsregler, slutbemærkninger

Det ville uden tvivl være ønskeligt, at man kunne komme hinanden nærmere, når det gælder udarbejdelsen af de retslige midler og kriterier for at opnå rimelig skævdeling. Når dette foreløbigt ikke er lykkedes, så er baggrunden bl. a. den, at i de vestnordiske lande har vi skifteretter, hvilket man ikke har i Finland og Sverige. Vi har her et noget parallelt problem, som vi stod overfor under det nordiske samarbejde på arverettens område i femti-årene vedrørende reglerne om uskiftet bo. Denne forskel betyder dog efter mit skøn ikke noget alvorligt skår i den nordiske ægteskabslovgivning, al den stund man stiler mod det samme mål, og man har grund til at tro, at de forskellige regler stort set vil føre til et lignende resultat i givet tilfælde.

VI. Udlægningsreglerne

Når det så gælder reglerne om ægtefællernes krav til at få sig udlagt bestemte ejendele inden for eller uden for rammen af sin boslod, så bliver der vistnok kun tid til at pege på, at disse regler er blevet genstand for revision i de sidste år. Man har i stigende grad indført socialt prægede behovsregler, hvorefter den af ægtefællerne, som har størst behov f.eks. for lejligheden eller sommerboligen eller bilen plus erhvervsvirksomhed m. m. kan få denne udlagt, skønt denne tilhører den anden ægtefælle. Dette gælder også i de tilfælde, hvor værdien overstiger ægtefællernes lod i boet mod betaling af det overskydende beløb, eventuelt i afdrag. Under den nu foregående revision har man bl. a. fremsat forslag om, at reglerne om familieboligen, bohaven og andet løsøre også gælder i de tilfælde, hvor disse tilhører den anden ægtefælle som hans særeje (enskild ejendom). Vi har nu et ikke lille erfaringsgrundlag for så vidt angår disse behovsprægede regler i de nordiske lande, og det viser sig, at disse fylder en vigtig funktion ikke bare i skifteretternes praksis, men også i advokatpraksis vedrørende fordelingen af parternes ejendele ved skiftet. Lad mig også til sidst konstatere, at der ikke synes at være stemning for at afskaffe den hovedregel, at den af ægtefællerne, som er ejer, skal have fortrinsret til på skiftet at få ejendelen udlagt efter vurdering.

VII. Reglerne om særeje (enskild ejendom)

Det er klart, at særejeordningen har meget at sige for delingsreglerne. Hovedreglen er jo den, som vi alle ved, at særejet ikke under skiftet bliver genstand for ligedeling, det holdes udenfor. I Norge indførte man dog i 1937 adgang til for ægtefæller at indgå ægtepagt, hvorefter særejet blev behandlet som sådant, undtagen når ægteskabet opløses ved den ene ægtefælles død. En tilsvarende adgang blev lovfæstet i Island i 1962. I 1972 indførte man i Norge adgang til oprettelse af ægtepagt, hvorefter den længstlevende skal have ret til at sidde i uskiftet bo med særeje. Man overvejer at foreslå en tilsvarende regel indført i Danmark og Island. I disse tre lande overvejer man at give adgang til tidsbestemte særejeordninger ellers og en del andre alternativer for særeje. Ellers er der anledning til at formindske den retslige betydning af særeje, jfr. f. eks. forslagene om, at rådighedsbegrænsninger også bør omfatte særeje, når det gælder familieboligen og indbo, og at de behovsprægede regler om udlæg skal udvides til særeje, og skævdelingsregler kan jo også blive aktuelle, når en særejeordning fører til, at den anden ægtefælle bliver urimeligt stillet. Man kan også henvise til ideer, der går ud på, at bestemte ejendele ikke kan være genstand for en ægtepagt eller forslag herom (f. eks. bohaven). Der har også været forslag om, at ægtefællerne burde få adgang til at oprette ægtepagt, hvorefter arv eller gave, der ifølge giverens eller arveladerens bestemmelse bliver særeje, skal ophøre at være særeje. Men der er nok grænser for, hvor langt det er tilrådeligt at gå i denne retning. Man er vel enige i det ønskelige i at give parterne adgang til at fravige den legale ordning på mange punkter ved ægtepagt.

VIII. Den efterlevende ægtefælles stilling

Dommer Danielsen har et afsnit med i sin udredning om den længstlevende ægtefælles stilling. Man kan hertil føje, at i den vestnordiske ret findes der bestemmelser i skifteloven og ægteskabsloven vedrørende en del skifteprivilegier til fordel for den længstlevende. Her er jo forholdet det, at dette emne har ikke været særlig aktuelt i de vestnordiske lande under det nu foregående revisionsarbejde. Vi har fra gamle dage ordningen med uskiftet bo plus den længstlevendes stilling er overhovedet blevet forbedret i stor udstrækning i de sidste årtier. Nu er det meget interessant at følge med i udviklingen i Finland og Sverige, hvor man, efter hvad jeg kan forstå, er inde på den tanke at indføre regler om uskiftet bo, dog ikke på samme måde som i vestnordisk ret. Hvis disse forslag går igennem, så vil det betyde en tilnærmelse af vestnordisk og østnordisk ret på dette vigtige område.

Disse forslag, om hvilke jeg henviser til Danielsens udredning, hilser jeg med tilfredshed.

Vi befinder os i en spændende tidsperiode, når det gælder ægteskabet som institution – med en stærkt faldende ægteskabsfrekvens og med et stadigt voksende antal ugifte samboende, og hertil kommer så det formindskede antal fødsler børnefødsler (inter parentes så var antallet af legale aborter i Norden 97 778 i 1975, men 87 628 i 1980).

Det sociale familiemønster er ved at ændres i mange henseender. Specielt den nedstigende ægteskabsfrekvens er en udfordring til os alle, og det spørgsmål trænger sig på, om ægteskabslovene i nogen grad er grund til, at ægteskabet ikke er så attraktivt, som det plejede at være. Vi har her i Norden love, som gør det særdeles let at indgå ægteskab – og at opløse ægteskabet. Det er muligt, at retsvirkningerne er noget afskrækkende, og det vil være vor opgave bl. a. at diskutere dette og foreslå udveje. Men lad os ikke glemme, at den samme tendens til faldende ægteskabsfrekvens også gør sig gældende i lande uden for Norden, og endvidere at ægteskabet som institution historisk set før har haft modvind og er kommet stærkt tilbage.

Afsluttende bemærkninger

Herr formand. På det nordiske juristmøde i København i 1963 tillod jeg mig som referent i et familieretsligt emne at fremsætte nogle tanker om det ønskelige i at etablere nordisk samarbejde i faste former på familierettens område. Det forekommer mig, at familiens problemer og forskningen af disse bl. a. som grundlag for den almindelige familiepolitik fortjener speciel opmærksomhed og indsats fra Nordisk Råds side, hvilket rådet også har vist ved den højt påskønnede indbydelse til og arrangement af denne conference. Man kunne tænke sig forskellige former for samarbejde. Den ene ville være et nordisk institut i familieret, familiesociologi og anden familieforskning i lighed med nordisk søretsinstitut i Oslo eller ved det nordiske forskningsinstitut i vulkanologi i Reykjavik. Den anden model ville være et samarbejdsorgan for forskere i lighed med nordisk samarbejdsorgan i kriminologi, som i høj grad har været inspirerende for den kriminologiske forskning. Jeg ser dette forum som en værdifuld begyndelse på Nordisk Råds initiativ til at bestyrke det nordiske samarbejde mellem folk, der interesserer sig i særlig grad for dette

forskningsfelt og familiens problemer. Jeg synes, at det ville være et særdeles vigtigt og interessant projekt for Nordisk Råd i nær fremtid at udrede mulighederne for samarbejdsformer efter de modeller, der findes.

Mine damer og herrer. Jeg takker for opmærksomheden.

Rättschef Staffan Magnusson, Sverige:

Som vi har hört tidigare finns det ett stort antal personer i våra nordiska länder som bor tillsammans utan att gifta sig. Det här gäller inte minst i Danmark och Sverige där uppemot 20 % av alla sammanboende par är ogifta.

Frågan är då vad man skall göra åt det här förhållandet. Det vill säga den första frågan är om man alls skall göra någonting. Det sägs från en del håll att det inte är så trevligt att så många bor tillsammans utan att ingå äktenskap och att det vore önskvärt om de som bor tillsammans i stället gifter sig i så stor utsträckning som möjligt.

Den här frågan faller litet utanför det ämne som jag skall tala om, så jag kan inte gå närmare in på de skäl som ligger bakom dessa åsikter. Ett skäl som jag i varje fall vill nämna och som jag tycker förtjänar att diskuteras är att de som sambor utan att gifta sig som det nu är skulle kunna råka illa ut när de separerar. Det finns exempelvis inte samma skyddsregler till förmån för den svagare parten i ett samboförhållande som det finns när det gäller gifta. För att de ogifta skall få detta skydd och för att de på andra sätt skall få de fördelar som de gifta åtnjuter enligt gällande lagstiftning skulle det vara bäst om de ogifta går in under det regelset som gäller för dem som har ingått äktenskap.

Så mycket är nog klart att det är svårt att genom lagstiftning styra frekvensen gifta–ogifta, att den vägen förmå folk att gifta sig. Här är det säkerligen andra faktorer som har större betydelse även om man, som vi har hört idag, inte alldeles skall bortse från lagstiftningens roll i sammanhanget.

I Sverige har dessa frågor belysts av bl. a. Jan Trost. Det framkom vid Jans undersökning att en anledning till att man gifte sig är att man helt enkelt känner behov av att ställa till en fest och och då vill ha något att fira.

Självfallet är det angeläget att göra bestämmelserna för gifta så attraktiva som möjligt. Reglerna för gifta bör inte utformas så att de missgynnar dessa personer jämfört med de ogifta eller så att de på något sätt avskräcker folk från att ingå äktenskap.

Vi har just hört något om de regler som man dock kan tänka sig för de gifta och det är viktigt att de reglerna – om bodelning och annat – utformas så att de passar så många som möjligt.

Hur man än utformar reglerna för gifta kan man säkerligen utgå från att det också i framtiden kommer att finnas personer i alla våra länder som väljer att bo tillsammans utan att gifta sig. Det innebär också att i den mån det finns ett skyddsbehov för den svagare parten i ett samboförhållande kan man inte klara av det bara genom att hoppas på att folk skall gifta sig.

Nästa fråga blir då: hur är det egentligen med detta skyddsbehov? Finns det ett klart skyddsbehov också för samboende och finns det i övrigt något behov av lagstiftning för dessa personer? Detta skulle jag nu vilja belysa litet närmare.

Den typ av lagstiftning som nu skall diskuteras är lagstiftning om de

samboendes ekonomiska förhållanden, alltså inte lagstiftning om gemensamma barn osv. Ett huvudskäl till att det kan behövas speciella regler för samboende är att de som har gemensamt hushåll och som bygger upp ett gemensamt hem ofta också får en sammanflätad ekonomi. Det blir alltså svårt att fastställa vem som egentligen äger vad i det gemensamma hemmet. Eller, om parterna äger en sak gemensamt, hur stor andel var och en skall anses ha.

Att ekonomin på det här sättet kan vara sammanflätad eller tilltrasslad kanske inte gör så mycket så länge samlevnaden består. Men det kan uppstå problem med att reda upp förhållandena när samboförhållandet upplöses, antingen på det sättet att parterna flyttar ifrån varandra eller genom att en av dem dör. Här uppstår ofta samma problem som vid upplösning av äktenskap. Liksom när det gäller äktenskap kan det också finnas en part som huvudsakligen har arbetat i hemmet och på det sättet bidragit till hushållets ekonomi men som inte haft så stora inkomster i pengar. Detta är en part som behöver skyddas när samlevnaden upphör så att den parten inte står helt lottlös vid en separation.

I övrigt kan man fråga sig, när det gäller ett samboende som har varat länge och som har stora likheter med ett äktenskap, om inte en part som har svårt att försörja sig också borde ha rätt till underhåll av den andre åtminstone under en övergångstid. Det kan också hävdas när det gäller mycket etablerade samboförhållanden att det borde finnas en arvsrätt mellan de samboende.

Men det kan också åberopas skäl mot att man inför regler om samboende. För det första har vi problemet med att fastställa i vilka fall ett samboförhållande har en sådan karaktär att det bör jämföras med äktenskap och det därför skulle behövas vissa regler som tar sikte på de situationer jag nyss nämnde.

Det kan också sägas att de som väljer att bo tillsammans utan att gifta sig skulle få ta konsekvenserna av det, att de borde veta vad de gör. För att undvika att deras ekonomi blir alltför tilltrasslad skulle de kunna förteckna eller på annat sätt hålla reda på vad den ena eller andra har köpt. De kan också ingå avtal som exempelvis föreskriver hur hemmet skall delas upp vid en separation. Det skulle alltså avtalsvägen gå att åstadkomma ett skydd för den svagare parten så att han eller hon inte blir alldeles lottlös vid en separation. Vill parterna säkerställa varandra vid ett dödsfall är det fullt möjligt att skriva ett testamente.

Tyvärr är det säkerligen väldigt många såväl samboende som gifta som inte tänker så noga på vad det är de ger sig in på, och jag tror inte heller att de alltid läser lagtexten. Det är säkert ofta så att ett samboförhållande som kanske från början inte är tänkt att vara så länge fortsätter och mer och mer kommer att likna ett äktenskap. För många kanske en separation framstår som så osannolik att de inte bryr sig om att träffa något avtal som tar sikte på den situationen. Till detta kommer att det i alla våra länder i viss mån är oklart i vad mån avtal mellan samboende verkligen är giltiga. I varje fall krävs det nog att avtalen inte är alltför allmänt hållna utan har en konkret karaktär.

Som ett argument mot lagstiftning har det också sagts att samboende inte lever i ett rättstomt rum utan att det i vilket fall som helst kommer att utbildas en viss praxis vid domstolarna om hur deras ekonomiska förhållanden bör regleras. Det skulle då genom rättspraxis kunna utbildas regler som skyddar

den svagare parten när ett samboförhållande upplöses. Det finns också i alla våra länder exempel på rättsfall där domstolarna har slagit fast att t. ex. en bostad som två sammanboende har haft ägs av dem gemensamt trots att det bara är den ena parten som formellt har finansierat köpet av bostaden.

För att man på det här sättet skall kunna anse att en viss egendom är samägd krävs det i princip att den har förvärvats för parternas gemensamma bruk. Vidare har det ansetts att samboförhållandet skall ha varat en längre tid och att parterna haft en gemensam ekonomi som de bägge två har bidragit till antingen genom egna inkomster eller genom arbete i hemmet.

Det är emellertid tveksamt om man kan nöja sig med att lita till rättspraxis, om domstolarna utan stöd av speciella lagbestämmelser kan lösa alla problem som gäller samboendes ekonomiska förhållanden. Det är tveksamt om man på det sättet verkligen kan åstadkomma ett tillräckligt skydd för den svagare parten när ett samboförhållande upplöses. Det finns också risk för att domstolspraxis utvecklas på olika sätt i de nordiska länderna. Vissa tecken tyder redan på det. Det kan pekas på att man i nyare dansk praxis tycks vara mindre benägen än i Sverige och Norge att presumera att egendom har varit samägd.

Jag behöver kanske inte uppehålla mig så mycket längre vid skälen för och emot lagstiftning. Jag tror att slutsatsen blir att det är mycket som talar för ett visst mått av lagstiftning för samboende. Frågan är då hur långt man skall gå, och det är det som i första hand skall diskuteras vidare i de olika grupperna.

Om man ser på de förslag som har lagts fram i de olika nordiska länderna kan man konstatera att det finns ett stort mått av enighet på det här området. Så mycket är klart, och det sägs också av alla kommittéerna, att man inte bör ha någon utförlig reglering av samboförhållandena. Det blir alltså inte tal om att tillskapa någon sorts andra klass äktenskap med ett fullständigt set av regler liknande dem som gäller enligt våra äktenskapsbalkar och liknande. Man skulle då, anses det, alltför mycket handla emot de samboendes vilja eller intressen.

I övrigt, om man rent allmänt vill säga något om de olika kommittéförlagen, är man i den norska kommittén minst benägen att lagstifta, medan man intar en mer tveksam hållning i Danmark och Island. I den svenska kommittén är man något mer för lagstiftning. Där föreslås en del speciella regler, men inte heller de svenska reglerna går särskilt långt. I Finland har man inte på motsvarande sätt såvitt jag vet kommit med några lagförslag eller behandlat dessa frågor i någon kommitté.

På en punkt råder en ganska stor enighet om att det behövs lagregler för de samboende. Det gäller frågan hur man skall göra när de samboende har en gemensam bostad som innehåller hyesrätt, bostadsrätt eller liknande. I Sverige har vi sedan några år tillbaka en lag som i princip går ut på att om ett samboförhållande upplöses skall den av parterna få bostaden som bäst behöver den. Den svenska kommittén föreslår att denna bestämmelse skall föras över i stort sett oförändrad till den nya lagstiftningen. Också i Island har man redan nu en bestämmelse om den gemensamma bostaden som liknar den svenska. I både Danmark och Norge föreslås att det skall införas sådana regler.

De närmare förutsättningarna för att en samboende skall få överta bostaden

skiljer sig något åt mellan de olika länderna. Överallt utom i Sverige anser man att samboförhållandet skall ha varit en viss tid. Naturligtvis har också förekomsten av barn betydelse och detta uttrycks på litet olika sätt i de olika länderna.

Det råder således enighet vad gäller den gemensamma bostaden och vem som skall överta den. En annan punkt där det råder enighet mellan de olika länderna är frågan om arvsrätt för samboende. Man har överallt stannat för att inte föreslå att någon arvsrätt införs. I stället hänvisas de samboende till möjligheten att skriva testamente till förmån för varandra.

Även i frågan om underhåll är det stor enighet. Här sägs på de flesta håll att det inte bör införas några regler om underhåll som tar sikte på de samboende, dvs. underhåll efter en separation eller ett dödsfall. Här tycks dock den finska arbetsgruppen ha föreslagit en regel om underhåll till efterlevande samboende efter en behovsprövning.

Jag skall nu gå över till den fråga som har det största intresset när det gäller samboendets ekonomiska förhållanden och som väl också skall bli huvudämnet för diskussionerna i de olika grupperna. Frågan gäller hur man skall göra med de samboendes egendom – bortsett från vem som skall överta en hyresrätt eller liknande – och hur den skall delas upp mellan parterna när samboförhållandet upplöses.

Som jag sade tidigare har det i alla länderna utvecklats en viss praxis på detta område som går ut på att åtminstone en viss sorts egendom – hus och liknande – under vissa förhållanden och under vissa förutsättningar skall anses ägd gemensamt av parterna och delas lika mellan dem vid en separation. Den svenska kommittén har byggt vidare på denna praxis. Det föreslås i det svenska kommittébetänkandet att man skall införa en uttrycklig regel om att bostad och bohag som de samboende har förvärvat för gemensamt bruk skall anses tillhöra dem bägge med lika andelar åt var och en. Men detta är bara en huvudregel. Den modifieras sedan av en annan bestämmelse som säger att fastigheter och annan egendom, som hör till kategorin bostad och bohag och som har större värde, skall anses tillhöra antingen förvärvaren ensam eller att egendomen skall ägas med olika andelar. Det är då en förutsättning att parterna har kommit överens om detta vid förvärvet av egendomen. En annan förutsättning är att det inte är oskäligt med hänsyn till parternas ekonomiska förhållanden och den tid som har förflutit sedan förvärvet skedde. Det finns alltså på det sättet en viss möjlighet att genom avtal sätta huvudregeln om likadelning ur spel.

Det föreslås också en bestämmelse om undantag från regeln om samägande som inte förutsätter någon särskild överenskommelse. Förutsättningen är där att den ena parten i väsentligt större omfattning än den andra har bidragit till förvärvet av egendomen och övriga gemensamma kostnader för hem och hushåll.

Det förtjänar att framhållas att dessa bestämmelser om samägande och likadelning och om undantag från detta bara skall gälla när ett samboförhållande upplöses, antingen på det sättet att parterna separerar eller genom den enes död. Det föreslås alltså inte någon bestämmelse om samägande under den tid som samboförhållandet varar. En annan sak är att det kan föreligga samägande enligt helt andra och redan existerande regler.

Jag vill också tillägga för att vara mer fullständig när det gäller det svenska betänkandet att det också för dödsfallsituationen har föreslagits en bestäm-

melse om att efterlevande samboende skall ha rätt att få så mycket av bostaden och bohaget som motsvarar två basbelopp, dvs ungefär 35 000 svenska kronor. Det är en sorts garantiregel som motsvarar vad som föreslås för en efterlevande make.

I Finland har det inte lagts fram något förslag i dessa frågor ännu, såvitt jag vet. I Danmark och Norge har man inte velat gå så långt som i Sverige. Också i Island tycks man vara inne på en försiktigare linje.

Här, som i andra familjerättsliga frågor, ser man återigen en skillnad mellan ett östnordiskt och ett västnordiskt system. Den svenska kommittén har liksom när det gäller gifta strävat efter att få fram så fasta regler som möjligt som skall kunna tillämpas av parterna själva utan att de alltid skall behöva vända sig till en domstol. I Danmark vill man däremot ha en större flexibilitet och detsamma gäller Norge och Island. Detta hänger delvis samman med att man i de västnordiska länderna har de bekanta skifterätterna, något som vi inte har i Finland och Sverige och det är heller inte aktuellt att införa den sortens domstolar i dessa länder.

I förslaget från den danska kommittén har man uppfattningen att det i och för sig finns en hel del skäl för en regel om samägande men att den inte passar för alla situationer. En regel om samägande och likadelning skulle antingen behöva utformas mycket obestämt eller kompletteras med flera undantagsregler. Hur man skall lösa det problemet är man inte helt överens om i den danska kommittén. Flertalet vill dock att man inte helt och hållet skall överlåta utvecklingen till rättspraxis, utan det föreslås en regel som går ut på att när ett samboförhållande upplöses kan skifterätten ålägga den ena parten att betala en summa pengar till den andra för att säkerställa att inte den parten får en uppenbart orimlig ställning vid separationen. När man bedömer om det på detta vis skall utgå pengar skall hänsyn tas till parternas ekonomiska förhållanden och samlivets varaktighet. Man skall också kunna beakta sådana förhållanden som parternas insatser till det gemensamma hemmet genom arbete och annat. Även i Danmark anser man att samma regler bör kunna användas när parterna flyttar ifrån varandra som när den ena parten dör.

I den norska kommittén har i stor utsträckning samma synpunkter kommit fram som i Danmark. Man har, såvitt jag har förstått, en viss sympati för en regel om samägande och likadelning, men man tycker att en sådan regel skulle bli alltför oelastisk och i vissa fall ge ett resultat som inte är rimligt. I och för sig, säger den norska kommittén, skulle man kunna tänka sig att ha en regel om samägande i de fall där samlivsforhållandet har varit en längre tid. Men också i sådana situationer skulle regeln kunna slå fel. Den norska kommittén har därför valt att inte lägga fram någon bestämmelse alls om hur de samboendes egendom skall delas utan man får liksom hittills lita till rättspraxis.

Vad slutligen beträffar Island har man där i stort samma uppfattning som i Danmark. I den skiss som föreligger överläts det åt skifterätterna att bestämma hur man skall dela samboendes egendom. Man är tveksam inför en regel om samägande och föredrar i stället, liksom i Danmark, en mera skönsmässig bestämmelse.

Med detta har jag kommit fram till slutet av det jag tänkt säga. Det här är inga enkla frågor, men vi har tid på oss att fundera på dem. Vi ser alla fram emot de synpunkter som kommer fram genom grupparbetet och vid den följande debatten i morgon.

Tema II. Grupperapporter

Gruppe E. Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen

Advokat Helen Thorup, Danmark:

I gruppe E blev der diskuteret særligt om ægtefællelovgivningen, og det, der især blev drøftet i gruppen, var det østnordiske forslag, det såkaldte lineære system, da det stort set var det, som gruppen kom til at beskæftige sig med under hele gruppemødet i de to timer, det varede og især med hovedvægten på det svenske forslag.

Det var således, at man fra både dansk, norsk og islandsk side ikke syntes, at det svensk-finske forslag var et forslag, man ville være særligt begejstret for i de vestnordiske lande. Man anså, at de svensk-finske regler ville blive alt for komplicerede for dem, der skulle bruge dem, således at de ikke ville være særligt smidige. Man har også af denne grund været nødt til på grund af det lineære system at udbygge det med en samejekonstruktion.

I Danmark og også i Norge og Island har vi ikke det samme behov for denne samejekonstruktion, fordi vi kører på nogle regler, hvor vi er i stand til at komme med nogle løsninger af mere skønsmæssig karakter.

I Danmark er det således, at man har det, vi kalder krydsende udtalelsesret, hvilket tilgodeser de kvalitative regler. En sådan regel har man derimod ikke i Norge, hvorfor man også ser forskel på Norge og Danmark derved, at der i Danmark stort set ikke findes domme om sameje inden for ægteskabet, hvor man i Norge i langt højere grad kommer frem til at statuere et sameje inden for ægteskabet. Men vi har ikke behov for det ifølge vore danske regler, fordi vi har de kvalitative regler, som netop tilgodeser den kvalitative udtalelse ved hjælp af de krydsende udtalelsesregler.

Fra svensk side blev der dog fra Anders Agell gjort opmærksom på, at han heller ikke var særlig begejstret for det svenske forslag. Han gav udtryk for, at man også måtte se i øjnene, at forslaget regler var komplicerede og kunne virke så kompliceret, at han nok var af den opfattelse, at der skulle en fornyet drøftelse til om dette lovforslag. Man diskuterede også, hvorvidt man i Norge ville indføre den krydsende udtalelsesret, som vi har her i Danmark, idet jeg lige skal gøre opmærksom på, at Island har stort set de samme regler som Danmark. Man har overvejet den krydsende udtalelsesret i Norge, men har ikke noget særligt behov for den, så længe man kører på samejekonstruktionen inden for ægteskabet, men man har også en anden måde at løse det på, nemlig ved at lade den anden ægtefælle få en brugsret.

Den kommer især frem, når vi taler om den efterlevende ægtefælle, hvordan dennes situation er, som var det næste punkt, som gruppen diskuterede. Det var ikke meget tid, der blev brugt på dette i selve gruppen. Spørgsmålet kom til at dreje sig om, hvorvidt man skulle kunne sidde i uskiftet bo med særeje.

Det danske forslag går ud på, at vi får en regel, at vi forestiller os, at vi under alle omstændigheder har fælleseje, at vi trods en aftale om særeje har fælleseje ved dødsfald, medmindre det modsatte er aftalt. Omvendt er det i Norge, hvor det specielt skal aftales.

Men med hensyn til den efterladte ægtefælle har man så i svensk og finsk ret løst dette problem netop ved den specielle ordning, som er omtalt i dokument 3, hvorefter den efterladte ægtefælle selv kan vælge. Det har vi jo ikke behov for i de andre lande. Der er det spørgsmålet om, hvordan det er for særejets vedkommende, og der kan vi altså løse det med uskiftet bo med særeje, medmindre andet er aftalt.

Gruppe F. Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen

Kanslichef Anja Tulenheimo-Takki, Finland:

Vi havde samme emne som Grupp E men vi har måske diskuteret mer kring andre saker. Vad som är kännetecknande är att vi inom gruppen är eniga om målsättningarna. Det rådde stor enighet om att säräganprincipen fortfarande skall vara gällande med några av de begränsningar som framkommit under de tidigare diskussionerna. Likaså stod likadelningsprincipen som huvudregel högt i kurs i våra respektive länder med olika undantag för speciellt kortvariga äktenskap. Här stöter vi också på olikheterna mellan de öst- och västnordiska länderna, vilket ju beror på de olika systemen. Vi kunde inte inom ramen för dessa olika linjer och system enas om hur de olika undantagen skall utformas, men det var självklart att jämningsregler skulle finnas.

Vi talade om det danska förslag som presenterats i våra papper och som syftar till en ordning där parterna vid separationen eller skilsmässan behåller vad de var för sig har inbragt i äktenskapet eller senare har förvärvat i arv eller som gåva medan resten delas lika. Man pekade på vissa svårigheter som kan uppstå om något exempelvis har köpts på avbetalning och en del har betalats före och en del under äktenskapet. Vissa svårigheter när man byter egendom mot något annat diskuterades också. Man tar kanske med sig en gammal bil i äktenskapet och byter den senare – skall den då behandlas som enskild egendom? Flera liknande problem framkom som ännu inte hade fått sin lösning.

Detta system främjar makar som är ivriga att behålla kvitton och bokför sina utgifter och som är mycket medvetna om var de placerar sin pengar, medan dem som lever mera "normalt" ofta har bevisssvårigheter när det blir bodelning.

Det konstaterades alltså i Grupp F liksom i Grupp E att det i det svensk-finska systemet behövs fastare regler eftersom inte skifterättens finns som kan göra bodelningarna, utan det oftast är de enskildas sak att dela sina bon.

Vi diskuterade också mycket den efterlevandes rätt vid bodelning efter den enes död. Här poängterades starkt att det skulle vara av stor vikt att få liknande

regler, eller åtminstone regler som leder till samma resultat i alla de nordiska länderna, eftersom det blir allt vanligare att man flyttar från ett nordiskt land till ett annat. Om arvsreglerna förblir mycket olika kan konsekvenserna bli oväntade. I en del länder har man redan nu stärkt den efterlevandes ställning. I Sverige tycks det vara på god väg och även i Finland godkänns tanken att det efterlevandes ställning starkt bör understrykas.

En annan sak som vi diskuterade var äktenskapsförorden och hur det går att jämkta dem. Går det att jämkta dem över huvud taget? Kan man jämkta inte enbart äktenskapsförord som makarna själva har gjort upp, utan även tillämpa någon slags jämkning när man fått en viss egendom genom testamente eller som gåva med sådana föreskrifter att det skall vara säregendom utan giftorätt för den andra parten? Här tog vi upp sådana problem som uppstår när värdet av en viss egendom stiger högt under 10–20 år. Båda makarna arbetar exempelvis på ett gods och gör sina arbetsinsatser där. Det kan då komma som en överraskning att det fanns en föreskrift om att det var enskild egendom, varför den andra parten får lämna äktenskapet med tomma fickor.

Gruppe G. Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje

Professor Peter Lødrup, Norge:

På side 2 i dokument 3 er det listet opp fem punkter som disse to grupper særlig skulle drøfte. I vår gruppe fulgte vi stort sett disse fem punkter, og det vil jeg også gjøre nå.

Vi begynte med punkt 5, og konstaterte at når det gjaldt spørsmålet om generelle overveielser om lovgivning for ugifte samboende, hadde man på den ene side i Sverige tatt det standpunkt at slik lovgivning ønsket man langt på vei for det økonomiske oppgjør, og i den SOU'en som foreligger, bygger man når det gjelder innbo og bolig stort sett på de regler som gjelder for ektefeller hva angår bodelingen. I Norge og Danmark har man tatt en mer forsiktig linje i de innstillinger som foreligger, og vi snakket litt om hvorfor og hvilke begrunnelser som her hadde gjort seg gjeldende.

I gruppen ble det særlig fra norsk side fremholdt at når to ønsker å bo sammen uten å være gift, bør innbyrdes forhold baseres på hva de måtte bli enig om, og ikke på lovgivningens inngrep. Dette liberalistiske synspunkt ble så imøtegått dels fra politikerhold, dels fra advokathold. Det ble fra politikerhold fremhevet at det burde være politikernes ansvar å tilby også disse et sett regler i og med at flertallet av dem som bodde sammen uten å være gift, neppe hadde særlige refleksjoner omkring de økonomiske rettsregler som deres samliv skapte.

Fra advokathold ble det påpekt at det informasjonsmessig var å foretrekke å ha rettsregler fundert i lovgivningen, i stedet for rettsregler basert på rettspraksis, som jo nødvendigvis for det stor publikum er vanskeligere tilgjengelig. Det var enighet om at uansett hvilken lovgivning man måtte få her, burde partene ha vid adgang til å avtale ordninger som kunne avvike fra lovgivningens.

Det var ellers i gruppen en del diskusjon om den rettspraksis som i Norge og Danmark hadde utkrystallisert seg, og om de ulike resultater høyesterett i de to

land har kommet til. Man konstaterte at mens norsk høyesterett langt på vei la til grunn sameiesynspunkter på de økonomiske forhold mellom samboende, hadde man i Danmark ved to nylige høyesterettsdommer klart avvist sameieløsningen og falt ned på hva man kan kalle en skjønsmessig regel for tilkjenning av midler til den samboer som kom dårligst ut av samlivet.

Det som gruppen konstaterte med en viss beklagelse, var følgende forhold: Man vil sannsynligvis i Sverige få en lovgivning omkring disse spørsmål, man vil i Norge ha ett rettspraksis basert på sameiesynspunkter, og man vil i Danmark ha en rettspraksis som avviser sameie, men som på skjønsmessig grunnlag tilkjenner en samboer noe av den annens midler. Vi står følgelig overfor en situasjon hvor den nordiske rettsenhet har lidd et langt på vei avgjørende skibbrudd. Det ble fremholdt at dette beklagelige faktum kanskje burde tilsi at man i Norge og Danmark også overveiet lovgivningsmessige inngrep for om mulig å skape en noe større nordisk rettsenhet på dette etter hvert praktisk viktige område.

Vi snakket så litt om dødsfall og stillingen der, og konstaterte også her forskjeller mellom våre lands regler. Særlig ble det understreket at man i Norge har noe begrensede muligheter til å ordne seg ved testament, idet vår "laglott", plikteldersarv, er betydelig. I Danmark er den bare en halvpart, så også nå i Sverige, mens man der nå foreslår "laglotten" fullstendig opphevet. Det er klart dette betyr svært mye for det økonomiske oppgjør når en faller fra.

Basbeløp ble også nevnt, dvs. om og hvor mye en gjenlevende samboer iallfall ubetinget skal ha krav på ved den annens død. Svenskene foreslår to basbeløp. I Norge er det ikke foreslått noe; det er mulig det er en forglemmelse. Jeg syns tanken om basbeløp er god.

Til slutt konstaterte vi med glede at når det gjelder leieforhold/boligforhold er det en betydelig grad av nordisk rettsenhet, og med denne glede kan det vel være grunn for meg til å avslutte rapporten.

Gruppe H. Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje

Regeringsrådet, Lars Tottie, Sverige:

Tyvärr hade denna grupp ingen isländsk representant närvarande, utan vi fick nöja oss med den skrivna redogörelsen för isländsk rätt som delades ut tidigare.

Till att börja med gick vi igenom rättsläget idag, och följde ordningen i den uppställning som finns i det utdelade papperet, för att göra de generella övervägandena sist, med tanke på att vi då hade gått igenom de handlingsmöjligheter som fanns och kunde bättre överblicka den generella situationen.

Jag skall inte här upprepa genomgången av läget idag utan nöjer mig med att hänvisa till redogörelsen av Peter Lødrup. Det framhölls i gruppen att det i fråga om samboende inte, som fallet är med äktenskapslagstiftningen, finns en öst- och en västnordisk linje, på grund av att den danska Højesteret har gått på den linjen att ge ett skönsmässigt belopp till en samboende i stället för att tillämpa ett vidare samägandebegrepp. Det påpekades emellertid från dansk sida att i det senaste højesteretsavgörandet fanns det tre olika kategorier av

egendom, nämligen bostad, bohag och bil. Beträffande bohaget hade man slagit fast samägenderätt och därefter hade man grundat det skönsmässiga beloppet på förhandenvaron av den övriga egendomen. Man hade alltså här kombinerat de olika principerna.

Från finsk sida påpekades att Högsta domstolen i Helsingfors ogärna släpper fram mål av den här typen och därför är det högst osäkert vad som gäller i Finland. Men utgångsläget är att man går på en mer formalistisk linje och anser den som har köpt eller står registrerad som ägare vara den som skall ha egendomen med sig när man går ifrån varandra.

Det konstaterades att även om Danmark, Norge och Sverige i sin utveckling tagit litet olika steg utvecklingen beträffande samboendes förhållanden i samtliga länder i viss mån bygger på reglerna för gifta. I Danmark har man nämligen redan en regel om att ge ett "skönsmässigt beløb i særje-ægteskaber".

Vad gäller de två huvudprinciper efter vilka man här i Norden nu försöker lösa dessa problem konstaterades det från norska och svenska deltagares sida att det var ytterst tveksamt om man kunde tänka sig att ansluta sig till den danska modellen. Men vi konstaterade också att även om det var olika metoder att lösa frågorna så strävade man åt samma håll.

För efterlevandesituationen var det stor enighet om att man inte skulle införa någon arvsrätt, men det påpekades att arvsskattefrågorna var en mycket stor och viktig fråga.

Möjligheterna att överföra bostaden, där man i Sverige har haft en lagstiftning sedan 1 januari 1974, diskuterades därefter. Vi fick en redogörelse för den danska tvåårsregeln, som innebär ett visst minsta krav på samlevnads längd. Det sades att man i Danmark har funnit att regeln underlättar väsentligt för rättstillämpningen.

Från norsk sida framhölls att det var en stor uppslutning kring det där framlagda förslaget beträffande bostaden. I remissbehandlingen hade man velat utvidga lagen till att gälla även folk i "samme husstand".

Diskussionen gled sedan in på hur man skall göra med de homosexuella samboende, för vilka situationen ofta kan vara densamma som för samboende heterosexuella. Sannolikt kommer det danska förslaget att utformas så att det kan tillämpas direkt också på homosexuella parförhållanden. Mot bakgrunden av att vi har en särskild utredning i Sverige om de homosexuellas situation har familjelagssakkunniga inte velat ta ställning. Det svenska förslaget är därför utformat så att om man efter den särskilda kommitténs arbete kommer fram till att man vill ha regler också för homosexuella, man mycket lätt kan åstadkomma detta genom att göra reglerna för samboende tillämpliga också på dem.

Slutligen, vad gäller de generella övervägandena, kom en del synpunkter fram från deltagarna. En dansk representant anslöt sig till Agells tanke att man kanske underminerar äktenskapet genom att lagstifta för samboende. Från norsk sida, från vilken vi har hört att man inte vill ha någon lagstiftning alls utan klarar sig bra med rådande praxis, antydde man att så kanske man kunde göra också i Danmark och Sverige. En dansk representant sade att man kanske skulle överväga att vända upp och ner på det hela och i stället ha en lagstiftning som skulle bli tillämplig när man anmäler att man vill ha gemensam vårdnad.

Därmed var diskussionen inne på de hänsyn man skall ta till förhållandet att det finns barn. En delegat framhöll hur viktigt det är att man inte alltför mycket utformar definitionerna på samboende olika. Vi har vissa definitioner inom den offentliga sektorn, där behovet av klara definitioner är stort. Det var viktigt, sades det, att man inte bygger upp en privaträttslig och en offentligrättslig definition. Frågan togs också upp om man inte skulle ha ett gemensamt nordiskt rekvisit.

Diskussion

Lilly Bølviken: Jeg har ikke bedt om ordet som ledd i drøftelsen, det var bare en liten korreksjon til rapporten fra gruppe 1. Det ble sagt at man i Island og i Danmark klarte seg langt med kryssende uttaksregler – dette at den ene ektefelle på skifte kan kreve utlagt til seg noe som er den annen ektefelles eiendom. Samtidig ble sagt at vi i Norge ikke har slike regler. Dette er ikke riktig. Vi har kryssende uttaksregler også hos oss i vår skifteovs § 50, men vi har ikke kryssende uttaksrett for så vidt angår bolig som er fast eiendom, altså "fastighet" på svensk. Den står i en særstilling, og dette at den faste bolig ikke er gjenstand for kryssende uttak, er egentlig det som har ført til, i hvert fall gitt støtet til, den sameiepraksis som vi har.

Gustaf Petré: Härmed några synpunkter på sambofrågan som behandlades i den grupp vari jag medverkade. Av diskussionen där framgick det med rätt stor tydlighet de vanskligheter som uppstår för lagstiftaren av att det finns så många olika typer av samboendeförhållanden. De kan utformas av varje sambopar på olika sätt, något som man också observerat från myndigheternas sida. Man har i Sverige, som jag bäst känner till, redan regler på den offentligrättsliga sidan. Vår skattelagstiftning anger på en rad punkter att när två bor samman och har gemensamma barn skall de beskattas som gifta. Dessa offentligrättsliga regler kan man inte komma förbi med avtal eller överenskommelser. De gäller lika för alla. Beträffande sjukförsäkringen har vi på samma sätt en rad bestämmelser som reglerar samboendeförhållandena.

Det är därför uppseendeväckande när man i Sverige lägger fram ett lagförslag med regler för den privaträttsliga sidan av äktenskapet, att man då inför helt nya begrepp. I förslaget till äktenskapsbalk definieras samboförhållandet som att två har gemensam bostad och gemensamt hushåll. Om dessa vaga kriterier blir lag får vi skilda rättslägen för olika typer av sammanboende.

En form, vilken efter vad som bekräftades i vår arbetsgrupp förekommer i ett växande antal fall, består i att vardera parten behåller sin bostad men att paret ändå lever under äktenskapsliknande förhållanden. Vardera parten vill behålla den säkerhet som det är att ha en egen bostad men vill i övrigt leva som gifta. Sådana samboförhållanden kan skatterettsligt bli att anse som gifta men knappast privaträttsligt enligt den svenska äktenskapskommitténs förslag.

Det har befarats att det kan bli äktenskap av första och andra graden, men med de förslag som nu skymtar kan det också bli tredje, fjärde, femte och sjätte gradens äktenskap. Man bör tänka sig väl för innan man skapar en förvirring av beskrivet slag. Vissa regler, t. ex. de offentligrättsliga, blir obligatoriska och tvingande, medan andra gäller områden där parterna har möjlighet att själva

avtala och lägga upp sitt förhållande på olika sätt. Man måste varna för den oreda som hotar.

Anders Agell: Jag har en uppfattning på det här området som dessvärre är alltför välkänd för mina svenska kolleger och delvis för skandinaviska kolleger. Jag sade något kort i går om samboende utan äktenskap och tar mig friheten att återkomma till det, eftersom jag har arbetat mycket med dessa frågor.

Lars Tottie sade att någon i hans grupp hade anslutit sig till en tanke jag skulle ha haft att man genom lagstiftning om samboende underminerar för gifta. Jag vill för min del, kanske inte riktigt uttrycka min egen uppfattning på det sättet, även om formuleringen avser att ge uttryck för vad jag menar och jag är glad för instämmandet. För mina betraktelser ligger i botten tanken, att äktenskapet i sin nuvarande form kommer att finnas kvar under överskådlig tid. Eventuell lagstiftning om samboende får anknyta till likställighet med vad som gäller för gifta eller, som på en del områden, att man har ett vidare begrepp, t. ex. närstående, som kan täcka både gifta, samboende och vissa andra relationer.

När man emellertid jämför samboende ogifta med gifta ser jag vissa nackdelar av detta, nämligen om det medför att folk väljer att sambo ogifta i stället för att gifta sig. Till en början vill jag peka på två värdekonflikter. En av dem antydde jag igår. Vi har å ena sidan liberala skilsmässoregler som bygger på föreställningen – den må vara riktig eller ej – att man kan få föräldrar att tänka sig för innan de skiljer sig. Å andra sidan har vi i varje fall i Sverige en likgiltighet i lagstiftningen för om föräldrar gifter sig eller inte. Detta går som värdenormer inte riktigt bra ihop.

En annan värdekonflikt åtminstone om man bygger ut lagstiftningen för samboende mera påtagligt är, som Peter Lødrup angav, att man tvingar vissa regler på folk som inte vill ha dem, även om det här är fråga om en minoritet.

Men framför allt, och det som för mig är särskilt betydelsefullt, är de praktiska nackdelarna på lång sikt om vi, som Gustaf Petré antydde, får olika system dels för äktenskap, dels för samboende, och dessutom flera variationer för de samboende. Vi har, vilket också sagts tidigare, regler som ibland knyter likställighet med äktenskap till att det finns barn, ibland regler som ger likställighet även när det inte finns barn. Sedan har vi andra regler inom social- och skattelagstiftningen som innebär att det aldrig blir likställighet. Det finns flera olika variationer. Dessutom är det så att likställighet med gifta ibland innebär en fördel för de gifta och samboende jämfört med ensamstående, ibland en nackdel jämfört med ensamstående. Det totala rättsläget blir därför oöverskådligt för de samboende själva och svåröverskådligt för de lagstiftande organen.

För min del är jag benägen att sätta in varje delfråga även de rent familjerättsliga frågor vi diskuterar här inom ramen för en totalvärdering av var utvecklingen är på väg.

En annan praktisk nackdel med ett ogift samboendeförhållande jämfört med äktenskap är de tillämpningssvårigheter som faktiskt inte så sällan uppstår att avgöra när samboende är tillräckligt äktenskapsliknande. Det finns åtskilliga exempel på det i t. ex. svensk rättspraxis om bostadsbidrag och försäkringsförmåner av olika slag.

En tredje nackdel är missbruksrisken. I Sverige har det förekommit i inte obetydlig utsträckning att folk uppträder som ensamstående när det gäller rätten till bostadsbidrag och som gifta när det gäller rätten till änkepen-sion.

Den avgörande frågan blir då om det är sannolikt att lagstiftningen påverkar giftermålsfrekvensen. Finns det inte ett sådant samband kan man tycka att vi bör föra i fråga som är aktuell och träffa en rättsreglering som är lämpligast i det individuella fallet. Här är det svårt att uttala sig med säkerhet. Jag uttalade mig litet kategoriskt igår och sade att det finns säkert ett visst sådant samband, och det gjorde jag därför att jag menar att den motsatta uppfattningen, att det inte finns ett samband mellan lagstiftning och giftermålsfrekvens, är ett påstående som är lika överdrivet åt andra hållet.

Det är säkert så att den utveckling vi har i de nordiska länderna har börjat med ledning av allmänna sociala faktorer. Men i varje fall i Sverige har vi sedan ganska länge tagit bort anledningar för människor att gifta sig genom en ökad likställighet mellan gifta och ogifta samboende.

Jag nämnde igår, även om det inte kan ledas i bevis, att uppgången av förstagångsgiften i Sverige 1974, när vi fick liberalare skilsmässoregler, kan tyda på inflytande av lagstiftningen i ett konkret fall. På motsvarande vis kan det vara möjligt att möjligheten till gemensam vårdnad över barn som infördes 1977 har medfört den särskilt stora nedgång i giftermålsfrekvensen som inträffade 1977 och 1978 när det gäller förstagångsgiften.

Det är svårt att uttala sig med säkerhet om detta, men enligt common sense och enligt en allmän teoribildning om hur lagstiftning kan påverka människors beteende så är det inte bara genom individuella lagstiftningsåtgärder som detta sker. Den betydelsefullaste påverkans-effekten uppstår kanske genom att summan av lagstiftningen i samhället, på ett sätt som de enskilda individerna inte har klart för sig, påverkar deras handlande. Summan av lagstiftningen i varje fall i Sverige är nu, anser jag, sådan att det är betydligt mera sannolikt att det har en påverkans-effekt på folks avstående från äktenskap än att det inte skulle finnas något samband. Men jag kan naturligtvis inte uttala mig om hur starkt detta samband är jämfört med de grundläggande sociala faktorerna.

Min slutsats blir emellertid, att man måste skilja mellan rättsverkningar på kort och på lång sikt. Även om det behövs vissa skyddsregler för att undvika obilliga verkningar av samboende utan äktenskap menar jag att – om man tror att det finns ett samband mellan lagstiftning och giftermålsfrekvens – lagstiftning bör tillgripas så litet som möjligt och man bör överlämna en del till rättspraxis. Av dessa skäl är jag benägen att anse, att de danska och norska förslagen är litet lugnare än det svenska förslaget om att man i ett kapitel i en äktenskapsbalk skall ta in regler om sådant som ur formell synpunkt inte är äktenskap. Vi får se om 20 eller 30 år hur utvecklingen av giftermålsfrekvensen har blivit i de olika länderna.

Inger Hirvelä: Det talades om en värdekonflikt, när samhället försökte att på ett liberalt sätt hindra folk från att skilja sig men där det inte vill utöva någon sorts påtryckning för att de skall gifta sig. Jag tycker att det är en mycket formalistisk syn.

Att samhället på ett liberalt sätt vill hindra folk från att skilja sig tror jag inte beror på att upplösningen av själva institutionen är det som bekymrar, utan att

föräldrar till barn står i beråd att flytta ifrån varandra och upplösa ett hem. Medan däremot övergången från ett samboendeförhållande till ett äktenskap-ligt förhållande knappast kan betyda något i praktiken vad själva innehållet beträffar. Jag skulle nog understryka innehållet och inte den institutionella och formalistiska synen på saken.

Tema III. Fremtidens behov, ønsker og muligheder for nordisk familieretlig lovgivning (paneldebat)

Retspræsident N.C. Bitsch, Danmark:

Som formand for det danske ægteskabsudvalg har jeg fundet det naturligt at tage tråden op fra noget af det, som juridisk udvalgs formand, som jo også er vores ordstyrer i dag, var inde på i sine indledende bemærkninger allerede den første aften, og som også justitsminister Ole Espersen i går morges berørte, nemlig samarbejdet med hensyn til lovgivningen om den nordiske familieretslovgivning, først og fremmest således som samarbejdet har manifesteret sig gennem de udvalg og komiteer, som nu har siddet i mere end en halv snes år.

Nordisk Råd har jo fulgt dette arbejde nøje fra første færd. Man kan vel også sige, at Nordisk Råd har fulgt arbejdet ganske kritisk. Det, man har haft for øje i Nordisk Råd og specielt i rådets juridiske udvalg, har været at bevare og udbygge ensartetheden i den nordiske familieretlige lovgivning, medens man mindre har interesseret sig for, hvad reglerne skulle gå ud på. Det har man tilsyneladende i hvert fald foreløbig været indstillet på at overlade til udvalg og komiteer og senere til regeringerne.

Det er som antydning næppe for meget sagt, at man af og til i juridisk udvalg har kunnet spore en vis undertone af utilfredshed med de resultater, som hidtil er lagt frem af udvalgene og også med de resultater, som har udmøntet sig i lovgivningen i enkelte af landene. Dertil vil jeg for det første godt sige – som også justitsminister Ole Espersen fremhævede – at man ikke kan sammenligne situationen i begyndelsen af århundredet, da man påbegyndte samarbejdet, med situationen i dag. Jeg skal ikke gentage, hvad Ole Espersen sagde og heller ikke, hvad der står i den svenske betænkning. Jeg kan henvise interesserede til den sidst udkomne svenske betænkning side 118, hvor man gør rede for de problemer, som knytter sig til et samarbejde af den karakter i dag.

Man kan ikke, som man kunne dengang, sætte en snæver kreds af eksperter omkring et bord, og lade dem udarbejde relativt kortfattede og enkle lovforslag, som stort set uændret passerer igennem regering og parlamenter.

Armann Snævarr var i går inde på, at der også i begyndelsen af århundredet var en stærk politisk debat. Jeg tror dog, debatten er stærkere i dag, og den er i hvert fald bredere. Det påvirker mulighederne for at nå frem til ensartede regler i detaljer. Jeg ser denne debat i og for sig som noget positivt, men den har sin pris. Vi har politisk repræsentation i udvalgene. Også det anser jeg som noget meget positivt og inspirerende, men det har også sin pris. Når man, som Ole

Espersen, nævnte, har 16 medlemmer, hvoraf 11 politiske i det danske udvalg, så er det en selvfølge, at danske repræsentanter ved nordiske forhandlinger ikke ganske kan se bort fra, hvad de kan formodes at få dækning for derhjemme. Dertil kommer også, at der i dag kræves langt mere detaljerede regler. De oprindelige nordiske ægtesskabslove var, som jeg nævnte, ganske korte.

Dernæst, som Jan Trost var inde på, ændrer familiemønstret sig med en rivende hast og i et forskelligt tempo i de forskellige lande.

Jeg skal ikke bruge tid på at gå ind på de fortjenester, som vi har indlagt os i de nordiske komiteer og fortælle om, hvor langt vi faktisk er nået. Dels kan man se det af det fortrinlige materiale, som er udsendt, og dels var både Armann Snævarr og Staffan Magnusson i går inde på nogle af de positive resultater. Men jeg skal da ikke skjule, at også fra dansk side havde vi gerne set, at man var nået videre, var nået til endnu mere ensartede løsninger. Men når jeg siger det, så må jeg samtidig erkende, at efter min opfattelse skulle dette mål være nået ved, at man fra de andre lande i højere grad havde bøjet sig for danske synspunkter. Jeg er sikker på, at de andre landes delegationer har haft nøjagtigt de samme ønsker, blot med omvendt fortegn.

Den sidste ting, jeg vil sige om det nordiske samarbejde, er rettet til politikerne. Da vi skal fatte os i yderste korthed, bliver det nok lidt mere brutalt, end jeg måske mener det.

Det, jeg vil sige til politikerne, er, at rekommandationer gør det ikke alene. Det er og i særdeleshed, nu hvor arbejdet i komiteerne er ved at nærme sig avslutningen, i de enkelte landes regeringer og parlamenter, beslutningerne tages, og reglerne udformes endeligt. Hvis man derfor vil have større nordisk ensartethed inden for familieretslovgivningen, er det der, man nu skal gøre indsatsen. Det kræver en politisk vilje og en politisk vilje, som også eksisterer uden for Nordisk Råds sessioner.

Hvis jeg må slutte med at citere overskriften over diskussionen, vil jeg sige, at denne politiske vilje er i hvert fald for mig både et behov og et ønske for fremtidens nordiske familieretslovgivning. Om den også er en mulighed, det er det op til de politiske instanser at afgøre.

Underdirektør Kirsti Coward, Norge:

Fra disse mer generelle synspunktene skal jeg hoppe over på noen enkeltspørsmål. Først et forbehold. Det er vanskelig å si noe om utviklingen av familierettslige regler på lengre sikt. Det skyldes bl. a. at familiespørsmål er noe mange mennesker har meninger om og følelser for, og disse meningene og følelsene er naturlig nok forskjellige. Det er ofte vanskelig å si hva som betegner fortiden, og hva som betegner fremtiden når man skal karakterisere disse meningene og følelsene. Utviklingen kan gå i bølger. Ekstra vanskelig blir det jo når man ikke bare skal si noe om sitt eget land, som man forhåpentligvis kjenner en del til, men også om de andre nordiske land, så det jeg sier blir kanskje mer en slags personlige gjetninger enn noe annet.

Innen familieretten har jeg stelt mest med barnerett, og jeg vil derfor trekke fram et par punkter som har sammenheng med barnerett. Det første punkt gjelder rettigheter for barnet. Jeg tror at en utviklingslinje i fremtidens familierett i Norden vil være en presisering og styrking av barns og unges

rettigheter. Dette henger nær sammen med spørsmål som Lucy Smith tok opp i sitt foredrag. Klare utslag av slike tanker har vi også allerede i Nordisk Råds rekommendasjoner nr. 10 og 11 for 1982. Rekommendasjon nr. 10 går bl. a. på forbud mot kroppslig refselse av barn og krenkende behandling av barn og på utvikling av foreldreutdannelsen. Rekommendasjon nr. 11 gjelder medvirkning til en internasjonal konvensjon om vern om barns rettigheter.

Jeg ser en slik utvikling, en styrking av barns rettigheter, som en nokså naturlig følge av utviklingen man tidligere har hatt når det gjelder menneskerettigheter for voksne, og utviklingen man har hatt når det gjelder medbestemmelsesrett i arbeidslivet osv. Det er vel blitt en økt bevissthet på at barns interesser ikke alltid og i alle situasjoner varetas best av foreldrene, selv om man i og for seg holder fast vet at foreldrene ofte bør og kan bestemme. Dette at foreldrene ikke alltid vet best, gjelder i noen mer drastiske situasjoner, hvor det er spørsmål om å fjerne barna fra foreldrene nokså totalt, men det kommer også inn i mer normale tilfeller, der det er greit nok at barn og foreldre skal bo sammen, men spørsmålet er hvem som er best egnet til å ta vare på barnets interesser i en enkelt sak. Lucy Smith nevnte flere praktiske eksempler – hvem skal bestemme om utenlandsreiser, motorsykkelkjøp, prevensjon osv.

Jeg forestiller meg at lovgivningen i retning av å styrke barns og unges rettigheter vil ta flere former. En vei vil være via generelle bestemmelser, f. eks. i barnelovene, der man uttrykker noe i mer generelle termer. Men dels vil vi vel få spesielle bestemmelser for spesielt viktige områder, f. eks. om barns rettigheter i forhold til skolen, i forhold til leger og annet helsepersonale, i forhold til sosialvesen osv. Jeg tror det trengs en slik gjennomgåelse av behovet på det enkelte område. Det blir kanskje ikke familierett, men det er vel ikke så interessant.

Det andre momentet jeg vil trekke fram, gjelder utvikling av normer for hvordan man oppfører seg i en skilsmisse-, separasjons- eller samlivsbruddssituasjon. Dette momentet er ikke egentlig noe rettslig moment i seg selv, men det kan ha rettslige implikasjoner. Skilsmisse og andre samlivsbrudd er blitt stadig vanligere i de nordiske land. En slik utvikling har selvsagt mange betenkelige sider – dem skal jeg ikke gå inn på her – men jeg tror det kan ha i hvert fall en heldig side, nemlig at samlivsbrudd blir normalisert eller avdramatisert i noen grad. Dermed tror jeg man lettere kan finne fram til en slags normer for hva som er akseptabel atferd i skilsmisseytter, og jeg ser da dette som særlig viktig i forhold til barnefordelingsspørsmålet. Jeg vil tro at mange skilsmissepar tidligere nærmest har følt at normen var den totale fiendtlighet, samarbeid var verken ventet eller ønsket. I dag tror jeg mange par lettere vil føle at det er riktig med et visst samarbeid, de føler at et stykke på vei gjelder vanlige normer om samarbeid og anstendig oppførsel også her, og jeg tror at en slik utvikling vil gå videre.

Så er da spørsmålet: Har dette noe med lovgivningen å gjøre? Vel, jeg tror det har det, i hvert fall på to måter. For det første tror jeg at muligheten for felles foreldreansvar etter et samlivsbrudd blir langt mer realistisk etter en slik utvikling av ikke-rettslige normer, og jeg ser det derfor som viktig at lovgivningen legger opp til at felles foreldreansvar er en mulig og ønskelig løsning også når foreldrene ikke lenger lever sammen.

For det andre tror jeg at lovgivningen vil kunne bidra til å styrke en slik utvikling, altså en utvikling i retning av å etablere normer for hvordan man skal

oppføre seg ved samlivsbrudd. Dette kan skje ved at lovgivningen etablerer et apparat som hjelper partene med å løse problemene sammen. Jeg tenker her særlig på et tilbud fra samfunnet til partene om rådgivning. Det er ikke nødvendig at dette skjer i lovs form, men særlig hvis tilbudet skal administreres av lokalsamfunnene, kommunene, vil lovsformen være naturlig.

Et forsøk i denne retningen har vi jo i den svenske utredningen om "Barnens rett", et forslag som riktignok vel ikke vil føre fram til lovgivning i denne omgangen. Om vi får en slik rådgivningslovgivning i Norden i årene som kommer, vil avhenge av faktorer langt utenfor rent familierettslig tankegang. For det første er det åpenbart at den økonomiske utviklingen spiller inn, og videre kan også andre momenter komme inn, f. eks. synet på å løse problemer ved profesjonell hjelp sammenlignet med å løse dem ved uprofesjonell hjelp i nærmiljøet.

Dette illustrerer vel det jeg startet med, at det av mange grunner er vanskelig å spå noe særlig sikkert om utviklingen.

Lektor Gudrun Erlendsdóttir, Island:

I min indledning vil jeg holde mig til tema I på denne konferanse, spesielt til punktet om fælles forældremyndighed efter skilsmisse eller samlivets ophør. Det er af speciel interesse på Island. I vores nye børnelov har forældrene fælles myndighed over børnene, når de bor sammen, uanset om de er gifte eller ej. Men i loven findes der ikke mulighed for forældrene at få fælles forældremyndighed ved skilsmisse eller samlivets ophævelse.

I de sidste år har der været megen diskussion om ligestilling mellem kønnene på alle områder. I dag kræver begge forældre ligestilling angående børnene. Hver for sig vil få en del af børnene, man snakker om ligestilling til at få forældremyndigheden, fædres ret – forældres ret, så at barnets ret synes næsten at være ved at komme i anden række. Der er stor enighed i alle de nordiske lande om, at prioriteringen i alle sager angående børn skal være barnets ret. Derfor må man nøje overveje, om fælles forældremyndighed efter skilsmisse – samlivets ophævelse i virkeligheden er for barnets bedste.

Den største kritik, som er blevet rettet mod fælles forældremyndighed, er, at den kan virke forstyrrende for barnet og medføre opdragelsesvanskeligheder for forældrene.

Der er også blevet sagt, at forældrene ofte aftaler fælles forældremyndighed på grund af forkerte forudsætninger, f. eks. for at undgå at såre en fars følelser eller til at gøre en uegnet mor til pas. Så er det også blevet nævnt, at meget ofte udskyder man kun problemerne med fælles forældremyndighed. Respekten mellem forældrene er ofte borte ved skilsmissen, og det er svært for dem at have det samråd om barnet, som er nødvendigt, for at fælles forældremyndighed kan virke. Når forældrene bliver uenige, så må spørgsmålet om forældremyndigheden afgøres, og det betyder, at barnet må næsten gå igennem to skilsmisser.

Man er enige om, at i de allerfleste tilfælde er det bedst for barnet at have nær kontakt med begge sine forældre.

Selve reglerne om fælles forældremyndighed siger ikke noget om, hvorledes forældrene skal "dele" barnet imellem sig. I den norske børnelov synes hovedreglen at være, at der er det legale forældreansvar, som er fælles, men

ikke omsorgen for barnet. Man går ud fra, at barnet skal bo hos den ene af forældrene, den anden har kun samværsret med barnet, men skal være med i alle større afgørelser angående barnet.

Jeg sagde før, at i alle afgørelser om forældremyndighed skal hovedvægten lægges på barnets interesser. Visse forudsætninger må derfor være til stede, hvis forældrene skal have fælles forældremyndighed. For det første må begge forældrene være egnede til at få forældremyndigheden. For det andet må der være et godt samarbejde forældrene imellem. Fælles forældremyndighed uden samarbejde er uønskeligt. For det tredje må forældrene ikke have helt forskellige meninger om børneopdragelse. Det er ikke sansynligt, at der forekommer mange skilsmisser, hvor forældrene opfylder disse forudsætninger. Det er klart, at fælles forældremyndighed efter skilsmisse eller samlivets ophævelse ikke er for alle forældre. Efter min mening er det ikke rigtigt at afgøre fælles forældremyndighed, hvis forældrene eller den ene af dem ikke ønsker det, eller hvis det vil medføre sjælelige forstyrrelser for barnet. Efter min mening så tjener det ikke barnets bedste at få en lov, som automatisk giver forældrene fælles forældremyndighed ved skilsmisse. De kan ofte opstå store problemer om fælles forældremyndighed, hvis den af forældrene, som barnet bor sammen med, gifter sig på ny. Efter islandsk lov har stedforældre forældremyndigheden sammen med barnets biologiske forældre, en regel, som automatisk giver fælles forældremyndighed efter skilsmisse, ville derfor medføre i mange tilfælde, at der er 3 mennesker, som er indehavere af forældremyndigheden på samme tid, og det kan klart give problemer.

Men på den anden side så kan jeg godt forestille mig en regel, som tillader forældre at aftale fælles forældremyndighed, og der synes at være almindelig enighed om en sådan regel i diskussion på denne konferanse. Jeg vil dog pointere, at videnskabelige undersøgelser har ikke været gjort om fælles forældremyndighed og dens indflydelse på børnene.

I diskussionen på konferencen er der blevet lagt stor vægt på familierådgivning, og man er enig i, at man skulle udvide den i betydelig grad. Det er af meget stor betydning for familien at have adgang til rådgivning af sagkyndige, og det kan løse mange misforståelser, før de bliver til de store uløselige problemer. Der synes ikke at være interesse her på konferencen for barnets partsstilling i sager angående børn. Jeg synes ikke, at man skal forkaste ideen uovervejset. Forældremyndighedssagernes behandling og afgørelse er uhyre vigtige for børn. Selv om børns og forældres interesser normalt falder sammen, så kan man ikke gå ud fra det i de sager, hvor forældrene ikke kan enes om, hvem der skal have forældremyndigheden over barnet. Jeg er ikke helt sikker på, at domstolene eller myndighederne er de rigtige parter til at varetage barnets interesser. Forældremyndighedssager bliver let til en konkurrence mellem forældrene, og ved en sådan konkurrence er der stor fare for, at ingen varetager barnets interesser. Jeg synes derfor, at man nøje skal følge udviklingen i andre lande om barnets partsstilling i disse sager eller en speciel talsmand for barnet.

Der er en ting, som jeg tror, alle er klar over, og det er, at man ikke løser alle problemer ad lovgivningsvejen. Man må ændre holdningerne i samfundet, love vil dog altid være vejledende og vil påvirke den almindelige opfattelse af, hvad der er rigtigt, og hvad der er galt. For at fremskynde holdningsændringerne så synes jeg, at man i de nordiske lande må lægge større vægt at informere

folk om deras rättigheter och pligter inden for familien. Folk er stort sagt uvidende om de regler, som regulerer familien. På det område synes jeg, at de nordiske regeringer skulle yde en meget større indsats, end de har gjort. Jeg synes, at en konference som denne er meget værdifuld for alle os, som beskæftiger os med familieretlige emner, og selv om man ikke kan komme frem til nordisk retsenhed i alle sager, så synes jeg, at vores tankegang ikke ligger så langt væk fra hinanden. Jeg tror, at vi alle sammen stræber for det samme resultat, selv om vi går forskellige veje.

Riksdagsledamot Lennart Andersson, Sverige:

Familjerätten i hela dess vidd är självklart ett oerhört viktigt område för alla människor och för den fortsatta utvecklingen i våra samhällen. Jag upplever det som en utomordentligt stor tillgång att det har varit möjligt att ordna denna konferens där så mycken sakkunskap är representerad för att diskutera dessa frågor. En del tidigare talare har med all rätt framhållit att vi får akta oss för att diskutera familjerätten som något isolerat område, utan vi måste ta hänsyn till den utveckling som pågår i våra samhällen utanför det rent familjerättsliga området. Och det vill jag gärna understryka.

Utöver den statistik som tidigare har visats är det ytterligare en statistik jag vill peka på. Det gäller statistiken över födelsetalen i våra länder som visar att födelsetalen sjunker mycket kraftigt i fyra länder – i Island är den något så när konstant. För denna utveckling fortsätta får det en rad mycket stora konsekvenser för våra samhällen. När det gäller familjerättens område kanske den nuvarande framsynta lagstiftningen bara blir ett minne från den tid när vi hade ett högre födelsetal i våra respektive länder.

Ser man på befolkningspyramiden i en del av våra kommuner kan vi konstatera att det är en stark åldersförskjutning mot medelålders och äldre människor. Familjerätten kommer kanske om ett antal år att vara intressant för medelålders och äldre människor.

Vad jag med detta har velat säga är att vid nästa konferens bör vi kanske utvidga ämnesramen och också få diskutera barnfamiljernas ekonomiska villkor. Jag upplever det som svårt att diskutera familjerätten isolerat utan att ta hänsyn till barnfamiljernas ekonomiska villkor, för det påverkar i så hög grad familjerättens utformning i en rad olika avseenden. Vi behöver få diskutera barnfamiljernas möjligheter till barnbidrag, bostadstillägg, studiestöd, osv.

När det gäller målsättningen för vårt fortsatta arbete skulle jag vilja sätta upp ett par punkter. Den första punkt jag har skrivit är att *vi alla måste slå vakt om det som har vunnits hittills inom familjerättens område*. 1970-talet har varit en aktiv tioårsperiod med mycket reformer på familjerättens område. Det tycker jag är bra och det är en utveckling som vi alla har att anamma. Men redan finns tendenser till att man vill försäkra det som har vunnits, inte minst när det gäller lagstiftningen vid skilsmässor, där några har hävdat att den i och för sig liberala lagstiftningen skulle vara anledning till det höga antalet skilsmässor. Jag delar inte den uppfattningen utan hävdar att det är helt andra orsaker som ligger bakom det höga antalet skilsmässor. Och det skulle vara tråkigt om vi i den ekonomiska krisens tecken skulle tvingas till att försäkra den liberala lagstiftning som vi idag har på det här området.

Den andra rubriken som jag skrivit, under rubriken målsättning för vårt

fortsatta arbete, är att *vi skall genomföra det som vi håller på med nu i våra respektive länder*, dvs. ordna de ekonomiska rättsverkningarna för samboende – en del vill också kalla det för "det utvidgade familjebegreppet", att vi genomför våra planer på gemensam vårdnad för barnen och att vi också genomför de förslag som finns om barnens rätt till umgänge med bägge föräldrarna.

Jag vill också under den här punkten tillföra att vi i Sverige och Finland också bör se till att vi genomför förslagen till ny namnlag. Jag tycker det är helt logiskt att vi får förslag till en ny namnlag. Med hänsyn till alla de förändringar vi har genomfört under 1970-talet när det gäller giftermålsbalken, och alla de politiska krav som har rests på att uppnå en större jämställdhet mellan kvinnor och män, så är det riktigt att vi nu genomför den nya namnlagen även i Sverige och Finland.

Om vi ser litet längre fram under 1980-talet, vilka övriga frågor skulle jag gärna vilja se att vi samfällt kunde genomföra? För det första att vi förbjuder aga av barn. För ett tjugotal år sedan lagstiftade Sverige om att det i skolorna var förbjudet att aga barn. Många var kritiska då, idag skulle det vara omöjligt att återinföra någonting sådant, och vi är på väg i våra länder att förbjuda aga av våra barn över huvud taget.

En annan punkt som jag skrivit gäller förmedlingen av adoptionsbarn från utlandet. Säkerligen kommer många familjer i våra nordiska länder även i fortsättningen att önska och vara beredda att ha adoptionsbarn från andra länder. Men det jag tycker är stötande är den privata förmedling av adoptionsbarn som pågår och att en del människor skall tjäna grova pengar på att förmedla dessa barn. Här borde berörda myndigheter i de nordiska länderna enas om gemensamma tag för att få en förmedling i andra former. Jag tycker att det är en etisk fråga av rang.

Slutligen en ekonomisk fråga som gäller sambandet mellan bidragsförskott och underhållsbidrag. Vi genomförde i Sverige för några år sedan en reformering av reglerna för underhållsbidrag. Den utveckling som vi har att se fram emot är att bidragsförskotten ökar varje år i takt med basbeloppens ökning. Underhållsbidragen har en långsammare uppräkningsökning. Det dröjer nog inte så många år förrän vi kan konstatera att bidragsförskottens belopp i regel är högre än vad underhållsbidragen är. Det öppnar möjligheterna till en administrativ reform där vi kan spara pengar. Men vi skall inte nöja oss med det, utan i samband därmed se över hela reformen om underhållsbidrag för att rädda de människor som fortfarande har en mycket tung underhållsbörda att bära på och nästan kan knäckas av detta. Där borde vi, trots knapphet på ekonomiskt utrymme, försöka göra insatser.

Riksdagsman Asser Stenbäck, Finland:

Jag vill framföra några synpunkter på äktenskapets framtid. De stora förändringar i inställningen till äktenskapet som ägt rum i våra länder under de två senaste decennierna visar att ett folks äktenskapsbeteende relativt lätt kan påverkas. I motsats till den biologiska sexualiteten är äktenskapet en kulturbunden företeelse som kan påverkas av massmedia och lagstiftning. De sociala förändringarna har naturligtvis varit viktiga orsaker. Men åtminstone lika betydelsefullt har förverkligandet av justitieminister Herman Klings ord

varit, när han sade att lagstiftningen är ett av de viktigaste instrument som samhället förfogar över när det gäller att länka utvecklingen i nya banor.

Inför ett auditorium som detta kan man formulera saken så att äktenskapets framtid är beroende av de moral- och personlighetsuppfattningar som utgör den ideologiska basen till lagstiftarnas och politikernas samhällsinsats. Att tala om en ofrånkomlig utveckling i en viss riktning är att fly sitt ansvar för utvecklingen.

Den så kallade neutralitetsideologin bygger i hög grad på uppfattningen att tillfälliga förbindelser, samboende och äktenskap leder alla till i stort sett lika tillfredsställande resultat för den enskilda medborgaren och samhället. Därför får inte samhällets lagstiftning gynna någon av dessa samlevnadsformer på bekostnad av de andra. Lagstiftningen bör vara neutral enligt denna uppfattning.

Min egen uppfattning är den att jag anser att neutralitetsuppfattningen är skadlig både för den enskilda medborgaren och samhället. Jag vill i det följande litet motivera min ståndpunkt.

Äktenskapets framtid är i hög grad beroende av att samhället förhåller sig negativt till neutralitetsideologin. Neutralitetsinställningen förverkligar ett försvagande av familjestabiliteten. På grund av att samboende varit en allmän företeelse i våra nordiska länder endast under de två senaste decennierna har det inte varit möjligt att få fram undersökningar om samboendets långtidsverkningar.

I en undersökning av familjebildningen bland föräldrar till barn födda 1971 konstaterade Anders Agell och medarbetare att efter åtta år hade 28 % av de ogifta samboende flyttat från varandra. Denna siffra kan jämföras med 8 % skilsmässor hos gifta med barn födda 1971. Ingen kan förneka att det i regel är bäst för ett barn att under uppväxttiden leva tillsammans med sina föräldrar. Endast så kan barnet garanteras en trygg uppväxtmiljö med fortgående god emotionell kontakt med vuxna.

Därtill finns det mycken forskning som har påvisat att hos dem som vid upplösning av en parförbindelse känner sig lämnad ensam, förskjuten, ofta konstateras depression, suicidförsök och suicid samt olika slag av psykosomatiska sjukdomar.

Lagstiftarna glömmer att friheten att sluta för den ena inte kan förenas med friheten att fortsätta för den andra. I de flesta fall vill den ena parten bli fri och den andra parten fortsätta.

I en artikelserie i tidskriften *Der Spiegel* för några år sedan redogjordes för tendensen till ensamboende i vår västvärld. I alla länder ökar enpersonshushållen på ett statistiskt iaktagbart sätt. I artikelserien redogjordes för en undersökning utförd av Gesellschaft für angewandte Sozialpsychologie i Bremen. Undersökningen visade att de flesta ensamboende hade genomgått en eller flera samboendeperioder som medfört så mycket frustrationer att de inte mer ville pröva samboende på nytt. Den svenska familjeterapeuten Barbro LennerAxelsson sade i en intervju i *Dagens Nyheter* förra året att människor har blivit separationsskadade.

Också utan neutralitetsideologi kan och bör man stöda de svagare parterna vid samboende. Fast man inte enbart med lagstiftning kan skapa monogama, livslånga och av kärlek uppburna äktenskap kan man dock med lagstiftning

gynna äktenskapsbildningen, t. ex. genom att i skattelagstiftningen bevilja betydande förmåner åt äktenskapsfamiljer.

Svend Jakobsen (ordstyrer):

Jeg takker alle for bidragene til denne paneldebat, som jo har bevæget sig over et meget bredt område, og beskæftiget sig med, hvordan vi kommer videre. Der er punkter, som nogle af indlederne har anset for at være særligt betydningsfulde i det videre arbejde. Lennart Andersson har påpeget, at der ved siden af det, vi primært har beskæftiget os med på konferencen, er en lang række ting, der er afgørende for både familiernes og ikke mindst børnenes stilling i samfundet og senest har vi hørt Asser Stenbäcks betragtninger her med udgangspunkt i en ganske bestemt holdning til ægteskabet.

Indlæggene har understreget den bredde, der er mulighed for at bevæge sig i i den efterfølgende debat. Herudover vil jeg oplyse, at debatten ikke er begrænset til de emneområder, som vore fem indledere har beskæftiget sig med. I er velkomne til at tage helt andre synspunkter op og pege på helt andre områder, som I mener, vi i særlig grad bør være opmærksomme på i det videre arbejde. Der ligger således ikke i oplæggene nogen begrænsning for den efterfølgende debat.

Diskussion

Gustaf Petrén:

Jag tänkte säga något om den delen av rubriken som gäller de framtida möjligheterna för nordiskt lagstiftningssamarbete. För att få rätt perspektiv är det nödvändigt att först säga något om "fortiden". Jag skall inte gå så långt tillbaka som till seklets begynnelse som några talare har gjort. Jag kan nöja mig med att nämna ett antal färskare årtal för att beskriva den senaste händelseutvecklingen.

1962 var det år när den nordiska samarbetsöverenskommelsen – Helsingforsavtalet – kom till. Det är trots allt den som rent formellt alltjämt reglerar samarbetet också i lagstiftningen. Där står i artikel 4 att "de fördragsslutande parterna skola fortsätta lagsamarbetet i syfte att uppnå största möjliga överensstämmelse på privaträttens område". Det finns alltså ett klart direktiv som samtliga länder har skrivit under. När avtalet säger "fortsätta samarbetet" är väl att märka att det samarbete som fanns 1962 och då skulle fortsättas är något helt annat än det samarbete som finns 1982.

Lagstiftningssamarbetet av 1962 var betingat av dåtida omständigheter. På viktiga områden bestod det i att det samtidigt i samtliga länder sattes till kommittéer som samarbetade nära för att nå det harmoniseringssyfte som är angivet i artikel 4 i Helsingforskonventionen. Detta samarbete på kommittéstadiet ledde fram till relativt samtidiga betänkandeavlämnanden, ett fortsatt samarbete i departement och ministerier och slutligen också i ett antal fall samarbete mellan parlamentens utskott för att trygga att förslagen också i den slutliga behandlingen förblev så lika som möjligt. Det var detta samarbete man skulle fortsätta enligt Helsingforsavtalet. Detta är alltjämt bindande. Man är nu så långt borta från det avtalade samarbetet i praktiken att jag ibland har

ifrågasatt om inte länderna i ärlighetens namn borde säga upp avtalet i denna del.

Artikel 41 i samma avtal säger att "bestämmelse som tillkommit efter samarbete mellan två eller flera fördragsslutande parter ej må av någon part ändras med mindre övriga parter därom underrättas". Det var därmed tänkt så, att om något land ville ändra en gemensam lagregel skulle man sätta igång en ny förhandling mellan länderna, så att den gemensamma regleringen som man hade kunnat bevara, t. ex. genom att alla länderna antog en ny bestämmelse i stället för den gamla.

Jag har bevittnat att denna bestämmelse i senare tid lett till att man ansett sig ha gjort nog och uppfyllt traktaten om man samtidigt som man till sitt eget parlament lämnar ett lagförslag som upphäver gammal nordisk lagstiftning skickar ett brev till övriga länder med besked om att nu upphäver vi denna gamla nordiska lag. Traktatens formella föreskrifter anses därmed iakttagna. Det har i Sverige uttryckligen anmärkts att detta förfaringsätt är tillräckligt, t. ex. då giftermålsbalken reviderades 1978–1979. Min mening är att förfarandet strider mot konventionens anda. Meningen med denna bestämmelse var att garantera en fortsatt nordisk rättsgemenskap, icke att ange en enkel väg för att upplösa den.

År 1969 inträffade en händelse som ingen här kan känna till. I ett middagstal som den dåvarande nytillträdde svenske justitieministern, Lennart Geijer, höll för Nordiska rådets juridiska utskott deklarerade han till de närvarandes förskräckelse att nordiskt lagstiftningssamarbete bestod i att länderna utbytte synpunkter med varandra. Ditintills hade gällt enligt Helsingforsavtalet att samarbetets uppgift var att nå fram till så likartade lagar som möjligt, men den nye svenske ministern proklamerade att det endast skulle vara fråga om ett informationsutbyte.

Denna nya linje följdes upp av hans statsrådskollega Carl Lidbom som på Nordiska rådets möte i Köpenhamn 1971 gav till känna att Sverige ämnade ensidigt ändra den svenska giftermålsbalkens bestämmelser om äktenskaps ingående och upplösning, vilka var frukten av ett långvarigt nordiskt lagstiftningssamarbete i seklets början. Lidbom utvecklade den nya politikens huvudgrunder i en debatt påföljande år, 1972, på nordiska juristmötet i Helsingfors. De nya principiella riktlinjerna lades då fast.

För ordningens skull nämner jag också år 1977, eftersom jag står här som representant för Föreningen Nordens juridiska nämnd. Föreningarna Norden antog då samfällt ett handlingsprogram i vilket man förde upp bl. a. just samordningen av bestämmelserna på äktenskapsrättens område som en viktig punkt. Beträffande samsarbetsformerna gav man i programmet uttryck för vikten av att länderna redan från början satte till gemensamma kommittéer och samordnade utredningsprocessen för att därmed säkra att även det fortsatta lagstiftningsarbetet flöt parallellt i alla länderna.

Hur det sedan har gått kan vi läsa om i den svenska kommitténs betänkande om en ny äktenskapsbalk (SOU 1981:00). Det innehåller på sid. 93 en trekvarts sidas redogörelse för de olika nordiska sammanträden som har hållits i saken under perioden 1973–1980. Samarbetet har bestått i att ordförandena i de nationella kommittéerna med sekreterare har träffats ungefär en gång om året och då utbytt synpunkter på arbetet i respektive land.

Kommittén har också på sid. 119 gett en kort sammanfattning av de nordiska

resultaten av sitt arbete. Det hela slutar ungefär som statsrådet Geijer började: man har utbytt synpunkter och haft mycket glädje av att träffas och fått goda uppslag av varandra. Det är alltså den ståndpunkt som de ansvariga intar i dag, fjärran från Helsingforsavtalets förpliktelser.

Jag är fullt varse att villkoren för en nordisk lagharmonisering sedan 1960-talet har ändrats radikalt. Det är dock viktigt att man gör klart för sig att resultaten av det gemensamma lagstiftningssamarbete på familjerättens område som generationer jurister och politiker byggde upp, främst på 1910–1920-talen, i stora delar successivt har upphävts under det senaste årtiondet. Händelseförloppet är naturligtvis betingat av de omständigheter som nu råder och det inflytande tiden utövar. Men resultatet är ur nordisk synpunkt dystert.

Vad skall man nu göra åt detta? Jag tror att det viktiga är att försöka återställa den nordiska samsarbetsapparat som man har slagit sönder under det gångna decenniet. Det fanns för 15–20 år sedan ett mycket nära samarbete mellan dem som arbetade i nationella departement och ministerier. De kände varandra personligen väl och hade ständiga kontakter. De tog upp sina nationella frågor med den ambitionen att man skulle nå fram till gemensamma resultat.

Jag tror att det är viktigt att man så långt det går återgår till detta handlingsmönster. Länderna bör sätta till parallella kommittéer som kan samverka med varandra och som kan bli färdiga något så när samtidigt. Härigenom blir det möjligt för departement och ministerier att på slutstadiet i arbetet hålla kontakt och påverka varandras arbete.

Slutligen skulle jag gärna vilja stödja det förslag som Armann Snævarr förde fram i går, nämligen att man i större utsträckning får nordiska rättsliga institutioner. Vi har redan i Oslo Nordiskt sjörättsinstitut. Det har spelat en väldig roll för att den nordiska sjörätten har kunnat hållas samman. Den är ett av de få områden där nordiskt samarbete verkligen har fortsatt även under den senaste perioden. I Göteborg har vi en nordisk transporträttslig institution. Jag tror att det skulle vara möjligt att knyta an till de olika juridiska universitets-fakulteterna och på olika orter få till stånd liknande speciella centra för olika juridiska specialområden. I ett sådant nordiskt centrum skulle man samlas till departementala konferenser kring aktuella lagstiftningsämnen. Där skulle man få en samlad sakkunskap på området och en mötesplats för alla med intresse för den ifrågavarande specialiteten. En sådan nordisk institution för äktenskapsrätten vore i hög grad angelägen. Det skulle nog vara möjligt att genomföra denna tanke.

Inger Koch-Nielsen: Jeg vil godt kaste lidt adfærdsvidenskab ind i debatten. Det blev sagt, at vi ikke vidste noget om den fælles forældremyndighed, men der findes faktisk nogle amerikanske undersøgelser om, hvordan fælles forældremyndighed har fungeret. De fleste undersøgelser er små, de drejer sig selvfølgelig om forældre med store ressourcer, da det altid er dem, der afprøver nye systemer. De undersøgelser, jeg kender til, drejer sig desuden om det, som vi kan kalde deleforældresystemet, altså dér hvor børnene bor på skift hos forældrene. Generelt må man sige, at resultaterne ikke tyder på, at det er dårligt for børnene, snarere tværtimod. Først og fremmest føler børnene sig ikke svigtet af forældrene som efter en almindelig skilsmisse. De kommer ikke i

loyalitetkonflikt til foreldrene, og den frykt for forvirring, som er blevet fremført, som argument mod en sådan ordning, har man ikke kunnet konstatere. Der er selvfølgelig også nogle ulemper ved systemet, fx. lader det sig kun praktisere med mindre børn, de større børn vil selv tilrettelægge deres hverdag. Det kræver desuden store planlægningssevner hos foreldrene og efterhånden også hos børnene, og børnene udvikler en meget høj grad af fairnessfølelse over for foreldrene, de føler sig forpligtet til at vise lige megen kærlighed og bruge lige megen tid på begge foreldre, og det kan så belaste børnene lidt. Undersøgelser om, hvordan en almindelig fælles foreldremyndighed fungerer, er igang i USA som en forløbsundersøgelse.

En ting til; jeg kan ikke bære at høre om alle disse selvmord og depressioner, der forfølger de stakkels mennesker, der bliver skilt.

Hvis jeg skal sige det lige så provokatorisk, som det blev sagt fra panelet, så vil jeg sige, at vi ved hjælp af statistiker og undersøgelser kan sandsynliggøre, at mændene i modsætning til kvinderne har godt af ægteskabet, men ikke kan klare en skilsmisse, idet der er flere selvmord og depressioner blandt fraskilte mænd end blandt gifte, mens det forholder sig modsat for kvinderne.

Peter Lødrup: Jeg har lyst til å knytte tråden et par minutter til Bitsch' og Petrén's innlegg. Motivet for å gjøre dette er at jeg står her med en følelse av å være en noe skuffet nordist. Nordist skulle det vel ikke i denne forsamling være noen grunn til å forklare hvorfor man er, men la meg likevel si at fra studietiden, hvor ens syn på meget formes, er beundringen for det nordiske lovsamarbeidet noe jeg husker best. Denne beundring er blitt forsterket gjennom de reiser jeg har gjort til utlandet som voksen jurist, og i møter med andre lands representanter som har sett opp til og erklært sin beundring for at fem land har maktet det vi har kommet frem til. Det er her skuffelsen kommer inn. Jeg har i dag en sterk følelse av at det nå slås sprekker i det samarbeidet, sprekker som forklares, men sprekker som man synes å ta for gitt og heller ikke prøver å utbedre. Det er med andre ord ambisjonsnivået som bekymrer meg.

Når det sies at vi fortsatt vil ha de samme grunnprinsipper for familielevgivningen i Norden – jeg tenker da særlig på reglene om formuesforholdet – er det en målsetting som er tilstrekkelig? Og selv om den skulle være det, har man de siste tiår ikke levet opp til den. Det sies videre at om utformingen av enkeltregler varierer, er det noe som er livets lov. Men etter min mening er også enkeltregler, detaljregler, svært viktige når rettssystemer skal virke i fellesskap. Og jeg tror vi kanskje nettopp i dag burde klare bedre enn før å komme frem til enighet også her. Det ble sagt at fordi det er politikere med, blir mulighetene for å klare detaljene mindre, mens mulighetene for å klare hovedprinsippene blir større. Jeg synes dette er litt rart. Jeg kan ikke forstå at *politikere* skulle ha så voldsomt behov for å skape ulike detaljregler hvis det enes om prinsippene.

Noe jeg også har lyst til å berøre, er det ambisjonsnivå man vel i det nordiske samarbeid har hatt på familierettens område nå i de senere årene. Petrén nevnte ministeren fra slutten av 1960-årene som hadde fremholdt at det nordiske samarbeide ikke nødvendigvis burde gå lenger enn til at man utvekslet synspunkter. Jeg synes det ved en anledning som denne må være grunn til – jeg føler iallfall behov for det – å gi uttrykk for at et slikt ambisjonsnivå er altfor lavt. At familierettssamarbeidet i det vesentlige har hatt

denne begrensede målsetting, synes jeg er beklagelig. Men jeg håper at vi ennå ikke er kommet så langt i hver vår retning at mulighetene for å møtes skulle være borte. Det er andre enn komiteene som skal videreføre arbeidet, og mitt ønske – og optimist er man jo alltid innerst inne – er at ambisjonsnivået for dem som skal arbeide videre, ikke bare blir at de utveksler synspunkter, men har viljen til å komme frem til regler som nærmer seg hverandre også på detaljplanet. Grunnen til at detaljplanet også er viktig, er at tvister med tilknytning til flere nordiske land oppstår veldig ofte på ekteskapsrettens område, og da er det viktig at reglene ikke spriker i detaljene. Man skal vite og være trygg for at reglene er felles, ikke bevege seg i usikkerhet.

Lucy Smith: Jeg vil bare nevne kort et emne som jeg mener bør være gjenstand for samarbeid også på det nordiske plan, men hvor jeg dessverre ikke riktig vet hvorledes det er med det faktiske samarbeid. Det ligger nok litt på grensen av det vi behandler her i dag, men jeg er opptatt av beskyttelse av barn i alle relasjoner.

Vi har på denne konferensen snakket mye om forholdet mellom foreldre og barn, men et emne som knapt er blitt berørt, er beskyttelse av barn i de tilfelle hvor foreldrene ikke kan vareta sine omsorgsplikter. Det særlige problem jeg tenker på i denne forbindelse, er muligheten for å ta foreldremyndigheten eller omsorgen fra foreldrene, og videre de regler som regulerer foreldrenes muligheter til å få tilbake omsorgen eller foreldreansvaret.

I teorien er det jo også her barnets beste som må være avgjørende. Men slik fungerer det ikke alltid i praksis, i hvert fall ikke i Norge. Det er etter mitt skjønn ikke tvilsomt at de offentlige myndigheter i Norge i flere tilfelle er for tilbakeholdne med å gripe inn overfor foreldre som ikke makter å ta vare på sine barn. Man er redd for å ta foreldremyndigheten fra foreldrene. Resultatet er at man kanskje tar barna fra dem en kort stund, gir dem så tilbake til foreldrene, og man får barn som blir sterkt skadet av denne pendlingen mellom foreldre og fosterforeldre f. eks. Og her – jeg snakker stadig om Norge – er i hvert fall situasjonen at pressen har spilt en betydelig rolle. I flere saker har vi sett at foreldrene går til pressen og fremlegger sin sak, og pressen engasjerer seg på foreldrenes side. Barnevernsnemnda er bundet av taushetsplikt og kan ikke fremlegge sin side av saken i pressen. Så bygges det opp et press i avisene som barnevernsnemnda ikke klarer å motstå, og dermed er det barnet som ofres. Man merker jo nå, kanskje særlig i USA, en sterk nykonservatisme som går i retning av at man skal være meget, meget forsiktig med å gripe inn i forholdet mellom foreldre og barn. Typisk i denne forbindelse er Freud, Goldstein, Solnits siste bok "Before the best interest of the child", hvor det hevdes at det er så å si bare i de tilfelle hvor barna er i livsfare at man skal gå inn i en familie og ta foreldremyndigheten fra foreldrene. Og dette er tanker som har fått ganske god støtte mange steder.

I Norge er lovgivningen på dette område ikke god nok. Vi forbereder en ny sosiallov som skal inneholde regler også om dette. Mitt ønske er at man her skal få regler som gjør det helt klart at det er barnets interesser som må prioriteres, og at det bare er i de tilfelle hvor man ikke kan si hva som er best for barnet, at man kan tillate seg å ta hensyn til de biologiske foreldres behov.

N.C. Bitsch: Gustaf Petrén var inde på det samme, som jeg nævnte, at juridisk udvalg havde givet udtryk for: En vis kritisk holdning til det nordiske samarbejde, som det udfolder sig for tiden og specielt inden for disse komiteer. Jeg tror, jeg vil tillade mig at bruge et halvt minut af hensyn til de mange her, som ikke kender den, til at fortælle lidt om Gustaf Petréns baggrund. Petréns og jeg har så at sige sammen været med til at holde juridisk udvalg over dåben. Gustaf Petrén var fra Nordisk Råds stiftelse og i særdeleshed da man gik over til at lade udvalgene arbejde også mellem sessionerne, svensk generalsekretær, og jeg var juridisk udvalgs første faste sekretær. Vi har altså i allerhøjeste grad en fælles baggrund.

Petrén hæftede sig ved den kortfattede fremstilling om det nordiske samarbejde, som findes i den sidste svenske betænkning. Jeg synes, at man i nogen grad gør os uret ved at hæfte sig ved en kortfattet og dermed meget beskeden fremstilling i forhold til det arbejde, som jeg i hvert fald føler, at vi har lagt i opgaven. Vi har ikke undladt at holde møder og forhandlinger, — meget langvarige forhandlinger — af mangel på tid. Men vi har på det seneste møde følt, at nu kunne vi ikke komme længere. Måske skyldes det, at ingen af os har haft tilstrækkelig stor autoritet i forhold til de andre. Nu må det altså være departementerne, og det vil i sidste instans sige ministrene, som må træde til, hvis man skal videre og nå til større ensartethed. Det var også det, som Ole Espersen var inde på, idet han netop bebudede departementale forhandlinger.

Lødrup var skuffet over resultaterne af det nordiske lovsamarbejde på dette område. Lødrup har jo selv deltaget og har været en særdeles dygtig og meget energisk deltager. Jeg vil da godt indrømme, som det også fremgik af mit første indlæg, at jeg i og for sig også er skuffet. Jeg havde gerne set større ensartethed. Men som sagt: På den måde, at man i videre omfang havde imødekommet de danske synspunkter. Vi har, som Lødrup ved, ikke kunnet komme videre. Jeg ville have været glad, hvis Lødrup nu, hvor han udtrykte sin skuffelse, ville have sagt: Men for at man nu kan komme videre, så er vi fra norsk side parate til at acceptere det svensk-finske lineære princip eller til at opgive den samejeks konstruktion, som er slået fast med syvtommersøm af den norske højesteret.

Om betydningen af, at vi havde politikere med, skal jeg blot sige, at jeg vist ikke blev helt rigtigt citeret. Jeg tror ikke, det har medført nogen forskel på hovedprincipper og i detaljer, men jeg synes, at det er nødvendigt at sige, at vi — de danske forhandlere — ikke fra de politikere, som er medlemmer af det danske udvalg, har følt noget pres i retning af, at vi skulle gøre alt, hvad vi kunne, for at nå frem til ensartede nordiske regler. Interessenterne har været andre. Aktuelle debatter i hjemlandet har spillet en større rolle end den nordiske retsenhed for den politiske stillingtagen i udvalget.

Lennart Andersson: Bara några ord om det nordiska samarbetet: Jag vill först deklarerat att det nordiska samarbetet skall vi vara mycket rädda om, för jag delar uppfattningen att det är någonting som är unikt i världen, det samarbete som här pågår mellan fem olika länder.

Det framhålls ofta att just framgångarna på lagstiftningsområdet är en av hörnstenarna i det nordiska samarbetet, och det kan man också hålla med om. Men vi får inte heller glömma bort att situationen i våra länder har förändrats

mycket under 20 år, exempelvis från 1962 fram till idag. Det beror naturligtvis på den politiska debatt som vi har i de olika länderna. Jag tror att debatten är mycket mer intensiv numer än vad den var för 20 år sedan och att det också tvingar regeringen till att emellanåt gå före, innan alla länder har kommit på samma nivå med ett lagstiftningsförslag.

Vi har ändå kommit ganska långt. En gång om året träffas det juridiska utskottet tillsammans med alla justitieministrar. Justitieministerna träffas dessutom till enskilda överläggningar under året. Det är samarbete mellan de olika utredningskommittéerna. När riksdagarna numera får propositioner är det redovisat i propositionerna hur det nordiska samarbetet har gått till.

På en del områden kan vi väl aldrig uppnå en millimeterlikhet, men väl en likhet och en överensstämmelse i huvuddragen. Jag skall ge ett par exempel. När det gäller preskriptionsreglerna låg Norge långt före och vi andra har inte kommit ifatt ännu. Vad gäller försäkringsrättens område är det bara att konstatera att vi kan aldrig nå en millimeterlikhet beroende på att försäkrings-systemen är uppbyggda så helt olika i våra länder, men vi kan ändå nå en viss enhet i detta.

Vi skall naturligtvis arbeta för att nå en så stor harmonisering som möjligt av lagarna i våra nordiska länder. Men det är inte möjligt att i alla tillfällen komma till en meterlikhet och det tror jag inte heller är nödvändigt. I stället skall vi betona att vårt nordiska samarbete är unikt och inte säga att bristen på millimeterlikhet är ett bevis på att det nordiska samarbetet har lidit nederlag. Det tycker jag inte alls att det har gjort. I de frågor som vi har diskuterat under dessa dagar tror jag att vi kommer att kunna enas i stor utsträckning, även om det är en del detaljer som kommer att skilja.

Gudrun Erlendsdóttir: Jeg vil lige kommentere, hvad Inger Koch-Nielsen sagde før i debatten. Når hun snakkede om de amerikanske undersøgelser af virkningen af fælles forældremyndighed efter skilsmisse. Jeg er godt bekendt med de amerikanske undersøgelser, som ikke er ret mange, men de angår ikke helt det, vi har talt om. Hvad jeg mente er, at der ikke foreligger nogen undersøgelser af, hvad en sådan fælles forældremyndighed, som vi har snakket om, indebærer. Jeg tror, at man i England har en regel, som ligner den norske regel den såkaldte split-custody-orders, og den kan indebære næsten det samme som den norske regel.

Jeg er helt enig med Lucie Smith i ønskeligheden af samarbejde om spørgsmålet om børns beskyttelse. Hun nævnte Goldsteen, Freud og Solnits nyeste bog: "Before the best interest of the child". I denne bog fremsætter forfatterne konkrete forslag om, hvad der skal foreligge, for at myndighederne kan gribe ind i familien. Som det er i dag i de nordiske lande med børneværnsnavn, så er det ikke præciseret, hvornår nævnene kan gribe ind, og det medvirker til, at forældre og andre, som har med børn at gøre, ikke ved, hvad de kan vente sig, og kan føle sig utrygge, og det kan påvirke opdragelsen af børnene. Jeg synes, det er bedre, hvis man kunne nå frem til stort sagt faste regler at gå efter, så et nordisk samarbejde på dette område synes jeg er en god idé.

Asser Stenbäck: Fast jag har stor respekt och sympati för vår ordförande här i panelen, kan jag inte låta bli att kommentera hans kommentar till mitt anförande.

Det må vara hur som helst med min personliga uppfattning, men i min argumentering gick jag från det empiriska till att visa att det bästa för samhället är att samhället arbetar för den varaktiga parförbindelse som äktenskapet är. Epidemiologiska och socialpsykiatriska undersökningar visar ständigt hur "broken homes" och skilsmässor korrelerar med olika psykiatriska störningar. I stället talar psykiatrin oerhört mycket om betydelsen av fasta och varaktiga personrelationer både för barn och vuxna.

Den kritik som jag vill framställa gäller reformer på äktenskapslagstiftningens område, på samma sätt som Ib Stetter litet humoristiskt gjorde det igår när han talade om konsekvensanalyser. Jag är övertygad om att går vi in för en konsekvensanalys av den utveckling som man under de senaste 20 åren medvetet har försökt åstadkomma, så kommer man att inse att konsekvenserna i många avseenden har varit negativa.

Kirsti Coward: Jeg hadde lyst til å si litt til Stenbäck. Jeg tror det er vanskelig å nå fram til helt sikre svar ved hjelp av empiri. Det er vel egentlig lett å slå hverandre i hodet med de undersøkelsene man selv har mest tro på. Jeg fikk inntrykk av at Inger Koch-Nielsen kunne kommet med atskillig ammunisjon for et annet syn. Det er vel f. eks. på det rene at det finnes atskillige nyere undersøkelser som tyder på at det verste for barn er at det er uro der de lever, at det er krangel og bråk mellom foreldrene, og ikke så viktig om foreldrene lever sammen eller ikke, slik at det godt kan tenkes at en gunstig skilsmisse er bedre enn opprettholdelse av et krangete ekteskap. Jeg tror først og fremst vi kan ikke hoppe på noen løsning som er lett, eller si at dette er løst empirisk. For bare å nevne et eksempel: Man ser på hvor mange som går fra hverandre av dem som har levd sammen ugift, og hvor mange som går fra hverandre av dem som har giftet seg, og finner en forskjell. Ja vel, men hvis man hadde fått tvangsgiftet disse som ikke giftet seg, da ville de kanskje allikevel ha gått fra hverandre. Det er jo et spørsmål som vi egentlig ikke kan svare på ut fra de tallene som foreligger.

Jeg synes også at det er veldig problematisk å bygge på at et forholds langvarige beståen er et pluss i seg selv. Det er bra for barn med langvarige relasjoner til begge foreldrene, men det er ikke bra for barnet å bo i et uharmonisk hjem. Dette er selvfølgelig gamle sannheter, gamle påstander. Jeg vil i grunnen bare advare mot å tro at her gir empirien oss et svar. Jeg tror empirien kan gi noen bidrag, og så tror jeg egentlig at de fleste velger ut fra ganske mange mer personlige preferanser.

Asser Stenbäck: Det är klart att det inte här är fråga om något antingen eller. Inte håller jag fast vid att äktenskapet skall fortsätta i alla fall. Det är riktigt att man ställer frågan, vad är bättre för barnet, ett äktenskap där det finns litet missämja eller skilsmässa? Men jag tror att man skall bekämpa båda. Varför sätta brist på harmoni och ett långvarigt äktenskap mot varandra? Jag tycker att "common sense" lär oss att långvariga, trygga förbindelser är det bästa för makarna och barnen.

Gustaf Petré: Ytterligare ett par ord om förslaget om att på någon universitetsort få till stånd en central för nordisk äktenskapsrätt. Jag tror att det är mycket viktigt att man snarast får en fast punkt där alla de nya tankar som kommer fram på detta rättsområde kan ventileras och alla de nya förhållanden som i vår tid snabbt gör sig märkbara kan fångas upp. Samtidigt skapas ett ställe där man kan sammanföra personer som vetenskapligt eller administrativt eller på lagstiftningsplanet sysslar med dessa frågor, på samma sätt som vi nu har varit samlade här i en stor krets. Så har det länge varit på exempelvis sjörättens område, som jag nämnde. Där har man i Oslo denna fasta punkt som faktiskt har spelat en väldig roll för den nordiska sammanhållningen på sjörättens område.

Jag tror att man skulle vinna mycket om man vidareutvecklade denna samarbetsmetod. Den behöver inte bli särskilt kostbar. Nationella institutioner finns redan vid de juridiska fakulteterna runt om i Norden. Det gäller att välja ut vissa och utveckla dem till nordiska institutioner. Föreningen Nordens nämnd kommer att föra denna tankegången vidare till justitieministrarna som ett uppslag att bearbeta.

Så några ord om den tankegång som Lucy Smith förde fram här, nämligen att på nordiskt samarbetsplan ta upp de offentligrättsliga reglerna om när samhället skall ta om hand ett barn. Jag instämmer därvid helt i hennes allmänna värdering att barnets bästa skall vara den vägledande normen. Den som sysslar med dessa frågor i sitt dagliga arbete och i det enskilda fallet läser tjocka utredningar och på grunden av dessa skall försöka avgöra vad som är barnets bästa blir man rätt förtvivlad. Det är lätt att stå i talarstolen och säga att vi skall alltid ha barnets bästa som ögonmärke. Men när man ser massor av gränsfall av olika slag är det en verkligt svår fråga att finna den rätta lösningen. Just därför tror jag att det är ett intressant uppslag att tillföra detta ämnesområde, det nordiska lagstiftningssamarbetet. Det har inte tidigare varit uppe på nordiskt plan. Den offentligrättsliga sidan av vården av barn har hitintills skotts helt nationellt. Det är sannolikt att vi skulle kunna vinna åtskilligt genom nordiskt samarbete även inom detta ämne.

Armann Snævarr: Først og fremmest vil jeg gerne have lov til at takke min gamle ven Gustaf Petré for hans støtte til min gamle hjertesag om det nordiske institut for familieret, familiesociologi og familiepolitik. Det er en 25 år gammel tanke, som jeg har haft anledning og lejlighed til at fremsætte på forskellige steder, men desværre har det ikke fundet nogen stærk nordisk genklang, det må jeg kun beklage, samtidig med at jeg konstaterer det.

Men når der nu er politikere til stede fra Nordisk Råd, så vil jeg meget gerne have lov til, som jeg kom til at gøre i går, at genfremsætte dette forslag, og jeg vil henstille til politikerne, at de vil tænke på og overveje at nedsætte et udvalg til at udrede denne sag.

Jeg kom i går til at sige noget om de forskellige modeller, man kunne tænke sig, det vil jeg ikke gentage, men jeg vil kun understrege, at der findes selvfølgelig flere alternativer, end jeg nævnte i mit foredrag i går. Jeg siger tak gamle ven for din støtte.

Så vil jeg gerne have lov til stærkt at understrege her, at de forslag og ideer, der er fremkommet i forbindelse med retsvirkningsloven, der er selvfølgelig, i al fald når det gælder vestnordiske lande, kun foreløbige udkast og foreløbige

forslag, og det vil jeg meget, meget stærkt understrege. Det er ikke mindst derfor, at det har været så interessant og så berigende at være her til stede og høre de mange synspunkter, mange værdifulde synspunkter, der er fremkommet under vore forhandlinger her i de tre dage. Vi tager selvfølgelig disse indtryk og disse synspunkter med os hjem, når nu vi kommer til at arbejde videre med disse spørgsmål. Jeg kan jo uden at røbe nogen hemmelighed sige, at man har tænkt sig nordiske forhandlinger om emnet i Reykjavik i september måned, og også fra det synspunkt er mødet her så vigtigt, så interessant og så berigende.

Det lykkedes os i sin tid på meget let måde at komme overens om udkast, når det gjaldt indgåelse af ægteskab, og når det gjaldt opløsning af ægteskab, men jeg må sige, at de to emner er uden sammenligning langt lettere at komme overens om, end når det gælder retsvirkningerne. Retsvirkningerne er et uhyre kompliceret emne, og det kan faktisk ikke forundre, at det har været vanskeligt også for det nordiske ægteskabsudvalg at komme til et fælles resultat dér. Selve restsgrundlaget har meget at sige, når det gælder skifteretten.

Det viste sig også ved det nordiske samarbejde på arveretsområdet i sin tid, og her lykkedes det heller ikke at nå til ensartethed.

Men jeg har også et hjertesuk lige som Peter Lødrup, når det gælder samarbejdet. Selvfølgelig ville vi have ønsket at kunne komme her i dag fra alle de fem nordiske lande og sige: vi er nået til enighed, vi er parate til at fremsætte de forslag der foreligger i udkast om en harmoniseret nordisk ægteskabslov. Jeg er også optimist og også nordisk som Peter Lødrup, jeg må sige det her og nu, at jeg håber, og jeg synes, at det ikke kun er wishful thinking, men et begrundet håb, at vi kan komme nærmere hinanden på dette område til efteråret.

Så siger jeg hjerteligt tak, og jeg vil gerne have lov til igen at gentage min tak til Nordisk Råd, for at det juridiske udvalg har arrangeret dette møde. Det sætter vi alle sammen meget, meget pris på.

Sammenfatning og afslutning af konferencen

Formanden for Nordisk Råds juridiske udvalg, Svend Jakobsen:

Der er to dele i dette sidste punkt på konferencen – dels en sammenfatning og dels en afslutning.

Jeg vil gerne tage udgangspunkt i det, som vi ville opnå med konferencen. Nordisk Råds juridisk udvalgs sigte med konferencen har været at bidrage til ensartethed i de nordiske landes lovgivning på familieretsområdet. Som jeg påpegede i min velkomst, er dette særlig aktuelt, fordi der er en lang række udvalgsarbejder, som enten er færdige eller som står umiddelbart over for at blive det. Vi har prøvet at give vort bidrag ved at samle en lang række personer, der har en særlig viden på disse områder i kraft af dagligt arbejde, tidligere arbejdsområder, medvirken i udvalgsarbejde og fortsat arbejde med betænkningerne på departementalt plan samt en række politikere, først og fremmest medlemmer af Nordisk Råds juridiske udvalg.

Vi har i denne forsamling gerne villet have en række synspunkter frem for at få feltet belyst fra mange vinkler med det sigte at nå det resultat, som har været vores mål. Man kan her ved afslutningen med megen stor ret spørge, om det så er lykkedes. Det skal jeg vende tilbage til uden at kunne give en endelig og definitiv besvarelse på det. Men inden jeg kommer til det, vil jeg godt gøre et par enkelte bemærkninger, med udgangspunkt i noget af det, Lucy Smith sagde til os i går. Du sagde noget i retning af, at det vigtigste for børn ikke er lovregler, men kærlighed. Du sagde også, at børn, der ikke har modtaget kærlighed, ikke har nogen kærlighed at give videre til deres egne børn. Jeg nævner dette for at understrege, at det, vi er samlet om her, og det, som gerne skulle komme som resultat af vort arbejde og vor indsats, det løser slet ikke alle problemer, det er måske en lille brik i et større spil. Det samme blev understreget af Lennart Anderssons indlæg her i dag. Lennart Andersson føjede en række aspekter til, som ikke umiddelbart ligger i familieretsloven, hele spørgsmålet om børnefamiliernes økonomiske stilling osv., også et aspekt der på mange måder er mere centralt end spørgsmålet om lovreglerne på det familieretlige område.

Men jeg tror alligevel, at vi har lov til at sige, at de synspunkter og de indlæg og de eksempler, der her været nævnt i disse dages drøftelser, fortæller, at det trods alt er vigtigt, at vi også bruger kræfter på at få etableret hensigtsmæssige regelsæt, det behøver ikke altid at være lovgivning, men regelsæt på de familieretlige områder. Jeg synes, der har været nævnt en række eksempler,

der viser, at manglende regler eller uklare regler i sig selv kan være med til at forstærke andre problemer i forholdet mellem samboende, forholdet mellem ægtefæller, der vil forlade hinanden, problemer, der jo altså også i anden fase let kommer til at ramme børnene og give dem en dårligere situation, end de ville have haft, hvis dette område havde været tilstrækkeligt vel gennemarbejdet. Spørgsmålet, om vi har nået det mål, vi har sat os med konferencen kan reelt ikke besvares. Vi forfader nu hinanden, og den 17. nordiske rådskonference vil blive afsluttet om lidt. Vi drager hver for sig tilbage til vore egne placeringer, det gælder i vore egne familier og det familieliv, vi hver især har valgt som grundlag for vores virke, vi drager tilbage til arbejdet hver på vores felt og i større eller mindre omfang arbejdet med familieretslovgivningen og arbejdet med de udredninger og overvejelser, der har måttet ligge stille i de dage, vi har været her.

Hvis de synspunkter, hvis den argumentation, hvis den strøm af informationer, der er fremført her på konferencen, vil inspirere, vil indgå i de overvejelser, vil indgå i de slutsatser, som arbejdet engang skal krones med, så har vi fået de resultater ud af denne conference, som var vort mål. Vi har ikke haft en forestilling om, at vi i løbet af disse dages drøftelser kunne nå frem til en meget stor konkretisering af, hvorledes den nordiske enhed på disse områder bør være. Men jeg synes, vi har fået bekræftet under konferencen, at vi forskelligheder til trods stadig har en situation, hvor det i højere grad er ensartethed i synspunkter og ensartethed i holdninger, der er fremherskende. Men vi er nok tilbøjelige til i særlig grad at beskæftige os med forskellighederne.

Jeg synes, vi har oplevet et sammenfaldende fælles grundsyn på de familieretlige hovedspørgsmål, og jeg synes ikke, der er grund til at se med stor pessimisme på mulighederne for et fortsat nordisk samarbejde på disse vigtige områder.

Hvis jeg må tænke tilbage til i går til Eva Bendix' causeri, så synes jeg, det var forfriskende oven på den situation, hvor vi måske har beskæftiget os mest med forskellighederne hos os selv, at blive erindret om de familieretlige mønstre i andre lande, der trods alt ikke ligger ret langt fra det nordiske område. Jeg synes, vi skal prise os lykkelige over, at vi ikke står over for på familierettens område at skulle harmonisere lovgivninger, der hviler på så fremmedartede familietraditioner, som dem Eva Bendix i aftes skitserede for os.

Set på denne baggrund kan vi med tilfredshed hilse det sammenfald af synspunkter, som jeg synes har præget rapporteringerne fra grupperne efter debatten omkring gårdagens hovedtema, børns familieretlige stilling. Der var meningsforskelle, dem skal jeg ikke forbigå, og jeg skal heller ikke på nogen måde sige, at de er helt små. Der er klart forskellige synspunkter både inden for det enkelte land, men også landene imellem, både om børns selv- og medbestemmelsesret, revselsesret, fælles forældremyndighed og om behandling af opståede tvister. Men jeg synes, der er en ting, som er vigtig at understrege, og som man nok får vanskeligt ved at finde så stærkt markeret andre steder end netop i de nordiske lande. Det var et gennemgående træk af hensynet til barnets tarv, hensynet til, hvad der tjener barnet bedst, må indgå med stor vægt i de beslutninger, der skal træffes. Det kan godt umiddelbart hos os lyde som en banalitet. Jeg tror, hvis vi vil lade blikket gå ud over det nordiske område, at det ikke er nogen banalitet, ikke nogen selvfølge, at man samlet fra

fem lande kan være enige om, at her har vi i hvert fald et sigtepunkt, som skal tælle stærkt i de beslutninger, der skal træffes omkring disse vanskelige sager.

Jeg tror, at det er vigtigt at holde fast i det, som jeg også synes har været et gennemgående træk i drøftelsen dette, at vi klart har fået udtrykt og vel også stærkere end tidligere understreget, at et barn, også efter at dets forældre er gået fra hinanden, har både en far og en mor, og at det er af afgørende betydning for barnets opvækst og udvikling, at dette fastholdes, og at der gives barnet de bedste muligheder for at bevare den tættest mulige tilknytning til begge forældre. Måske, som det blev sagt, på bekostning af mere egoistisk prægede forældreinteresser, som måske tidligere har spillet en noget større vægt i fru Justitias' vægtskåle.

Også hvis vi ser på det andet hovedtema, nemlig den økonomiske situation mellem ægtefæller og mellem ugifte samboende, så er vi blevet præsenteret for fælles holdningsmæssige udgangspunkter men også forskelle i synspunkterne. Forskellen i synspunkterne er måske ikke mindst kommet til udtryk i de problemer, der knytter sig til delingsregler, og jeg skal bestemt ikke tage disse ting op detaljeret i de afsluttende bemærkninger.

Men nogle forskelle ikke mindst på dette område omkring den økonomiske stilling, også omkring forholdet mellem samboende, synes jeg nok er noget af det, der viser, at der på lovgivningsområdet synes at være tendenser til, at markere forskelle i lovgivningen.

Det siger jeg, uanset at jeg er enig i det, Armann Snævarr sagde for lidt siden, at det, vi har på bordet i øjeblikket, det er udkast, og det er udkast, der skal arbejdes videre med, og det skal jo bl. a. ske på baggrund af den conference her, hvor vi har haft lejlighed til over for hinanden at pege på en række af de forskelle, der er. Det er klart, at vi ikke mindst fra politisk side nødvendigvis må tage op til drøftelse, om vi overhovedet vil acceptere, at det ser ud til, at der er en lidt større skelnen, en lidt større adskillelse i vejene. Vort udgangspunkt er jo, som Petrén var inde på før, og som jeg var inde på i min velkomsttale til konferencen, Helsingforsaftalen, hvor vi direkte har pålagt hinanden at arbejde frem mod størst mulig overensstemmelse, størst mulig lighed også på disse områder.

Under drøftelserne har jeg fået det indtryk, og det er blevet bekræftet af udtalelser måske nok lidt mere mand til mand, at godtnok har vi valgt lidt forskellig form på nogle områder, men holdningerne i de nordiske lande er sådan, at selv om selve den måde, man har grebet regelsættet an på, er forskelligt, så kommer man i vid udstrækning frem til nogenlunde samme resultat. Jeg kender ikke dette stof godt nok til at kunne sige, at sådan er det, men det er et synspunkt, der har været gjort gældende. Så kunne man jo derudfra slutte, at så gør det ikke så meget, om der er forskelle i den måde, vi håndterer det på. Man kunne jo også lige så godt slutte modsætningsvis og sige, når vores grundholdning alligevel er sådan, at det nogenlunde fører frem til ensartede resultater, hvorfor så ikke have det samme udgangspunkt i vores lovgivning, i vores regelsæt.

Det spørgsmål, der melder sig er jo, hvordan vi nu sikrer os, at vi når så langt, som det er muligt at nå i ensartethed. Det fremgik af Ole Espersens tale til os, at justitsministrene senere i år skal drøfte disse spørgsmål, og jeg tror, det blev nævnt at der på departementsplan skal holdes et møde i nær fremtid på Island

med henblik på de første overvejelser omkring, hvor det er, forskellene ligger, hvor mulighederne ligger for at nå sammen. Jeg kan sige, at vi fra juridisk udvalgs side vil drøfte på vort møde i juni, hvordan vi fra parlamentarisk side får mulighed for at følge disse ting op, hvordan vi bedst får mulighed for at se, hvor langt når man departementalt, hvor langt når ministrene sammen, og vi vil prøve at finde en form, hvorunder vi løbende kan holde øje med, hvad der sker, også for at kunne lægge det pres på fra parlamentarisk side, der måske kunne vise sig at være behov for.

Det sidste emne, jeg skal gøre en kort bemærkning til, er det, som Bitsch var inde på i sit oplæg til paneldebatten, nemlig spørgsmålet om de forskellige veje.

Jeg har ikke været med i dette arbejde så voldsomt længe, og det er derfor forholdsvis enkelt for mig at rejse det spørgsmål, om man ikke i fremtiden, hvor man også vil løbe ind i lovgivningsområder på nordisk basis, hvor man vil stræbe mod en høj grad af ensartethed, om ikke man skulle forsøge om ikke at vende tilbage til den helt gamle situation, hvor man prøver forlods at blive helt enige, så alligevel gøre et forsøg for at se, om man kunne nå et stykke vej ved at få opstillet nogle hovedlinjer, som der er nordisk enighed om, før man sætter det nationale udvalgsarbejde i gang. For mig at se, vil den anden situation, hvor man starter op på det hjemlige niveau og når frem til at få betænkninger med flertals- og mindretalsindstillinger i høj grad præget af de strømninger og stemninger, der er i det enkelte land, føre til, at det bliver en svær opgave bagefter at nå frem til regler med tilstrækkelig ensartethed. Jeg rejser det som en af de ting, jeg mener, vi bliver nødt til at drøfte blandt parlamentarikerne, ligesom vi vil tage anledning til at drøfte hele dette spørgsmål med justitsministrene.

Jeg vil gerne sige til Armann Snævarr, at jeg har noteret mig de tanker om et institut for nordisk familieretsforskning eller et nordisk samarbejdsråd for familieretslovgivning, som du fremførte i går og gentog i dag. Jeg har ikke noget mandat til at give noget definitivt svar på det, men man kunne jo tænke sig en sådan virksomhed under en række forskellige former og med flere forskellige opgaver. En af opgaverne kunne måske være at finde ud af, om det nu også er rigtigt, at man er nået frem til stort set de samme resultater, også selv om man har lidt forskellige regelsæt.

Jeg vil gerne slutte med at rette en tak, en velment tak fra juridisk udvalg til alle, der har bidraget til, at denne konference har kunnet gennemføres, og jeg har tillid til, at der kommer nogle resultater ud af den. Ikke nogle vi kan nedfælde i et fint manifest, som vi har med os, når vi forlader stedet her, men jeg tror, de synspunkter, der har været fremført, vil påvirke nogle af de ting, der sker i de kommende måneder og de kommende år. Derfor vil jeg gerne takke dem, der har taget sig af forberedelsen til konferencen her, dem der har taget sig af de praktiske, jeg vil gerne takke indledere, mødeledere, referenter og diskussionsdeltagere, takke hver enkelt, der har vist konferencen interesse ved at deltage i den og har givet bidrag til, at vi kunne få en belysning på et så bredt grundlag, som vi har fået.

Bilag 1

Tema I	
Børns familieretlige stilling	119
1. Love og lovforslag	119
2. Litteratur	119
Emner for gruppe A: Forældremyndighedens indhold m.v.	120
1. Terminologi	120
2. Øvre aldersgrænse m.v.	120
3. Indhold	121
4. Revselsesret	122
5. Børns med- og selvbestemmelsesret	122
a. Medbestemmelse	123
b. Selvbestemmelse	123
Emner for gruppe B: Forældremyndighedsaftaler og -afgørelser (kriterier)	124
1. Fælles forældremyndighed for fraskilte og ugifte	124
a. Fraskilte	124
b. Ugifte samboende	125
c. Virkningen af fælles forældremyndighed	125
2. Kriterier for opløsning af fælles forældremyndighed	126
3. Den ugifte faders retsstilling	126
4. Retsstillingen efter dødsfald	127
5. Ændringskriterier	128
Emner for gruppe C: Forældremyndighedssagers behandling	128
1. Parternes forklaringer, vidner og erklæringer	128
2. Sagkyndig medvirken eller bistand	129
a. Sagkyndig hjælp til forældrene og barnet	129
b. Sociale myndigheders medvirken ved forældremyndighedssager	129
c. Andre sagkyndige	130
d. Sagkyndige meddommere	131

3. Barnets stilling under sagen	131
a. Adgang til at udtale sig	131
b. Hvordan udspørges barnet	132
Partsstilling eller lignende for barnet	132
Emner for gruppe D: Samkvemsret	133
1. Lovreglernes udformning	133
2. Den ugifte faders muligheder	133
3. Samkvemsret for trediemand	134
4. Større børn	134
5. Myndighedernes bistand	134
6. Samkvemsrettens omfang	135
7. Økonomiske spørgsmål	135
8. Samkvemsret i udlandet	135
9. Ophævelse af samkvemsret	136
10. Tvangsgennemførelse	136
11. Orientering af samkvemsberettigede m. fl. om vigtigere spørgsmål	137

Børns familieretlige stilling

Børns retsstilling i forhold til deres forældre er i de senere år blevet ændret i et par af de nordiske lande, medens ændringer overvejes eller er foreslået i de andre.

1. Love og lovforslag

I *Island* og *Norge* er i foråret 1981 gennemført nye børnelove. I *Norge* var grundlaget for "Lov om barn og foreldre (Barneloven) af 8. april 1981, nr. 7" en betænkning fra "barnelovutvalget" fra 1977 (NOU 1977:35), et lovforslag (Ot.prp.nr. 62 (1979-80)) og en indstilling fra justiskomiteen (Innst. O nr. 30 (1980-81)).

Den islandske børnelov af 15. april 1981 trådte ligesom den norske i kraft 1. januar 1982. Som baggrund har den en betænkning udarbejdet af den islandske familieretskomité. Lovforslaget til børnelov blev første gang fremsat i Altinget i 1976. Loven afløser to love om børns retsstilling i forhold til deres forældre henholdsvis af 1921 (ægtebørn) og 1947 (børn uden for ægteskab).

I *Sverige* gennemførtes ændringer i "Foräldrabalken" med virkning fra 1. januar 1977. I 1978 afgav "utvalget om barnens rätt" en delbetænkning i "Om förbud mot aga" (SOU 1978:10) og året efter delbetænkning 2 "Om föräldraansvar m. m." (SOU 1979:63). Et forbud mod revselse og anden krænkende behandling af børn blev indsat i "Foräldrabalken" fra 1. juli 1979 (prop. 1978/79:67). En proposition om "vårdnad och umgänge m. m." er i marts 1982 afleveret til rigsdagen (prop. 1981/82:168).

I *Finland* afgav formynderskapskommissionen en betænkning i 1974 "Formynderskap, vårdnad och god man". En arbejdsgruppe offentliggjorde et nyt lovudkast i juni 1981. Lovforslag om "vårdnad om barn" ventes fremsat i efteråret 1982.

I *Danmark* findes de gældende regler i myndighedsloven. Ægteskabsudvalget har behandlet spørgsmålet om forældremyndighed m.v. i tre delbetænkninger, betænkning 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974), betænkning 7 om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse (nr. 796/1977) og betænkning 8 om samliv uden ægteskab I (nr. 915/1980). Børnekommissionen har i sin betænkning (nr. 918/1980) bl.a. behandlet spørgsmålet om barnets familieretlige stilling. En arbejdsgruppe under justitsministeriet nedsat i sommeren 1981 har til opgave bl.a. at udarbejde udkast til ændrede regler om forældremyndighed og om forældremyndigheds-sagers behandling.

2. Litteratur

Om *norsk* juridisk litteratur på området henvises navnlig til Lucy Smiths disputats: "Foreldremyndighed og barnerett", som blev forsvaret ved Oslo universitet i foråret 1981. Endvidere har Lucy Smith og Peter Lødrup udgivet en lærebog "Barn og foreldre" i efteråret 1981. Der henvises navnlig til §§ 5-8 (s. 63-122).

Om *islandsk* ret henvises til Armann Snævarr: Børneret, 1. udg., 1972 og 2. udg., 1982.

Om *dansk* ret henvises til Jørgen Graversen m.fl.: Familieret, 1980, kap. 4 og kap. 11, afsnit 1 (s. 173–207 og 252–273). Svend Danielsen har udgivet en kommentar til Myndighedsloven, se kap. 3 (§§ 18–32, 1. udg., s. 93–198). I 1980 offentliggjorde Dansk Retspolitisk Forening en pjec "Mor, Barn, Far skal skilles" indeholdende tanker om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse. En debatbog af Tine Bryld: "Hvem bestemmer. En bog om forældre, unge og forældremyndighed" er udgivet i 1981.

Om *svensk* ret findes Ulla Jacobssons: "Ett barns rättigheter", 1978 og Ewerlöf, Röst Andreasson og Sverne: "Barnens bästa", 1982.

På det otteogtyvende nordiske juristmøde i København, 1978, drøftedes emnet: Børns retssikkerhed, se forhandlingerne s. 417–438 og professor Ulla Jacobssons redegørelse optrykt som bilag 13.

Som oplæg til gruppedrøftelserne redegøres i det følgende for nogle problemstillinger, ligheder og forskelle i nordisk lovgivning og foreslåede regler. Paragrafhenvisningerne i det følgende er til den danske myndighedslov og den norske børnelov, det finske lovudkast fra 1981 og det svenske lovforslag fra 1982.

April 1982

Svend Danielsen

Emner for gruppe A: Forældremyndighedens indhold m.v.

1. Terminologi

Det er almindelig anerkendt, at forældre har visse forpligtelser og rettigheder over for deres barn. I *Norge* er overskriften til børnelovens kap. 5 nu "foreldreansvar" mod det tidligere anvendte nynorske "foreldremagt" og det ældre udtryk "foreldremyndighed". Grunden til ændringen var dels ønsket om et ord, som bedre understregede forældrenes pligter over for børnene, dels ønsket om at komme væk fra ord som myndighed og magt, der kunne "bidrage til at bevare visse værdiforestillinger, som hører fortiden til". I den *svenske* betænkning foresloges som i den norske lov terminologien "forældreansvar", men i lovforslaget foreslås, at det nuværende udtryk "vårnads" i hvert fald skal bevares indtil videre (prop. s. 30 ff). Udtrykket bevares også i det *finske* udkast. I den *danske* lov anvendes begrebet "forældremyndighed". I den *islandske* lov anvendes terminologien "omsorg" – "forældrepligter", jfr. lovens kap. VIII.

2. Øvre aldersgrænse m.v.

a) I dag gælder en øvre aldersgrænse for forældremyndigheden på 18 år. Reglen er lovfæstet i *Danmark* (§ 18) og i *Finland* – lov om förmynderskap (457/1978) § 16. En tilsvarende udtrykkelig regel om ophøret foreslås også i det *finske* udkast (§ 24 B) og det *svenske* forslag (§ 2, stk. 1). Derimod ønskede man under behandlingen i Stortinget af den *norske* lov ikke 18 års grænsen lovfæstet.

I *Island* har man bevaret den mange århundreder gamle aldersgrænse for forældremyndighed på 16 år. Det har ikke været på tale at ændre denne aldersgrænse.

b) Forældremyndigheden ophører i *Danmark* (§ 18), efter det finske udkast (§ 24 b) og det *svenske* lovforslag (§ 2, stk. 1) ved ægteskab. I de *svenske* og *norske* betænkninger (s. 68 og s. 49–50) drøftes at lade også unge gifte være under forældremyndighed, men denne tanke førtes ikke videre i det svenske lovforslag. Begrundelsen for overvejelserne er ikke mindst stigningen i antallet af ugifte samboende unge, der befinder sig i samme situation som gifte. Forældremyndigheden ophører i *Island* ved ægteskab. I den islandske betænkning tages bestemt afstand fra tanken om at lade også unge gifte være under forældremyndighed.

3 Indhold

I den gældende *danske* lov (§ 19) anføres kortfattet, at "forældremyndigheden medfører pligt til at sørge for barnets person og beføjelse til at træffe bestemmelse om dets personlige forhold".

I de øvrige nordiske lande er de tilsvarende regler mere udførlige og detaljerede for at give en vis forklaring på, hvad forældremyndigheden indebærer.

Ifølge den *finske* arbejdsgruppes udkast (§ 23) er formålet med "vårnadsen" at skabe en tryk og stabil udvikling for barnet efter dets individuelle behov og ønsker. Barnet skal sikres god pleje og opfostring, nødvendigt tilsyn og omsorg under hensyn til dets alder og udviklingsgrad, et trygt og stimulerende opvækstmiljø, positive og nære menneskekontakter samt en uddannelse, som svarer til barnets anlæg og ønsker. Barnet skal opfores således, at barnet nyder forståelse, tryghed og ømhed. Dets udvikling til selvstændighed og opvækst til ansvar og en voksen personlighed skal støttes og fremmes. Forældremyndighedens indehavere kan (§ 24) med dette formål træffe beslutninger angående barnets pleje og opfostring, bolig og andre spørgsmål vedrørende barnets personlige forhold.

I den *norske* lov (§ 30) slås fast, at barnet har krav på omsorg og omtanke fra de, som har forældreansvaret. De har ret og pligt til at træffe afgørelser for barnet om personlige spørgsmål med de begrænsninger som barnets med- og selvbestemmelsesret sætter. Forældreansvaret skal udøves ud fra barnets interesser og behov. De, som har forældreansvaret, skal give barnet en forsvarlig opdragelse. De skal stræbe efter, at barnet får uddannelse efter evne og behov. Om retten til at træffe afgørelse om økonomiske spørgsmål gælder reglerne i værgemålsloven.

I den *islandske* lov (§ 35) er barnets ret til omsorg og uddannelse formuleret på lignende måde som i den norske lov. Samkvemsretten (§ 40) er også udformet som barnets ret til samkvem med forældrene. Barnets ret fremhæves stærkt i loven.

I det *svenske* lovforslag (§§ 1 og 2) er der ligeledes mere udførlige regler. Barnet har ret til omsorg, tryghed og en god forsørgelse. Børn skal behandles med agtelse for deres person og særpræg. Den, som har forældremyndigheden over et barn, har et ansvar for barnets personlige forhold og skal sørge for, at

barnets behov, efter det som følger af opregningen af rettigheder, blevet tilgodeset. Forældremyndighedens indehaver skal også sørge for, at barnet får det tilsyn, som er nødvendigt under hensyn til dets alder, udvikling og øvrige omstændigheder og skal påse, at barnet får tilfredsstillende forsørgelse og uddannelse. Forældreansvaret medfører ret og pligt til at bestemme vedrørende barnets personlige forhold.

Selv om der antagelig er tale om programmerklæringer giver de, også ved en sammenligning af formuleringerne, et grundlag for at vurdere problemerne omkring forældremyndigheden.

4. Revselsesret

Et særligt spørgsmål er den såkaldte revselsesret, retten til at "aga".

I Norge blev en tidligere lovbestemmelse fra 1891 om ret til straffrit at give børn "mådeholden legemlig revselse" ophævet ved lov af 25. februar 1972, nr. 1.

I Sverige indførtes i 1978 en regel (nu § 1) i "Foräldrabalken" om, at barnet "ikke må udsættes for kropslig afstraffelse eller anden krænkende behandling".

I Finland ophævedes straffelovens henvisning til "lovlig revselsesret" ved lov af 14. juli 1969 (SL 21:7 (491/1969)). Ifølge den finske arbejdsgruppes udkast (§ 23, stk. 3, 2, pkt.) må barnet ikke "undertrykkes, afstraffes kropsligt eller på anden måde behandles krænkende".

Den islandske familieretskomité har ikke ment, at der var anledning til at lovfæste regler i børneloven om forbud mod revselse.

Den danske børnekommission foreslår en tilføjelse i myndighedsloven (§ 19): "Den, der er betroet ansvaret for et barn, har pligt til at varetage omsorgen under hensyntagen til barnets ret til ikke at blive udsat for revselse eller anden krænkende behandling".

Det vil være af interesse at få spørgsmålet om vold mod børn belyst, herunder betydningen af den lovgivning, der er gennemført i Finland, Norge og Sverige. Det kan også drøftes, hvilke hindringer der er omfattet af "anden krænkende behandling", herunder om forældre kan give børn husarrest m.v.

5. Børns med- og selvbestemmelsesret

Som nævnt ovenfor under pkt. 2 er 18 års aldersgrænsen for forældremyndigheden en øvre, men ikke absolut grænse. Efterhånden som barnet bliver ældre og mere modent, er det naturligt at give det mulighed for at påvirke sin situation og indflydelse på egne forhold. Dermed vænner det sig til at træffe afgørelser og stå til ansvar for dem. Dette kan ske ved, at barnet får medindflydelse på afgørelserne, men også ved, at det på bestemte områder får ret til at bestemme selv.

Særlig betydning har barnets medbestemmelse, når der skal træffes afgørelse om, hvem der i fremtiden skal have forældremyndigheden over barnet og om samkvemsretsspørgsmål. Disse spørgsmål behandles særskilt af Gruppe C, under pkt. 3 og af Gruppe D, under pkt. 4.

a. Medbestemmelse

I dansk ret er der ikke lovregler om børns medbestemmelse om forældremyndighedsspørgsmål, hvorimod det er bestemt (§ 50) at børn, der er fyldt 15 år så vidt muligt skal have adgang til at udtale sig om vigtige økonomiske spørgsmål.

I adoptionsloven og navneloven findes regler om, at børn, der er fyldt 12 år, i almindelighed skal have adgang til at udtale sig om adoption og navneændring. I den sociale bistandslov foreslås en lignende regel.

I den norske lov (§ 31) er det bestemt, at efterhånden som barnet udvikles og modnes, skal forældre høre, hvad barnet har at sige, før de træffer afgørelse om personlige spørgsmål for barnet. De skal lægge vægt på, hvad barnet siger. Når barnet er fyldt 12 år, skal det have adgang til at sige sin mening, før der træffes afgørelse om personlige forhold for barnet, herunder i sager om, hos hvem af forældrene det skal bo. Der skal lægges stor vægt på, hvad barnet mener. I barnelovutvalget og i det oprindelige lovforslag fandtes en 7 års grænse, men bestemmelsen blev ændret under stortingsbehandlingen.

Om barnets medbestemmelse findes i den islandske lov (§ 35) en bestemmelse, som ligner den norske lovs, dog således at 12 års grænsen ikke nævnes i lovteksten. En 12 års grænse findes derimod i adoptionsloven af 1978 og en 16 års regel i loven om trossamfund. Som ovenfor nævnt bliver et barn efter islandsk ret myndig i personlig henseende, når det fylder 16. En yngre kan disponere over løn, som denne har skaffet sig ved arbejde. For at indgå en arbejdsaftale må vedkommende dog være myndig i personlig henseende.

Ifølge det svenske lovforslag (§ 11) medfører forældreansvaret også pligt til i takt med barnets stigende alder og udvikling at tage stadig større hensyn til barnets synspunkter og ønsker.

Efter den finske arbejdsgruppes udkast (§ 24, stk. 2) skal indehaveren af forældremyndigheden, inden der træffes beslutning om barnets personlige forhold, samtale med barnet, hvis det er muligt under hensyn til dets alder, udviklingsgrad og sagens natur. Når beslutningen træffes, skal der tages hensyn til barnets hensigter og ønsker.

Som nævnt gav spørgsmålet om indførelse af en udtrykkelig aldersgrænse i loven anledning til debat i Norge. Derudover kan bl.a. spørges, hvorledes barnets medbestemmelsesret sikres, herunder hvilken betydning det skal have, hvis bestemmelserne ikke følges.

b. Selvbestemmelse

Bortset fra regler om arbejdsaftaler (§ 35) findes ikke i den danske myndighedslov regler om børns selvbestemmelsesret. Derimod findes i anden lovgivning særregler, bl.a. vedrørende religiøse spørgsmål.

I den norske børnelov (§ 12) er det bestemt, at børn, som er fyldt 15 år, selv afgør spørgsmål om valg af uddannelse og om et melde sig ind i og ud af foreninger. Endvidere er det fastslået (§ 33), at forældre skal give barnet stadig større selvbestemmelse med alderen og frem til det bliver myndig. Også i Norge findes særregler om bl.a. religiøse spørgsmål.

I det svenske betænkningssudkast findes ligeledes en regel (§ 12) om selvbestemmelse om arbejde.

Ifølge *finsk* ret kan forældremyndighedsafgørelser vedrørende børn, der er fyldt 15 år, ikke fuldbyrdes uden deres samtykke. Aldersgrænsen foreslås nedsat til 12 år. Der er også i *finsk* ret regler om selvbestemmelse vedrørende f.eks. testamente, arbejdsaftaler og religiøse spørgsmål (15 år).

Emner for gruppe B: Forældremyndighedsaftaler og -afgørelser (kriterier)

1. Fælles forældremyndighed for fraskilte og ugifte

I alle de nordiske lande har forældre, der er gift med hinanden forældremyndigheden i forening. Er de ikke det, har moderen som udgangspunkt forældremyndigheden alene.

a) Fraskilte

Gennem 1970-erne har det været overvejet, om den fælles forældremyndighed skal udstrækkes til tiden efter en separation eller skilsmisse. Regler herom findes i Norge og Sverige.

I *Norge* er der adgang til efter separation og skilsmisse at aftale fælles forældreansvar med fylkesmandens godkendelse (§ 34, stk. 2). Indtil der rejses sag om, hvem forældremyndigheden skal tilkomme alene, er der fælles ansvar. Der er efter forarbejderne adgang til at fastsætte fælles ansvar mod den enes ønske, derimod ikke mod begges ønsker. Er forældre, der har fælles forældremyndighed, uenige om, hos hvem barnet skal bo fast, kan hver af dem rejse sag ved retten herom.

En tilsvarende ordning om adgang til at aftale fælles forældremyndighed er indført i *Sverige*, idet godkendelseskompetencen er hos domstolene. Her kræves i dag en stillingtagen af domstolen ved skilsmissen til forældremyndighedsspørgsmålet. I det svenske lovforslag forudsættes, at forældrene skal være enige om den fælles forældremyndighed (§ 3, stk. 2. og § 5), men i forslaget foreslås, at forældrene efter skilsmisse skal kunne fortsætte at have fælles forældremyndighed, uden at domstolen behøver at træffe nogen beslutning (§ 3, stk. 2).

Den *islandske* familieretskomité mente ikke, at der var anledning til at indføre adgang til fælles omsorg efter separation eller skilsmisse, og børneloven åbner ikke adgang hertil. Man fandt det rigtigst at vente med at tage stilling til indførelsen af en sådan adgang, til der er høstet erfaringer hermed i Norge og Sverige.

Efter den *finske* arbejdsgruppes udkast (§ 26) kan domstolene beslutte, at forældremyndigheden skal tillægges begge forældrene. Domstolen kan give nærmere bestemmelser om forældremyndighedens indehavers opgaver, hans beføjelser og pligter samt retten til at repræsentere barnet. Har barnet to eller flere indehavere af forældremyndigheden, kan domstolene ligeledes træffe beslutning om forældremyndighedens indehavers opgaver samt, om hos hvem barnet skal bo.

I det *danske* ægteskabsudvalg var der i betænkning 8 om samliv uden ægteskab i enighed om, at skal en ordning om fælles forældremyndighed indføres, må det kræves, at der mellem forældrene foreligger en aftale, som

myndighederne skal godkende, idet den kan tilsidesættes, hvis den ikke er i overensstemmelse med barnets tarv. Hver af forældrene skal når som helst kunne kræve den bragt til ophør. Imidlertid gik et flertal i ægteskabsudvalget mod fælles forældremyndighed efter skilsmisse. Børnekommissionens flertal gik ind for adgang til at aftale fælles forældremyndighed for fraskilte.

b) Ugifte samboende

Efter den norske og svenske lovgivning er der adgang til at aftale fælles forældremyndighed også for ugifte forældre.

I *Norge* foreslog børnelovsudvalget, at en sådan fælles forældremyndighed skulle indtræde automatisk, hvis de ugifte forældre boede sammen. Efter loven (§ 35, stk. 2) kræves en aftale, men der er lagt megen vægt på at gøre ordningen enkel, idet forældrene efter aftale kan give melding til folkeregisteret herom ved anvendelse af et skema med udførlig forklaring om retsvirkningerne. Aftale kan indgås, selv om forældrene ikke bor sammen.

I det *svenske* lovforslag (§ 4, stk. 3) lægges ligeledes vægt på, at ordningen i fremtiden skal være så enkel for samboende forældre som mulig gennem en enkel og gratis anmeldelse til "pastorsämbetet", f.eks. i forbindelse med, at faderskabsanerkendelsen registreres. Et alternativforslag i betænkningen var, at alle forældre automatisk skulle få fælles forældremyndighed for deres børn i og med fødslen eller – ved ugifte – så snart faderskabet er fastslået. Dette forslag er dog ikke medtaget i lovforslaget.

Samboende ugifte forældre får ifølge *Islands* børnelov automatisk omsorgen for barnet i fællesskab. Ved samlivets opløsning anvendes tilsvarende regler som ved opløsning af et ægteskab.

Efter det *finske* udkast (§ 25, stk. 2, 3. pkt.) skal dommeren ved godkendelsen af faderskabet betro forældremyndigheden til forældrene i fællesskab, hvis de er enige derom. I andre tilfælde skal det kunne ske efter beslutning fra domstolen.

I det *danske* ægteskabsudvalg gik et flertal imod en adgang for ugifte forældre til at aftale fælles forældremyndighed. I det mindretal, som kunne gå ind for en aftaleadgang, ville nogle kræve, at de pågældende boede sammen på aftaletidspunktet. I børnekommissionen gik flertallet ind for en adgang til at aftale fælles forældremyndighed.

c) Virkningen af fælles forældremyndighed

Virkningen af fælles forældremyndighed er normalt ikke, at der bliver tale om det, der populært kaldes "deleforældre", der indebærer, at barnet i princippet opholder sig lige længe hos de to forældre. Da barnet således kan have fast bopæl hos den ene, er det en mulighed, at enkeltproblemer, f.eks. om hvor barnet mere varigt skal bo, skal kunne overlades til myndighedernes afgørelse, således som der er adgang til efter den *norske* lov og efter det *finske* udkast. En anden mulighed er at sige, at forudsætningen for fælles forældremyndighed er enighed om vigtigere spørgsmål, således at den fælles forældremyndighed må bringes til ophør, hvis ikke det lykkes at nå til en forståelse.

I den *norske* lov er det tillige fundet ønskeligt at give en vis vejledning om,

hvilke afgørelser der ved fælles forældremyndighed kan tages af den, barnet bor fast hos. Derfor er det (§ 34, stk. 3) udtrykkeligt fastslået, at den anden ikke kan modsætte sig, at den, barnet bor sammen med, træffer afgørelser, som vedrører den direkte daglige omsorg for barnet, f.eks. om barnet skal være i børnehave og lignende. Den, som barnet ikke bor fast hos, kan heller ikke modsætte sig, at den anden flytter med barnet til en anden by i landet.

Efter gældende *svensk* ret skal forældre med fælles forældremyndighed i fællesskab bestemme i spørgsmål vedrørende barnet. Er der spørgsmål om mere dagligdags forhold, anses dog den af forældrene, som er nærmest til det, at kunne afgøre sagen. Det bliver derfor i praksis kun, når mere indgribende beslutninger skal træffes, at der kræves forhandlinger mellem forældrene. Men selv i sådanne tilfælde har den ene af forældrene en vis mulighed for at bestemme alene, se den gældende lovs § 5 (lovforslagets § 13).

2. Kriterier for opløsning af fælles forældremyndighed

Dersom en fælles forældremyndighed skal bringes til ophør, skal domstolene tage stilling til, hvem af forældrene der fremtidig skal have forældremyndigheden.

I praksis er der i op mod 90 % af tilfældene enighed mellem forældrene om forældremyndighedens fordeling. I tilfælde af tvist er kriterierne for afgørelsen "hvad er bedst for barnet" (f.eks. *finske* udkast § 26 a, stk. 1, den *norske* lov § 34, stk. 2, det *svenske* lovforslag § 5) dog benyttes i den gældende *danske* lov "hvad der er rimeligt under særligt hensyn til barnets tarv" (ægteskabslovens § 47).

Blandt de hensyn, der i praksis lægges vægt på, kan nævnes ønsket om, at barnet skal forblive i vante omgivelser – status quo princippet – hvem der hidtil har haft størst tilknytning til barnet, en vurdering af forældrenes muligheder for i fremtiden at tage sig af og opdrage barnet, og hensynet til at søskende skal forblive sammen.

En særrregel om fortrinsret for moderen vedrørende små børn blev sløjfet i Danmark i 1969 og i Norge i 1981. Alligevel gøres det ofte fra mandsside gældende, at faderens muligheder for at få tillagt forældremyndigheden i praksis er ringere end moderens.

Der er grund til at nævne, at både efter det *finske* udkast (§ 26 a, stk. 3) og det *svenske* lovforslag (§§ 7 og 8) er der mulighed for at tillægge andre end forældrene, herunder et par, forældremyndigheden.

Kriteriet ved opløsning af fælles forældremyndighed er i *Island* som i Danmark, "hvad der er rimeligt under særligt hensyn til barnets tarv" (§ 38).

3. Den ugifte faders retsstilling

Et særligt spørgsmål er den ugifte faders muligheder for at få tillagt forældremyndigheden i de tilfælde, hvor der ikke har været fælles forældremyndighed.

a) Der er intet til hinder for, at forældremyndigheden overføres til faderen alene ved en godkendt *aftale* mellem forældrene. Godkendelsen meddeles i

Danmark af statsamtet. I *Sverige* skal spørgsmålet også i disse tilfælde prøves af domstolen.

b) Derimod er det et spørgsmål, under hvilke betingelser faderen skal have adgang til at få tillagt forældremyndigheden mod moderens protest. Da en sådan adgang indførtes i *Danmark* i 1978, blev betingelserne gjort snævre (§ 28, stk. 2). Det kræves, at overførelsen af forældremyndigheden til faderen findes påkrævet under særligt hensyn til barnets tarv. Ved afgørelsen skal navnlig lægges vægt på faderens hidtidige forbindelse med barnet.

Efter *norsk* (§ 35, stk. 3) og *svensk* (§ 6) ret samt efter det *finske* udkast (§ 26) kan en ugift fader få forældremyndigheden mod moderens protest, hvis det skønnes at være bedst for barnet. Den ugifte fader skal således ikke opfylde særligt strenge betingelser. I *Island* (§ 37, stk. 2) kan en ugift fader få forældremyndigheden efter samme regler som efter norsk og svensk ret.

4. Retsstillingen efter dødsfald

a) Har forældrene haft *fælles forældremyndighed* må udgangspunktet være, at den efterlevende bevarer forældremyndigheden efter den andes død. Muligheden for et aftale eller bevare fælles forældremyndighed, selv om forældrene ikke bor sammen, kan muligvis skabe problemer, såfremt det er den, barnet bor hos, der dør. I disse tilfælde må den efterlevende efter *norsk* ret (§ 36, stk. 1) henvende sig til retten, der da træffer afgørelse om, hvem forældremyndigheden skal tilfalde. Efter *svensk* ret (§ 9, stk. 1) og det *finske* forslag får den efterlevende forældremyndigheden uden særlig beslutning fra domstolen, uanset om denne boede sammen med barnet eller ej.

b) I de tilfælde, hvor den *efterlevende* af forældrene ikke automatisk får forældremyndigheden, opstår spørgsmålet om, hvorledes den pågældende er stillet som eneste ansøger og i tilfælde, hvor også f.eks. bedsteforældre eller en stedfader eller -moder ønsker at få forældremyndigheden tillagt.

Efter *dansk* ret (§ 26 og § 28, stk. 4) får den efterlevende på begæring forældremyndigheden, med mindre hensynet til barnets tarv tilsiger andet. Den efterlevende har således en fortrinsstilling, men har som eneansøger ikke krav på at få forældremyndigheden tillagt.

Den efterlevende har i *Island* samme mulighed for at få forældremyndigheden som efter dansk ret (§ 27), og der er adgang til at tilkendegive, hvem der skal have forældremyndigheden efter forældrenes død.

Hverken efter *norsk* ret eller efter det *finske* udkast har den efterlevende en sådan fortrinsstilling. Fremkommer kun ansøgning fra den efterlevende, skal denne efter *norsk* ret (§ 37, stk. 1) have forældremyndigheden, medmindre der er fare for, at barnet ikke vil få en forsvarlig omsorg og opfostring, eller at det vil lide skade på anden måde.

Efter det *svenske* lovforslag (§ 9, stk. 2) har den efterlevende krav på at få tillagt forældremyndigheden, medmindre det er hensigtsmæssigt, at forældremyndigheden tillægges en anden.

c) En særlig *dansk* lovregel (§ 14) giver forældre mulighed for at påvirke myndighedernes afgørelse. Efter bestemmelsen kan forældre tilkendegive, hvem der efter deres død skal være værge og dermed indehaver af forældremyndigheden. Tilkendegivelser er vejledende, men skal følges af

myndighederne, medmindre barnets tarv tilsiger andet. Den efterlevende af forældrenes retsstilling, se ovenfor under b), berøres ikke af en tilkendegivelse.

Efter *islandsk* ret kan andre end forældrene få forældremyndigheden, forudsat at begge forældrene anses for uegnede til at forestå omsorgen.

5. Ændringskriterier

Et meget vigtigt spørgsmål er, i hvilket omfang de engang trufne forældremyndighedsafgørelser kan ændres.

Efter den *danske* ægteskabslov (ægteskabslovens § 48) er kriterierne ganske strenge, idet ændring kun kan ske, såfremt det på grund af væsentligt forandrede forhold findes påkrævet af hensyn til barnens tarv.

Efter den *norske* lov (§ 39) kan dom eller retsforlig ændres, når særlige grunde taler derfor.

Efter det *finske* udkast (§ 26 c) kan domstolene under ny retssag prøve, hvem forældremyndigheden skal tilkomme, hvis forholdene væsentlig er forandrede efter den tidligere beslutning, eller der i øvrigt findes særlige grunde hertil.

Forældremyndighedsafgørelser kan efter *islandsk* ret (§ 37) ændres "på grund af forandrede forhold".

I *svensk* ret findes ikke særlige bestemmelser om, hvornår domstolene kan ændre en forældremyndighedsafgørelse. Af almene retsgrundsætninger anses dog at følge, at nye omstændigheder må påberåbes. En ændring af den tidligere afgørelse kan ikke besluttes, medmindre det er bedst for barnet at få en anden indehaver af forældremyndigheden (§§ 5–10).

Fra dansk side har argumentationen for de strenge kriterier navnlig været ønsket om, at barnet ikke bliver "kastebold", men ægteskabsudvalget har rejst spørgsmål om, hvilken betydning det har for barnet at blive flyttet fra den ene af forældrene til den anden.

Emner for gruppe C: Forældremyndighedssagers behandling

Spørgsmålet om, hvem der skal have forældremyndigheden alene i tilfælde af tvist mellem forældre herom, er i alle de nordiske lande et domstolsspørgsmål. Dog har den norske fylkesmand og det danske statsamt visse beføjelser på området. På grund af forældremyndighedssagernes vigtighed for børnene og for familiens fremtid, og fordi afgørelsen skal træffes ud fra vurderinger af, hvad der i fremtiden er bedst for barnet, er det af stor betydning, hvilket grundlag domstolene har for afgørelsen.

1. Parternes forklaringer, vidner og erklæringer

I Danmark viser en ny undersøgelse af landsretternes praksis og forespørgsler til en række byretsdommere, at et ikke ringe antal af sagerne afgøres på grundlag af forældrenes forklaringer i retten og det indtryk de gør på dommeren.

2. Sagkyndig medvirken eller bistand

I en del forældremyndighedssager finder retten, parterne eller advokaterne det nødvendigt at få bistand fra udenforstående under sagen.

Denne bistand kan opdeles efter to væsentligt forskellige kriterier. Bistand fra socialmedarbejdere, børnepsykiatere eller børnepsykologer kan have det formål at mindske følgevirkningerne af familiens opløsning. Der kan således udøves mæglingsevne med henblik på at opnå enighed om, hvordan familien skal indrette sig, herunder hos hvem barnet skal bo. Man kan med en kort karakteristik fra den svenske betænkning tale om konfliktbearbejdning i stedet for undersøgelser. Den anden bistand har mere oplysende karakter med henblik på at skabe det bedst mulige grundlag for domstolens afgørelser.

a) Sagkyndig hjælp til forældrene og barnet

Det *islandske* justitsministerium træffer afgørelse i alle forældremyndighedstvister, dvs. alle tilfælde, hvor parterne ikke kan komme overens om, hvordan omsorgen skal ordnes.

I det *svenske* lovforslag (s. 46 ff) anføres bl.a., at ved en skilsmissetvist mellem forældre er det af væsentlig betydning for såvel forældrene som barnet, at forældrene får hjælp til selv at løse forældremyndighedsspørgsmålet. I lovforslaget mindes om den hjælp, som bl.a. "socialnämnden" og familierådgivningskontorerne kan tilbyde forældre, som tvister om forældreansvaret eller samkvemsretten gennem samarbejdsaftaler eller anden konfliktbearbejdning (se bl.a. § 19). Nogen obligatorisk pligt for kommunerne til at hjælpe forældrene i denne form er dog ikke foreslået, navnlig på grund af omkostningerne herved.

Den *norske* stortingskomité pegede på, at det havde været ønskeligt, at spørgsmålet om at etablere et fast tilbud eller eventuelt et påbud om rådgivning til forældre, som er uenige om børnefordelingen, havde været drøftet udførligt i propositionen og i udvalgsindstillingen. Komitéen fandt det rimeligt, at departementet ser nærmere på dette spørgsmål.

Den *danske* børnekommission foreslår, at familierådgivningen henlægges til de amtskommunale børnerådgivningscentre. I pjecen "Mor, Barn, Far skal skilles" fra Dansk retspolitisk Forening foreslås, at der til hver myndighed knyttes en eller flere børnesagkyndige, dvs. specialuddannede børnepsykiatere, børnepsykologer og socialrådgivere. Disse skal tilkaldes til forhandlingerne, hvis der er uenighed om forældremyndighed eller samkvemsret, hvis den indgåede aftale skønnes betænkelig, eller hvis en mor eller far vil frasige sig samkvemsret.

Spørgsmål om sagkyndig hjælp til forældrene rejser mange problemer, herunder af økonomisk art, og om hvorledes en organiseret hjælp tilpasses den nuværende skilsmisseproces og indpasses i den sociale myndighedsopbygning.

b) Sociale myndigheders medvirken ved forældremyndighedssager

Ved en gennemgang af mulighederne for sagkyndig bistand til retten med henblik på afgørelse af forældremyndighedstvister er det naturligt at begynde

med de sociale myndigheder. Deres rolle og opgaver i de nordiske lande i forældremyndighedssager er dog meget forskellige.

1° I *Sverige* skal de sociale myndigheder ifølge lovforslaget (§ 18, stk. 2) inddrages i så godt som alle sager. Ifølge lovforslaget skal retten, inden afgørelse træffes, høre "socialnämnden" eller, hvis det er tilstrækkeligt, give "socialnämnden" adgang til at udtale sig.

2° I den *finske* arbejdsgruppes udkast (§ 29 c) fastslås på lignende måde, at under sag om forældremyndighed eller samkvemsret skal skaffes en udtalelse fra socialnämnden i den kommune, i hvilken barnet, forældrene, den der har forældremyndigheden eller den, der foreslås som forældremyndighedsindehaver, bor. Udtalelse skal dog ikke indhentes, hvis forældrene er enige om spørgsmålet, og det er åbenbart, at en udtalelse ikke er nødvendig for at kunne afgøre sagen.

3° I *Norge* findes en mere generel bestemmelse (§ 41) om brug af sagkyndige og børnevernsnemd. I sager, hvor det tiltrænges, bør sagkyndige eller børnevernsnemda udtale sig før der træffes afgørelse. Kommunestyret kan, efter forslag fra socialstyret, vedtage, at lederen af socialkontoret kan give sådanne udtalelser. Stortingskomiteen anså det for meget vigtigt, at der indhentes sådanne sagkyndige udtalelser i børnefordelingssager.

4° I *Danmark* kan retten (retsplejelovens § 450, stk. 3), hvis det findes påkrævet, tilvejebringe udtalelse fra sagkyndige. De sociale myndigheder har imidlertid indtaget en afvisende holdning. Socialudvalgene afgiver i forældremyndighedssager kun skriftlige oplysninger i form af et resumé vedrørende familier, der i forvejen er socialforvaltningen bekendt gennem en sag i forvaltningen, og erklæringen indeholder alene faktiske oplysninger, ikke udtalelser om, hvem der er bedst egnet.

5° Ifølge den *islandske* børnelov (§ 38) bør børneværnsnemder udtale sig, før ministeriet træffer afgørelse i børnefordelingssager. I forarbejderne udtales også, at sagkyndige bør tilkaldes for at undersøge sagen og udtale sig herom, hvis dette anses for ønskeligt. Der er i motiverne en generel drøftelse af det ønskelige i at etablere familierådgivning. Dette gælder også, når der opstår uenighed om samkvemsretten.

Det kan være af interesse at få belyst, i hvor mange af forældremyndighedssagerne de sociale myndigheder udtaler sig, på hvilket grundlag dette sker, hvorledes udtalelserne fremtræder, og hvilken betydning de politiske islæt i socialudvalget har.

c) Andre sagkyndige

Der kan opstå behov for anden bistand end fra de sociale myndigheder. Navnlig kan det komme på tale at oversende sager til børnepsykiatere eller -psykologer, hvis der er en psykiatrisk indikation herfor hos barnet. Som nævnt hjemler den *norske* lov mulighed herfor. Det samme gælder efter *svensk* ret.

I *Danmark* har bl.a. den begrænsede kapacitet til at få foretaget børnepsykiatriske/-psykologiske undersøgelser ført til overvejelser om andre bistandsmuligheder. Ved de større byretter (København, Århus og Ålborg) har retterne antaget socialrådgivere til at tilvejebringe oplysninger i sagerne. Ordningen er

indført efter forslag fra ægteskabsudvalget med de engelske "welfare officers" som forbillede. Der er tale om ren oplysningsvirksomhed, hvor der indhentes mundtlige udtalelser fra forældrene, slægtninge og venner og fremskaffes erklæringer fra arbejdsgivere, læger, m.v.

Udtalelserne, der således ikke indeholder nogen indstilling, foreligger normalt i løbet af seks uger. De udleveres til advokaterne. Erfaringerne med ordningen har været overvejende positive. I nogle områder har amtskommunale børnerådgivningscentre påtaget sig den opgave at bistå med at yde hjælp, først og fremmest af mæglende karakter, men som, dersom denne mislykkes, ofte resulterer i erklæringer, der ligger tæt op ad en børnepsykiatrisk erklæring.

d) Sagkyndige meddommere

I ingen af de nordiske lande er gennemført ordninger, hvor retten foruden af den juridisk uddannede dommer består af børnepsykiatere, psykologer eller lignende. Tanken har været drøftet, men er forkastet.

Den *danske* børnekommission har foreslået, at hvis domstolsbehandling undtagelsesvis bliver nødvendig, skal der tilforordnes en særlig sagkyndig i børnepsykiatri eller lignende.

Et andet spørgsmål er, om sagkyndige skal optræde som vidner i retten til uddybning af deres erklæringer. Der synes at være en vis praksis herfor i *Norge*. I Danmark er det undtagelsen.

3. Barnets stilling under sagen

a) Adgang til at udtale sig

Spørgsmålet indgår som en del af barnets medbestemmelsesret, der behandles af gruppe A under pkt. 5. Da spørgsmålet om barnets adgang til at ytre sig om forældremyndighedsspørgsmålet er af ganske særlig vigtighed, og da der i nogle lovgivninger er særregler herom, må spørgsmålet også behandles her.

I den *norske* lov henvises særligt til bestemmelsen (§ 31, stk. 2), hvorefter barnet, når det er fyldt 12 år, skal have adgang til at sige sin mening i sager om, hvem af forældrene det skal bo hos, og hvorefter der skal lægges stor vægt på, hvad barnet mener. Endvidere findes en særregel om dødsfaldssituationen (§ 37), hvor retten, før sagen afgøres, skal høre, hvad barnet mener, hvis det er fyldt 12 år. Retten kan se bort herfra, når særlige grunde gør det u hensigtsmæssigt at høre barnet.

Ifølge det *finske* udkast (§ 30) skal barnets hensigter undersøges i forbindelse med sager om forældremyndighed og samkvemsret, hvis det er muligt under hensyn til barnets alder og udviklingsgrad, hvis forældrene ikke er enige, eller det i øvrigt anses vigtigt af hensyn til barnets bedste. Barnets hensigt skal undersøges under iagttagelse af barnets udviklingsgrad og således, at dette ikke skader forholdet mellem barnet og forældrene. Barnet skal kun høres ved domstolen, hvis dette af tvingende grunde er uundgåeligt af hensyn til sagens afgørelse, og det er åbenbart, at afhøringen ikke vil skade barnet.

I *Danmark* har ægteskabsudvalgets flertal givet udtryk for, at man bør overveje en selvstændig lovregel, hvorefter der skal indhentes en udtalelse om forældremyndighedsspørgsmål fra børn, der er fyldt 12 år, hvis det findes påkrævet.

Børnekommissionen foreslår, at domstolene og de administrative myndigheder altid skal skaffe sig indsigt i og lægge vægt på barnets mening og ønsker med hensyn til spørgsmålet om forældremyndighed og samkvemsret. Proceduren bør afpasses efter barnets modenhed, og barnet må ikke få indtryk af, at det har afgørelsen med hensyn til sagens udfald.

I det *svenske* lovforslag (§ 18, stk. 3) findes en udtrykkelig bestemmelse om, at børn skal høres i retten, hvis barnet selv anmoder herom, eller særlige grunde i øvrigt taler derfor. I begge tilfælde kræves desuden, at det er åbenbart, at barnet ikke kan tage skade af at blive hørt. Efter udtalelser i lovforslaget skal bestemmelsen anvendes med stor restriktivitet (se bl.a. s. 89 og 91).

Reglen i den *islandske* børnelov (§ 35) om barnets medbestemmelsesret fortolkes således, at barnet som regel skal høres, når det gælder spørgsmålet om, hvem af forældrene det skal bo hos. Navnlig når barnet er fyldt 12 år, skal det lægges stor vægt på hvad det mener. I specielle tilfælde kan det dog være betænkeligt at høre barnet, og det skal ikke høres, når det er meget ungt.

b) Hvordan udspørges barnet

I mange tilfælde indhentes udtalelser fra børnene af de sagkyndige, der bistår i sagen. Der kan imidlertid være sager, hvor der opstår spørgsmål om at høre barnet under selve retssagen. Hvorledes denne udspørgen skal foregå er ikke lovreguleret. Det er imidlertid et spørgsmål, om advokaterne skal overvære dommerens udspørgen, der normalt vil foregå på hans kontor, og hvorledes man skal forholde sig i en domstol med flere dommere. Man kan også drøfte, om forældrene efterfølgende skal gøres bekendt med, hvad barnet har sagt. I det *svenske* lovforslag findes visse udtalelser herom (lovforslaget s. 56 ff og 77 ff).

c) Partsstilling eller lignende for barnet

I ingen af de nordiske lande er barnet part under forældrenes retssag om forældremyndighedsspørgsmålet. Der har imidlertid været mange drøftelser om, hvorledes barnet kan sikres en anden og "bedre" stilling end den blotte adgang til at ytre sig.

I *Danmark* har enkelte medlemmer af ægteskabsudvalget ikke villet afvise en ordning, hvorefter der kan beskikkes en værge til at bistå barnet under sagen. Børnekommissionen har tilsluttet sig dette.

I den *finske* arbejdsgruppes udkast (§ 29 a, stk. 2) findes et lignende forslag. Efter dette skal domstolen beskikke "god man" til at tage vare på barnets ret og at fremføre barnets ønsker i en sag om forældremyndighed eller samkvemsret, hvis det anses nødvendigt af hensyn til barnets bedste.

I *Sverige* foresloges i betænkningen (§ 13 og § 15), at barnet i forældremyndighedssager skulle have ret til at deltage i processen og at appellere til højere instans. Forudsætningen var, at der udpeges en særlig stedfortræder for barnet

(barneombud) af retten (§ 27). Det er fundet nødvendigt at bearbejde forslaget yderligere. Hensigten er, at "utvalget om barnens rätt" skal fuldføre dette arbejde (lovforslaget s. 30).

Efter det *finske* udkast (§ 29) skal børn, der er fyldt 15 år, have ret til at ansøge om, at forældremyndigheden tillægges forældrene i fællesskab eller i stedet for forældrene en eller flere andre personer.

I *Danmark* kan ægteskabsudvalget ikke gå ind for en ordning, hvorefter et barn bliver part i sagen med mulighed for adgang til at anke afgørelsen.

Emner for gruppe D: Samkvemsret

Bor barnet hos en af sine forældre, er det ofte af stor vigtighed at bevare kontakten med den anden af forældrene. Lovgivningen i alle de nordiske lande indeholder derfor regler som samkvemsret, samværsret eller ret til umgänge.

1. Lovreglernes udformning

Det *danske* ægteskabsudvalg har påpeget, at lovreglerne (§ 27) i højere grad end nu bør afspejle, at de vedrører barnets ret til at bevare kontakten med begge forældre.

De andre landes bestemmelser udtrykker tilsvarende tanker.

I det *finske* udkast (§ 28) fastslås som programerklæring, at barnet har ret til at omgås og være i kontakt med den af forældrene, det ikke bor hos.

I den *norske* lov (§ 44, stk. 1) udtales, at barnet har ret til samvær med begge forældre, selv om de lever hver for sig. Forældre har gensidigt ansvar for, at samværsretten bliver opfyldt.

Formuleringen af den *islandske* lovbestemmelse om samkvemsret ligner meget den norske og karakteriseres ved, at forældrene har pligt til at påse, at samkvemsretten respekteres.

Efter det *svenske* lovforslag (s. 41 ff) bør udgangspunktet være, at et barn har behov for gode kontakter også med den af forældrene, som ikke har forældremyndigheden. Ansvar for, at dette samværsbehov tilgodeses, ligger i første række hos indehaveren af forældremyndigheden. I det *svenske* lovforslag tales hverken om barnets eller forældres ret til "umgänge" (§ 15).

2. Den ugifte faders muligheder

I *Danmark* (§ 27, stk. 2) har ugifte fædre adgang til at få tillagt samkvemsret, hvis myndighederne finder, at det er foreneligt med barnets tarv og særlige omstændigheder, herunder navnlig faderens hidtidige forbindelse med barnet, taler derfor.

I *Island* fik faderen til et barn uden for ægteskab først ved børneloven (§ 40) lovbeskyttet ret til samkvem med barnet.

I den *norske* lov (§ 44, stk. 2, 2. pkt.) er der en særregel for tilfælde, hvor forældrene ikke har levet sammen, efter at barnet blev født, idet den af forældrene, som barnet ikke bor sammen med, kun har samværsret, når sådan

ret er aftalt eller fastsat.

I de *finske* udkast ses ikke at være særregler om ugifte fædre.

I det *svenske* lovforslag gøres ingen forskel på gifte og ugifte forældre eller på fader og moder. Udgangspunktet er, at et barn har behov for samvær med den af forældrene, som ikke har forældremyndigheden (§ 18, stk. 1). Hvis indehaveren modsætter sig samværet, kan den anden af forældrene henvende sig til retten og anmode om beslutning i sagen (§ 18, stk. 2).

3. Samkvemsret for tredjemænd

Ifølge den *norske* lov (§ 44) kan efter forældres død slægtninge eller andre med nær tilknytning til barnet kræve samkvemsret.

På tilsvarende måde siges i det *svenske* lovforslag (§ 18, stk. 1 og 3) at et barn har behov for samvær også med en anden end forældrene, som står barnet særligt nær, og at det er indehaveren af forældremyndighedens sag at sørge for, at dette behov tilgodeses så langt som muligt. Først og fremmest har man tænkt på mor- og far-forældre og tidligere plejeforældre. Hvis forældremyndighedsindehaveren modsætter sig et sådant samkvem, kan spørgsmålet prøves af retten. Kun "socialnämnden" er berettiget til at føre retssag.

4. Større børn

De regler, der er omtalt under gruppe A, pkt. 5 og gruppe C, pkt. 3 om børns medbestemmelsesret har også betydning for samkvemsret. Det har ikke større mening at bestemme, at den 14–15 årige skal på besøg hos sin fader eller moder, hvis han eller hun ikke selv vil det.

I *Danmark* har der udviklet sig en praksis, hvorefter samkvemsret med børn, der er 12–14 år ikke fastsættes, hvis de modsætter sig at besøge den samkvemsberettigede.

Den *finske* regel, der er omtalt under gruppe 3, pkt. 3, vedrører direkte også spørgsmålet om samkvemsret.

5. Myndighedernes bistand

I alle de nordiske lande kan myndighederne anmodes om bistand til at få fastsat samkvemsret, hvis forældrene ikke kan enes herom.

I den *danske* regel (§ 27, stk. 3) bestemmes, at statsamtet efter anmodning træffer bestemmelse om omfanget og udøvelsen af samkvemsretten.

Ifølge det *finske* udkast (§ 28 a, stk. 1) skal domstolen efter behov træffe beslutning om forældrenes ret til at omgås med barnet efter, hvad der er bedst for barnet. Domstolen giver nærmere bestemmelser om vilkår for samkvemsretten og om retten til at beholde barnet hos sig.

Ifølge den *norske* lov (§ 44, stk. 3) kan forældrene rejse sag ved retten, eller hvis de er enige derom, hos fylkesmanden, og afgørelsen skal først og fremmest rette sig efter, hvad der er bedst for barnet.

Endelig bestemmes i det *svenske* lovforslag (§ 18, stk. 2 og 3), at retten ved prøvelse af spørgsmål om samkvemsret skal træffe beslutning efter det, der er bedst for barnet. Rettens afgørelse kan forsynes med vilkår.

6. Samkvemsrettens omfang

I den *norske* lov (§ 44, stk. 3) er for at undgå unødige tvister givet vejledning om, hvad der er "sædvanlig samværsret". Det er ret til at være sammen med barnet en eftermiddag om ugen, hveranden lørdag-søndag, 14 dage i sommerferien og jul eller påske.

Det *svenske* udvalg afstod fra en tilsvarende regel ud fra den betragtning, at sagerne bør afgøres individuelt. I lovforslaget er givet udtryk for samme opfattelse.

I *Danmark* er omfanget ikke lovreguleret. Der har imidlertid udviklet sig en praksis, hvorefter samkvemmet i tilfælde af tvist er en week-end om måneden, 8–14 dage i sommerferien og 2–3 dage i julen og et par dage i påsken. Børnekommissionen drøftede, om der derudover skulle være samkvemsret en ugentlig hverdagseftermiddag, hvilket regeringen har stillet sig positivt overfor under en debat i folketinget. Det har navnlig af fædre været gjort gældende, at denne samkvemsret giver for begrænsede muligheder for kontakt med barnet.

Efter *islandsk* ret er samkvemsrettens omfang ikke lovreguleret, men en praksis er i færd med at fæstne sig af noget lignende omfang som i Danmark. Ifølge den islandske børnelov (§ 40) træffer justitsministeriet afgørelse om samkvemsrettens omfang og udøvelse, og ministeriet kan efter anmodning ændre afgørelser herom, hvis hensynet til barnets forhold og behov gør det rimeligt.

7. Økonomiske spørgsmål

Bor forældrene langt fra hinanden, kan udøvelsen af samkvemsretten ofte blive bekostelig.

I *Danmark* er det et normalt vilkår, at den samkvemsberettigede har pligt til at hente og bringe barnet og selv skal afholde udgifterne herved. Den danske børnekommission har peget på dette problem og foreslået, at der skal kunne ydes indtægtsbestemt tilskud til barnets transportomkostninger.

Den *norske* stortingskomité udtalte, at det for mange vil være et spørgsmål om økonomi, hvorvidt samkvemsretten blot bliver en papirbestemmelse. Efter komiteens opfattelse er det en vigtig grund til, at mange giver op. Komiteen bemærkede muligheden for at give adgang til at trække udgiften til et vist antal rejser for at udøve samkvemsret fra på selvangivelsen.

I *Sverige* vil spørgsmålet om økonomisk støtte for at fremme kontakterne mellem børn og forældre, som ikke bor sammen, muligvis blive behandlet af "ensamförälderkomittén".

8. Samkvemsret i udlandet

Dersom det er en udlænding, der skal udøve samkvemsret eller, hvis der planlægges en rejse til udlandet under samkvemsretten, kan særlige foranstaltninger være nødvendige.

I det *finske* udkast (§ 30, 28 a, stk. 3) anføres udtrykkeligt, at et krav om, at samkvemsretten skal udøves uden for Finland, kan godkendes, hvis det er blevet bestyret, at barnets tilbagevenden til Finland er tilstrækkelig sikret.

I *Danmark* kræves ved samkvemsret for forældre, der er udenlandske statsborgere, normalt en form for sikkerhed for at udlændingen ikke forlader landet med barnet. I praksis forlanges oftest pasdeponering. Samkvemsret, der ønskes udøvet i udlandet uden for Norden, nægtes konsekvent, medmindre der er fulstændig sikkerhed for bistand fra udenlandske myndigheder, hvis barnet ikke vender tilbage.

I *Sverige* findes en praksis, som delvis svarer til den danske (betænkningen s. 84).

I *Island* vil man sikkert anlægge lignende synspunkter som i Danmark vedrørende samkvemsret, der ønskes udøvet i andre lande end på nordiske. Der er i denne forbindelse anledning til at pege på, at det i loven (§ 41) bestemmes, at hvis den ene af forældrene, som har fået omsorgen for barnet, vil flytte med dette til et andet land, bør den samkvemsberettigede have lejlighed til at udtale sig herom og eventuelt forelægge sagen for justitsministeriet.

9. Ophævelse af samkvemsret

I alle de nordiske lande er der adgang til at ændre, eventuelt i særlige tilfælde at ophæve samkvemsretten.

I *Danmark* (§ 27, stk. 3) kan ophævelse ske, hvis hensynet til barnets tarv eller andre vægtige grunde taler derfor. I praksis sker det oftest, hvis der i lang tid forud – normalt omkring 5 år – ikke har været kontakt mellem den pågældende og barnet. Den samkvemsberettigedes psykiske forhold kan også føre hertil.

Efter det *finske* udkast (§ 28 a, stk. 3) kan domstolens beslutning ændres, hvis bopælsbyen for barnets forældre ændres, eller forholdene er væsentligt ændrede, eller hvis der findes andre særlige grunde dertil af hensyn til barnets bedste.

10. Tvangsgennemførelse

Spørgsmålet om, hvorledes retsstillingen skal være, hvis myndighederne har truffet bestemmelse om, at der skal være samkvemsret og om dens omfang, og den, der har barnet boende, modsætter sig, at samkvemsret udøves.

I *Danmark* (retsplejelovens § 536) kan der rettes henvendelse til fogeden, der bistår med at tvangsgennemføre retten. Fogeden kan forsøge at opnå en forligsmæssig ordning, pålægge tvangsbøder og kan som sidste udvej fysisk gennemtvinge samkvemsretten med magt.

I *Norge* (§ 48) og *Finland* findes regler om tvangsbøder.

I den *islandske* lov (§ 40, stk. 3) anføres udtrykkeligt, at det ikke er tilladt at anvende andre tvangsmidler end tvangsbøder.

I *Sverige* kan der træffes beslutning om udlevering. Reglerne om tvangsfuldbyrdelse vil blive gennemgået i "en departementspromemoria" senere på året.

11. Orientering af samkvemsberettigede m.fl. om vigtigere spørgsmål

I den *norske* lov (§ 44, stk. 4, § 49 og 50) er der givet regler om orientering m.v. af den samkvemsberettigede. Den berettigede skal have underretning i rimelig tid forinden, når samkvemsretten ikke kan finde sted som fastsat, eller når tidspunktet skal aftales nærmere. Den pågældende skal normalt have adgang til at udtale sig, før den, der har forældremyndigheden, træffer beslutninger, som gør det umuligt eller vanskeligt at udøve samkvemsretten. Har forældrene levet sammen efter barnets fødsel, og har den ene forældreansvaret alene efter samlivsbrud, skal denne give den anden oplysninger om barnet, når der bliver bedt derom. Den anden har også ret til at få oplysninger om barnet fra børnehaver, skole, sundheds- og socialmyndigheder og politiet, medmindre det drejer sig om forhold, som er underkastet tavshedspligt. Sådanne oplysninger skal kun nægtes, dersom de vil være til skade for barnet.

I den *islandske* børnelov findes ikke regler svarende til de norske om orientering af samkvemsberettigede m.fl. om vigtigere spørgsmål, men man går ud fra, at i praksis bør lignende retningslinjer følges.

Bilag 2

Tema II

<i>Den økonomiske situation mellem ægtefæller og mellem ugifte samboende</i>	140
1. <i>Love og betænkninger</i>	140
a. <i>Ægteskabslovgivningen</i>	140
b. <i>Lovgivning om ugifte samboende</i>	141
2. <i>Litteratur</i>	141
a. <i>Ægteskabets økonomiske retsvirkninger</i>	141
b. <i>Retlig regulering af ugiftes samlivsforhold</i>	142
3. <i>Retspraksis</i>	142

<i>Emner for gruppe E og gruppe F: Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen</i>	143
1. <i>Formuefællesskab og særeje</i>	143
a. <i>Formuefællesskabsordninger</i>	143
b. <i>Aftalt særeje</i>	144
2. <i>Kortvarige ægteskaber m.v.</i>	144
a. <i>Dansk-norske skævdelingsregler</i>	144
b. <i>Finsk-svenske forslag (Den lineære tilvækst)</i>	145
3. <i>Samejepræsumtionen</i>	146
4. <i>Skønsmæssig fravigelse fra særejeaftaler</i>	147
5. <i>Den efterlevende ægtefælles retsstilling</i>	148

<i>Emner for gruppe G og gruppe H: Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje</i>	149
1. <i>Retspraksis m.v. om sameje eller lignende for ugifte samboende</i>	150
2. <i>Lovgivning om sameje eller en skønsmæssig fravigelsesregel</i>	152
3. <i>Retsstillingen efter dødsfald – arveret eller lignende</i>	154
4. <i>Retten til leje- eller andelsbolig</i>	154
5. <i>Generelle overvejelser om lovgivning for ugifte samboende</i>	155

Den økonomiske situation mellem ægtefæller og mellem ugifte samboende

De nordiske ægteskabslove blev til i de første tiår af århundredet i et snævert nordisk udvalgssamarbejde. Lovgivning om ægteskabets økonomiske retsvirkninger blev gennemført i Sverige i 1920, i Island i 1923, i Danmark i 1925, i Norge i 1927 og i Finland i 1929. Ændringer af reglerne blev drøftet i nordiske ægteskabsudvalg i 1960-erne og blev gennem det følgende årti behandlet i nye udvalg, der også har haft nordiske forhandlinger. Nogle af udvalgene har afgivet betænkninger om de ægteskabelige formueordninger. Gennemførelse af nye regler bliver derfor aktuel i dette årti.

Lovgivningen på dette område har fået en særlig dimension som følge af det store antal ugifte samboende i de nordiske lande, ikke mindst i Danmark og Sverige. Bl. a. må domstolene i stigende grad behandle tvister om det økonomiske opgør, når samboende flytter fra hinanden, eller den ene af dem dør. Dette har ført til, at nogle af ægteskabsudvalgene tillige har behandlet problemerne om en lovgivning for ugifte samboende.

1. Love og betænkninger

a. Ægteskabslovgivningen

Det danske ægteskabsudvalg af 1969 har afgivet ialt otte delbetænkninger. De første var kortfattede debatoplæg. Dette gælder også betænkning 3 om formueordningen (nr. 716/1974), der indeholdt en lovskitse vedrørende formuereglerne, herunder om delingen efter separation og skilsmisse. Disse regler var tænkt til afløsning af lov nr. 56 af 18. marts 1925 om ægteskabets retsvirkninger med senere ændringer. Reglerne om den efterlevende ægtefælles retsstilling blev ændret for en snes år siden og har ikke været omfattet af ægteskabsudvalgets kommissorium. De findes i arveloven, lov nr. 215 af 31. maj 1963 med senere ændringer.

Den finske ægteskabslovkomité afsluttede sit arbejde i 1976 med betænkning II (komitébetænkning 1976:29) om de formueretlige regler. Betænkningen indeholder et svensk resumé (s. 76-84). De gældende regler findes i "Äktenskapslag" af 13. juni 1929/234. Arvelovgivningen er i Finland blevet gennemgået af "Arvsrättskommittén". Den afgav betænkning i 1976 (komitébetænkning 1975:84). De gældende regler findes i ärvdabalken af 5. februar 1965/40. En arbejdsgruppe under justitsministeriet har 7. maj 1981 offentliggjort et forslag til ændring af arvelovgivningen med henblik bl.a. på en forbedring af den efterlevende ægtefælles stilling.

I Norge har ægteskabsudvalget endnu ikke færdigbehandlet problemerne om ægteskabets økonomiske retsvirkninger. De gældende regler findes i lov af 20. maj 1927, nr. 1 om "ektefellers formueforhold", der er undergået væsentlige ændringer ved lov af 25. juni 1937, nr. 14, og lov af 3. maj 1972, nr. 2. Den norske arvelov er fra 1972, lov af 3. marts, nr. 5, og det norske ægteskabsudvalg har ikke ændringer i denne lov blandt sine opgaver.

De svenske familjelagsakkunniga har i deres afsluttende betænkning fra efteråret 1981 "Äktenskapsbalk" (SOU 1981:85) behandlet de formueretlige spørgsmål. Betænkningen indeholder også regler om den efterlevende

ægtefælles retsstilling. Betænkningen er sendt på remiss.

Det islandske ægteskabsudvalg har endnu ikke afsluttet sit arbejde.

b. Lovgivning om ugifte samboende

Det norske ægteskabsudvalg afgav i foråret 1981 en delbetænkning: "Samliv utan vigsel, Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel ("papirløst ekteskap") (NOU 1980:50)" med generelle overvejelser om lovgivningsproblematikken og forslag til en vis lovregulering, ikke mindst vedrørende lejeboliger.

Det danske ægteskabsudvalg afgav i 1981 betænkning 8: "Samliv uden ægteskab I (nr. 915/1980)". Betænkningen indeholder ligeledes en række principielle overvejelser, samt kapitler om forældremyndighed m.v., retten til en leje- eller andelsbolig, formueforholdet mellem samlevende og arveafgift. Der er også et afsnit om det nordiske samarbejde. I en kommende betænkning 9 vil spørgsmål navnlig om social- og skatteret blive behandlet.

De svenske familjelagsakkunnigas slutbetænkning (SOU 1981:85) indeholder en række overvejelser samt forslag til et sidste afsnit i "Äktenskapsbalken" med særlige bestemmelser om samboende. Tidligere er udsendt SOU 1978:55 "Att sambo och gifta sig", en rapport om forskellige samlivsformer. I 1973 gennemførtes en lov, som regulerer retten til bolig for den, som har levet sammen med nogen anden under ægteskabslignende forhold, se nedenfor under gruppe E og F, pkt. 4.

Emnet blev ikke behandlet af det finske ægteskabsudvalg, der som nævnt har afsluttet sit arbejde.

Det islandske familieretsudvalg har i 1981 udarbejdet et revideret udkast, der er blevet sendt på remiss. Udvalget vil i foråret og sommeren 1982 gennemgå høringssvarene. Foreløbig har udvalget kun udarbejdet skitser med forskellige alternativer vedrørende ugifte samboende.

2. Litteratur

a. Spørgsmålet om ægteskabets økonomiske retsvirkninger herunder delingen ved skilsmisse og den ene ægtefælles død behandles i den traditionelle familie- og arveretlige juridiske litteratur. Der kan derfor henvises til standardværkerne herom.

For dansk ret er det navnlig Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 354-393 og Ernst Andersen: Familieret, 3. udg., 1971, s. 354-393. Svend Danielsen og Mogens Hornslet har i 1974 udgivet en kommentar til Lov om ægteskabets retsvirkninger. Om den efterlevende ægtefælle henvises til Ernst Andersen: Arveret, 1967, s. 22-24 og 232-255 og Svend Danielsen: Arvelovskommentaren, 2. udg. 1973, §§ 6-24 og § 66 (s. 62-131 og 295-298).

Om norsk ret henvises navnlig til Carl Jacob Arnholm og Peter Lødrup: Familieretten, 2. udg., 1979, tredje kapitel, §§ 15-20 (s. 123-192) og om ægtefælleskifte til Peter Lødrup: Materiell Skifteret, 6. udg., 1979, kap. 2 (s. 72-147). Om den efterlevende ægtefælle henvises til Carl Jacob Arnholm: Arveretten, 3. oplag, 1977, og om uskiftet bo til Peter Lødrup: Materiell Skifteret, 6. udg., 1979, kap. 5 (s. 223-259).

Om *svensk* ret henvises navnlig til Folke Smidt: Äktenskapsrätt, 5. udg., 1974, og Nils Beckmann og Olle Höglund: "Svensk Familjerättspraxis", 6. udg., 1977.

Om *islandsk* ret henvises till Ármann Snævarrs lærobog i Familieret, 1972, og hans forelæsninger i arveret, 1980.

b. Den *retlige regulering om ugiftes samlivsforhold* har givet anledning til en række nyere fremstillinger.

Fra *dansk* side henvises til Inger Margrete Pedersen: Papirløse samlivsforhold. 1976, og Jørgen Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 605–612.

Fra *norsk* ret kan nævnes Helge J. Thue: "Avtalt samliv", 1977.

Fra *Sverige* findes Bertil Bengtsson: "Äktenskapsliknande samlevnad", 1977, og Anders Agell m.fl.: "Äktenskap eller samboende, en retspolitisk og en demografisk undersøgelse", 1980.

Derudover er specialemner taget op i en lang række artikler.

"Den papirløse familie" var emne på det 27. nordiske juristmøde i Reykjavik i 1975. Indlederne var dommer Inger Margrete Pedersen fra Danmark og universitetslektor Kirsti Bull fra Norge. Der henvises til det trykte referat fra forhandlingerne.

3. Retspraksis

I det følgende – gruppe G og H – er under pkt. 1 c en omtale af *nyere domme* om ugifte *samlivsforholds ophør* og de økonomiske konsekvenser heraf.

Om *dansk* ret henvises navnlig til højesteretsdommene i Ugeskrift for Retsvæsen 1980.480 H og UfR 1982.93 H. Førstnævnte dom er omtalt i en lang række artikler, se således Graversen m.fl.: Familieret, 1980, s. 610–611. Vibeke Vindeløv i UfR 1980 B s. 226–229, Olhoff i UfR 1980 B s. 330, Topsøe i UfR 1980 B s. 333–339, Poul Holm Jørgensen i UfR 1981 B s. 16–17 og Jørgen Nørgaard i UfR 1981 B s. 183–187. Oversigter over nyere praksis findes i ægteskabsudvalgets betænkning B s. 94. Om landsretspraksis efter den første højesteretsdom, se Inger Margrete Pedersen i Juristen 1981 s. 217–227.

Fra *norsk* praksis kan navnlig henvises til højesteretsdomme i Norsk Retstidende Rt 1978 s. 1352. Denne og andre domme er omtalt i den norske betænkning s. 16–17. Om sameje mellem ægtefæller se Rt 1975 s. 220, Rt 1976 s. 694, Rt 1977 s. 553, Rt 1979 s. 1463 og Rt 1980 s. 1403.

Fra *svensk* praksis henvises til NJA 1980 s. 705. Se om denne dom og anden retspraksis den svenske betænkning (SOU 1981:85) s. 128–129. Om ægtefæller se NJA 1981 s. 693 og om samboende højesteretsbeslutning af 19. februar 1982 (ST 342).

Om *Islands* retspraksis henvises til højesteretsdommene i domssamlingen 1978. s. 893, 1980, s. 768 og navnlig 1981. s. 128. Særligt i sidstnævnte dom har man valgt en løsning, der ligger meget nær de danske højesteretsdomme i UfR 1980.480 H og UfR 1982.93 H.

Som oplæg til gruppedrøftelserne redegøres i det følgende for nogle problemstillinger samt ligheder og forskelle i de betænkninger, der er afgivet i de nordiske lande.

April 1982

Svend Danielsen

Emner for gruppe E og F: Formuedelingen – særligt om ægtefællelovgivningen

1. Formuefællesskab og særeje

a. De nordiske ægteskabelige *formuefællesskabsordninger* karakteriseres som fælleseje, gifteeje, giftorättsgods. Det væsentlige er en vidtstrakt uafhængighed for parterne under ægteskabet med særråden og særhæften, således at fællesskabet først og fremmest viser sig gennem en ligedeling af formuerne ved separation eller skilsmisse eller den ene ægtefælles død. I alle lande har der været adgang til at fravige den legale ordning ved en aftale mellem ægtefællerne om helt eller delvis særeje, enskild egendom.

I de offentliggjorte betænkninger foreslås ikke ændringer i disse grundprincipper.

I det *danske* ægteskabsudvalg var ved arbejdets begyndelse en vidtstrakt sympati for en legal særejeordning. Overvejelser på grundlag af de statistiske oplysninger om gifte kvinders erhvervsfrekvens, ikke mindst om omfanget af deltidsbeskæftigelse, samt om indtægterne førte imidlertid i betænkning til følgende konklusion:

"Efter undersøgelse er udvalget ikke i tvivl om, at der selv under fuld beskæftigelse i hvert fald vil gå mange år, inden gifte kvinder når samme gennemsnitlige indtægt som gifte mænd. Dette skyldes ikke mindst, at deltidsbeskæftigelse nok fortsat må forventes at være langt mere udbredt blandt gifte kvinder end blandt mænd. En fuldstændig særejeordning vil således under de herskende indtægtsforhold gennemsnitlig medføre, at der ved separation eller skilsmisse med en særejeordning ville tilfalde manden en langt større andel end hustruen."

Det danske udvalg foreslår derfor grundprincipperne i formueordningen bevaret. Lighedelingen skal således både gælde ved skilsmisse og efter et dødsfald.

Det *finske* udvalg finder også, at delingen i ægtefællers livstid skal foregå efter regler, som minder om de nuværende. Dødsfaldssituationen blev ikke behandlet af dette udvalg, se herom nedenfor under 5. Ifølge en lovændring fra 1976 har efterlevende ikke pligt til ved en bodeling, som sker ved den første ægtefælles død og i den efterlevende ægtefælles livstid at overlade noget af sin formue til førstafdødes arvinger.

De *svenske* familjelagsakkunniga mener, at de fælles nordiske grundprincipper for formueordningen mellem ægtefæller skal bevares. Som grundlæggende system er det overlegent i forhold til, hvad der ellers kunne komme på tale. Det svenske udvalg foreslår dog, at den efterlevende i tilfælde af ægtefælles død selv kan bestemme, om en ligedeling skal finde sted, eller om vedkommende vil beholde sin formue, se nedenfor under pkt. 5.

Den *islandske* familieretskomité er i sin betænkning og i sit udkast kommet til det resultat, at den nuværende ægteskabelige formueordning i hovedtræk bør bibeholdes. Terminologisk har den islandske lov ligget meget tæt op ad den svenske, idet man benytter begreberne gifteeje, gifteret og særeje.

b. Det *aftalte særeje* har været under forvandling fra den oprindelige ordning, hvor ægtefællernes aftalemuligheder var begrænset til at inddrage mere eller mindre under særejet.

I Norge fik ægtefæller i 1937 mulighed for at aftale, at deres særeje skal behandles som fælleseje, hvis ægteskabet opløses ved dødsfald. Ved en lovændring i 1972 udvidedes aftalemulighederne yderligere ved at tillade aftaler om, at den længstlevende ægtefælle skal have ret til at sidde i uskiftet bo med særeje.

Det danske ægteskabsudvalg har i betænkning 3 foreslået, at en ægtepagt om fravigelse fra ligedelingsreglen kun skal gælde for separation og skilsmisse, medmindre andet er aftalt ("skilsmissesæreje"), at ægtefæller i forbindelse med en aftale, der skal gælde for separation eller skilsmisse skal kunne aftale en fravigelse fra ligedelingsreglen også for tilfælde af dødsfald ("fuldstændigt særeje"), og at aftalerne skal kunne begrænses til en del af formuen, begrænses til den ene ægtefælles død og muligvis tidsbegrænses. Det danske udvalg er — omend under tvivl — nået til, at der ikke vil være særligt behov for at kunne aftale adgang til uskiftet bo med særeje.

Den finske ægteskabskomité nævner, at det gennem ægtepagt vil være muligt at indgå aftaler, som fraviger både den lineære tilvækst, se nedenfor under pkt. 2, b, og samejeprosumtionen, se nedenfor under pkt. 1. Ægtefæller kan desuden gennem ægtepagt aftale, at bestemte aktiver af enhver art eller formuen i sin helhed skal holdes uden for delingen. I modsætning til den gældende ordning skal gyldigheden af en ægtepagt begrænses til kun at gælde ved deling, som sker ved separation og skilsmisse.

Det svenske udvalg har ikke foreslået udvidelser i aftaleadgangen på linie med de norske regler.

I Island indførtes i 1962 ved en ændring af loven om ægtefællers rettigheder og pligter efter norsk mønster adgang til at oprette ægtepagt hvorefter særeje skal behandles som fælleseje, hvis ægteskabet opløses ved et dødsfald. I sit udkast går udvalget ind for, at der også skal indføres adgang til at sidde i uskiftet bo med særeje. Endvidere foreslås, at en ægtepagt skal kunne tidsbegrænses.

2. Kortvarige ægteskaber m.v.

Ligesom det er enighed i de nordiske lande om fælleseje som grundprincip ved skilsmisse, er der enighed om, at ligedelingen må begrænses i kortvarige ægteskaber. Der er imidlertid forskelligartede forslag om, hvorledes denne begrænsning skal ske.

a. Skævdelingsregler

Efter den gældende norske lov (ægteskabslovens § 54, stk. 4) er der ved separation og skilsmisse mulighed for skævdeling, når der findes grundlag herfor, således at ægtefællen udtager det, den pågældende bragte ind i ægteskabet, senere her erhvervet ved arv eller gave eller har overført fra særejemidler. I de senere år har domstolene ud fra denne regel behandlet en række sager, hvor ligedeling ville føre til et urimeligt eller stødende resultat. Reglen anvendes i kortvarige ægteskaber. Der tages hensyn til formuens art. Efter den norske regel er der kun mulighed for fuldstændig eller ingen skævdeling.

I 1963 indførtes i den danske lovgivning (skiftelovens § 69 a) en lignende regel. Ligedelingen kan fraviges ved separation eller skilsmisse, hvis en ægtefælle har indbragt den væsentligste del af fællesboet ved ægteskabets

indgåelse eller gennem senere erhvervelser ved arv eller gave, og en ligedeling vil være åbenbart urimelig, navnlig fordi ægteskabet har været kortvarigt og uden økonomisk fællesskab af betydning. Af forarbejderne fremgår, at den ene ægtefælle skal have indbragt væsentligt større værdier end den anden, og at der kun undtagelsesvis kan blive tale om skævdeling, når ægteskabet har været i mere end fem år. Skifteretten kan ved den skønsmæssige afgørelse også tage hensyn til andre momenter, idet den må bero på konkrete overvejelser. Der er efter dansk ret mulighed for delvis skævdeling. Retspraksis har indtil for få år siden været meget sparsom.

Det danske ægteskabsudvalg har i betænkning 3 foreslået den gældende regel bevaret og udbygget, idet den skal omfatte også andre situationer, herunder den såkaldte "urimeligt ringe regel" ved særeje omtalt nedenfor under pkt. 4. Efter lovskitsen (§ 19) skal

"reglen om ligedeling og bestemmelse om særeje kunne fraviges, hvis ægtefællen ellers vil blive stillet åbenbart urimeligt (eventuelt: væsentligt ringere end stemmende med billighed) navnlig efter ægtefællernes økonomiske forhold og ægteskabets varighed. Fravigelse af ligedelingen kan navnlig ske, hvis en ægtefælle har indbragt væsentligt mere end den anden ægtefælle ved ægteskabets indgåelse eller senere ved arv eller gave. Fravigelse kan endvidere ske, hvis en ægtefælle gennem arbejde, bidrag til familiens underhold, afsavn eller på anden måde i væsentlig grad har medvirket til forøgelse af den andel, der tilfalder den anden ægtefælle, eller har medvirket til forbedring af den anden ægtefælles stilling i øvrigt."

Der kan være anledning til at nævne, at det danske udvalg har ladet foretage en sociologisk undersøgelse, der viser udbredt tilslutning til en ordning, hvor ægtefællerne ved separation eller skilsmisse beholder, hvad de hver for sig har indbragt i ægteskabet eller senere har erhvervet ved arv eller gave, medens resten deles lige. Det kan således tænkes, at de ovennævnte regler kommer til at indtage en mere central placering i de kommende danske og norske formueordninger.

De islandske skævdelingsregler blev indført ved ægteskabsloven af 1972. De har nogenlunde det samme indhold som de danske. Komiteen foreslog, at disse regler blev suppleret med en "urimeligt ringe regel" med en formulering, der ligger nær op ad den, der foreslås i den danske betænkning.

b. De finsk-svenske forslag (Den lineære tilvækst)

Det finske udvalg foreslår i sin slutbetænkning princippet om lineær tilvækst. Det anføres, at en af de største mangler i den gældende lov har været den skematiske ligedeling uden hensyn til familiens omstændigheder. Statistiske undersøgelser viser, at en stor del af skilsmisserne indtræffer i ægteskaber, som har været i relativ kort tid. I sådanne ægteskaber er der ikke nået at opstå noget sådant fællesskab, som i normale tilfælde skal give ægtefællerne ret til at modtage andele af den andens ejendom. Derfor foreslås, at ægtefællernes ejendom skal deles efter et såkaldt *lineært princip*. Det er udformet på den måde, at en ægtefælles andel af den anden ægtefælles ejendom vokser i takt med antallet af år, ægteskabet har været, således at halvdelen tilkommer den anden ægtefælle efter ti års ægteskab. Skifteandelens årlige tilvækst skal således være fem procent, hvis ikke ægtefællerne er blevet enige om andet ved

ægtepagt. Den lineære tilvækst skal gælde al ejendom, uafhængig af tidspunktet for erhvervelsen, og måden hvorpå erhvervelsen er sket. Uden for delingen skal dog holdes personlige rettigheder og ejendom, hvorom ægtefællerne udtrykkeligt har aftalt det ved ægtepagt. Princippet modificeres af samejopræsumptionen se nedenfor under pkt. 3 og af en skønsmæssig fravigelsesregel.

Udvalget anfører, at der i det finske lovforslag ikke findes nogen almen regel om skønsmæssig fravigelse ved delingen. Det skyldes vanskelighederne i anvendelsen og den retsikkerhed, som formentlig skulle forårsages derved. På den anden side indebærer den lineære deling og samejopræsumption en udligning mellem ægtefællerne i deres økonomiske forhold. Der kan dog også forekomme tilfælde, hvor den lineære deling ikke har praktisk betydning. Som eksempel nævnes et kortvarigt ægteskab, hvor den formue, der skal deles, kun består af boligejendommen. I sådanne tilfælde har man anset det for nødvendigt at kunne foretage en skønsmæssig fravigelse fra det resultat, som lineærprincippet skulle føre til, særligt med tanke på, at den ene ægtefælle skal tage sig af børnene og derfor har særlig behov.

Det svenske udvalg foreslår i sin slutbetænkning en lignende ordning. Ved ægteskaber, som opløses gennem skilsmisse efter temmelig kort tid, kan hver ægtefælle, i stedet for, at ejendommen skal indgå i ligedelingen, kræve at beholde sin ejendom i rimelig udstrækning. Loven henviser i første række ægtefællerne til at opnå enighed. Lykkes dette ikke, kan de anvende en hjælperegel, efter hvilken kun så stor en del af ægtefællernes ejendele lægges sammen og deles, som svarer til den del af ti år ægteskabet har varet. Denne tilvækstregel (også lidt misvisende kaldet "trappen") skal dog modificeres. For det første indeholder det svenske forslag ligesom det finske en samejopræsumption. Se nedenfor under pkt. 3. For det andet foreslås en skønsmæssig fravigelsesregel, hvorefter en ægtefælle kan beholde mere af sin ejendom, hvis særlige forhold gør sig gældende. I betænkningen nævnes som eksempler herpå, at ægtefællerne har levet adskilt i lang tid og den ene i denne periode har erhvervet en ejendom af betydelig værdi, eller at den ene ægtefælle har en stor gæld eller et stort særeje, hvorfor en ligedeling ensidigt vil gå ud over den anden.

I den svenske betænkning redegøres for baggrunden for de forskellige forslag om, hvorledes ligedelingen kan modificeres. Der henvises til, at der i Danmark, Norge og Island findes særlige skifteretter, der foretager familieretlige bodelinger, medens sådanne sager i Finland og Sverige behandles udenretligt af parterne selv med bistand fra kyndige personer, hvis det anses nødvendigt. I de sidstnævnte lande fører dette til et noget strengere krav til, at loven skal være vejledende, end i de vestnordiske lande, hvor alment holdte rimelighedsregler har kunnet anvendes.

3. Samejopræsumptionen

Spørgsmålet om en lovregulering af sameje mellem ægtefæller er drøftet af de tre udvalg, der har afgivet betænkning. På grund af de finsk-svenske forslag om lineært tilvækst får indførelsen af en samejeformodning en særlig modificerende betydning i disse lande.

Det finske udvalg anfører, at den lineære deling ikke kan anses tilstrækkelig, når det tilstræbes at beskytte den økonomisk svagere i kortvarige ægteskaber. På grund af den sociale betydning familiens boligejendom har i dag, er der yderligere behov for at forsøge den lineære tilvækst vedrørende sådan ejendom. I lovforslaget udformes det på den måde, at når deling iværksættes, anses boligejendomme, som er erhvervet under ægteskabet, at tilhøre ægtefællerne i fællesskab, hvis ikke der foreligger ægtepagt. Dette betyder, at hver ægtefælle uanset den tid ægteskabet har varet, har lige store andele – halvdelen – i sådan ejendom og i almindelighed også ret til at overtage den.

Den svenske formodning for sameje skal gælde for bolig og bohaver, der efter loven ved bodeling skal anses tilhøre ægtefællerne i fællesskab, sædvanligvis med lige andele.

Det danske udvalg har i betænkning 3 (s. 53) overvejet, om det er muligt at fastlægge regler om deling i de hyppigt forekommende tilfælde, hvor ægtefælle i fællesskab ejer et eller flere aktiver, f.eks. en fast ejendom. Problemer opstår i særlig grad med hensyn til indbo eller værdipapirer, fordi det er vanskeligt at konstatere ejerforholdet. Samejeforhold har særlig betydning, hvis ægtefællerne har særeje. Udvalget har imidlertid fundet det så vanskeligt at formulere en tilfredsstillende regel, at man har afstået herfra. En fast regel, om formodningen for ligedeling vil således forhindre mere skønsmæssige afgørelser. Der er grund til at bemærke, at der så godt som ikke findes danske domme, der statuerer sameje mellem ægtefæller, hvis ikke en udtrykkelig aftale foreligger.

Norsk retspraksis er gået langt i retning af at statuere sameje mellem ægtefæller. Særlig kendt er en højesteretsdom fra 1975, hvor der blev statueret sameje mellem en hjemmearbejdende hustru med tre små børn og hendes mand om et enfamilieshus, manden havde bygget i sin fritid nærmest som selvbygger. Dommen er blevet fulgt op af to højesteretsdomme i 1976 og 1979, der ligeledes har slået fast, at hustruens indsats i hjemmet kan være en relevant faktor, når det skal overvejes, om der er opstået sameje.

I Island har man ikke været tilbøjelig til at acceptere sameje. Familieretskomiteen går ikke ind for at indføre sameje og mener, at problemerne kan løses på tilfredsstillende måde på grundlag af de nugældende regler. Det har også vist sig forbundet med store vanskeligheder at udforme en passende regel vedrørende sameje, hvorved bemærkes, at man ikke i Island har en almindelig lov om særeje som f.eks. i Norge.

4. Skønsmæssig fravigelse fra særejeaftaler

Tidligere kunne særejeordninger ikke fraviges i forbindelse med separation og skilsmisse.

I den gældende danske ægteskabslov fra 1969 (§ 56) findes nu en regel, hvorefter der i tilfælde af særeje, som vil stille den ene ægtefælle urimeligt ringe efter en separation eller skilsmisse, kan tildeles denne et beløb af den anden ægtefælles særeje. Denne regel har fået ganske betydelig anvendelse og har givet anledning til mange domme også fra landsretterne og højesteret. Den

danner grundlag får endnu flere forlig, og har således vist sig at opfylde et behov.

Som nævnt ovenfor under pkt. 2 foreslås reglen bevaret, idet den nye bestemmelse citeret der, både omfatter fravigelse fra lighedelingen og fra et aftalt særeje.

Det svenske udvalg foreslår en fravigelsesregel for tilfælde, hvor en ægtepagt, efter hvilken formue ikke skal indgå i bodelingen, bedømmes til at være urimelig. Mønsteret svarer til den såkaldte generalklausul i aftaleloven. Ved fravigelsen skal formue, som ellers skulle kunne holdes uden for bodelingen, kunne inddrages i denne.

Det islandske familieretsudvalg stiller i sit udkast forslag om at indføre adgang til i tilfælde af særeje at tildele den ægtefælle, der ikke har formue, et beløb af den andens særeje, for så vidt særejeordningen stiller den ene ægtefælle urimeligt ringe efter en separation eller skilsmisse. Skævdelingsreglerne, som de nu er, åbner ikke adgang hertil.

5. Den efterlevende ægtefælles retsstilling

Emnet er meget stort og omfattes som nævnt ikke af mere vidtgående reformplaner i Danmark og Norge. De finske og svenske forslag om indførelse af uskiftet bo-ordninger vil føre til større ensartethed i lovgivningen i de nordiske lande.

I Danmark arver den efterlevende ægtefælle i konkurrence med afdødes livsarvinger 1/3 af afdødes boslod eller særeje (arvelovens § 6). Ægtefællen er tvangsarving for halvdelen af sin legale arv. Derudover har ægtefællen, såfremt der er formuefællesskab, ret til at overtage boet til uskiftet bo, idet længstlevende beholder det udelt uden at skifte med de fælles livsarvinger. Livsarvingerne har således ikke krav på at få deres arv udbetalt ved den første af forældrenes død (arvelovens § 8-24). Er der ikke livsarvinger, arver ægtefællen legalt hele boet. Har ægtefællen arvet hele formuen, har denne fri rådighed og fri testationsret. Dør den længstlevende uden at have indgået nyt ægteskab, uden at efterlade sig livsarvinger og uden at have oprettet testamente, deles boet efter denne med halvdelen till hver ægtefælles arvinger. Er der ved den længstlevende ægtefælles død kun arvinger efter en af ægtefællerne, arver de det hele (arvelovens § 7).

I Norge er retsstillingen nogenlunde den samme. I konkurrence med livsarvinger arver ægtefællen 1/4, er de nærmeste slægtsarvinger forældre eller søskende, arver ægtefællen halvdelen (arvelovens § 6) og i andre tilfælde hele boet. De norske regler om uskiftet bo svarer i det store og hele til de danske.

I Island arver efterlevende ægtefælle som i Danmark en tredjedel i konkurrence med livsarvinger. Efterlader afdøde sig forældre, arver efterlevende to tredjedels, ellers hele boet. Afdødes søskende og fjernere slægtsninge arver ikke sammen med en ægtefælle. Der gælder en lignende successionsret som i Danmark. Uskiftet bo kræver myndige livsarvingers samtykke.

I Finland har efterlevende ægtefælle ikke arveret, når afdøde har livsarvinger. Siden 1965 har ægtefællen arveret, når forældre og søskende arver, således at efterlevende har fri rådighedsret med efterfølgende succession for arving-

erne. Efter en lovændring fra 1976 har efterlevende ikke pligt til ved bodeling, som sker ved den første ægtefælles død, at overlade sin formue til førstafdødes arvinger.

Den finske arbejdsgruppe foreslår, at den efterlevende ægtefælle får adgang til at råde over den efterladte formue uskiftet, hvis den afdøde efterlader livsarvinger. Hvis livsarvingerne kræver boet skiftet, skal den efterlevende altid have ret til at beholde boet uskiftet i sin besiddelse i det omfang, boet omfatter en bolig, som udgjorde ægtefællernes fælles hjem. Dette skal dog gælde under forudsætning af, at efterlevende ikke selv har en sådan bolig. Eftersom ægtefæller ikke altid ejer den bolig, som har udgjort hjemmet, skal den efterlevende ægtefælle i sådanne tilfælde have ret til en minimumsandel.

Det svenske udvalg foreslår som grundprincip, at hvis bodeling skal ske på grund af den ene ægtefælles død, kan den efterlevende kræve at beholde sin ejendom og således udelukke deling. Dette kan få betydning, f.eks. hvis den efterlevende ægtefælle ejer mest, og afdødes efterladenskaber skal tilfalde dennes særbørn eller testamentsarvinger. Intet hindrer dog den efterlevende i på denne måde et udelukke deling, også når han eller hun ejer den mindste del. Den efterlevende kan også anmode om, udover sin andel ved bodelingen at beholde også den afdødes andel med fri brugsret i sin livstid. Ved den efterlevendes død, overtager førstafdødes livsarvinger i stedet halvdelen af efterlevendes bo som arv. Hvis livsarvingerne modsætter sig, at den efterlevende på denne måde beholder boet uskiftet og kræver at få deres arv straks, skal ægtefællen i stedet have arveret til en tredjedel af efterladenskaberne. I dette tilfælde har livsarvingerne ikke ret til arv ved den efterlevendes død. Også den efterlevende kan foretrække sidstnævnte form for skifte.

Efterlader afdøde sig ikke livsarvinger, gælder efter svensk ret allerede i dag, at den efterlevende beholder boet til fri rådighed i sin livstid. Førstafdødes forældre og søskende har da ret til at arve det halve bo ved længstlevendes død. Har den efterlevende giftet sig igen, foreslås at den nye ægtefælle får adgang til at sidde i uskiftet bo. Denne ret skal gå forud for de arvekrav, førstafdødes forældre og søskende kan stille. De bør også vige for efterlevendes livsarvinger, hvadenten de var førstafdødes stedbørn eller er født senere.

Efter svensk ret er livsarvinger, men ikke ægtefæller, tvangsarvinger, og tvangsarven er halvdelen. Et knebent flertal i komiteen foreslår reglerne om tvangsarv afskaffet.

Emner for gruppe G och H. Lovgivning for ugifte samboende – særligt om sameje

Spørgsmålet om lovregulering af ugifte pars forhold er blevet aktuelt som følge af det stigende og store antal, der i dag vælger at bo sammen uden at gifte sig. Det gælder ikke mindst i Danmark og Sverige, hvor 15–20 % af alle par er ugifte.

Blandt de vigtigste problemer kan nævnes det økonomiske opgør, når parterne går fra hinanden, eller den ene af dem dør. Ægteskabsudvalgene i Norge, Danmark og Sverige, der har behandlet spørgsmål om de samboendes forhold, har drøftet disse emner.

1. Retspraksis m.v. om sameje eller lignende for ugifte samboende

a. Selvstændige formuer

Udgangspunktet ved retsafgørelser og overvejelser om udformning af regler om samboendes økonomiske forhold er naturligvis, at det drejer sig om to formuer, ejet af to uafhængige mennesker. Efter længere tids forløb sker der imidlertid ofte en sammenblanding af økonomien, eller man indretter sig således, at den ene betaler de løbende udgifter, medens den anden sparer op. I disse tilfælde kan der opstå problemer, navnlig ved forholdets ophør.

b. Aftaler mellem samboende

Et særligt problem er de aftaler, ugifte samboende indgår om økonomiske forhold, i praksis oftest i forbindelse med køb af en fast ejendom eller ved forholdets ophør. De rejser en række spørgsmål, hvoraf nogle er parallelle med dem, der opstår vedrørende ægtefællers aftaler, andre er særsørgsmål for ugifte samboende, idet de ikke har ægteskabslovgivningen som baggrund for deres samliv.

Udgangspunktet for alle par er, at de som andre kan regulere deres økonomiske forhold inden for aftalefrihedens rammer. For ægtefæller gælder nogle særregler.

Ved aftaler, som indgås som led i etablering af et samlivsforhold eller med henblik på et fortsat samlivsforhold i en uvis fremtid, er usikkerheden større. Udgangspunktet er, at aftalen er gyldig. Der må imidlertid antagelig stilles krav om et vist mindstemål af klarhed og om, at aftalen skal have konkret karakter. Det har været drøftet, om ugifte samboende gyldigt summarisk kan aftale, at deres forhold skal reguleres efter ægteskabslovgivningen. Efter *dansk, norsk* og *svensk* ret er det antagelig tvivlsomt, om sådanne aftaler er gyldige.

De svenske familjelagssakkunniga har udtalt, at det ikke bør være muligt for samboende at aftale sig til de regler, der gælder for ægtefæller.

c. Retspraksis, hvor aftale ikke er indgået

1°. De *danske* landsretter har gennem den seneste halve snes år i 20–30 sager taget stilling til det økonomiske opgør efter et samlivs ophør i tilfælde, hvor der ikke foreligger nogen aftale mellem parterne. Dommene viser, hvor forskelligartede forholdene var. De omfattede alle nuancer fra forholdsvis kortvarige samliv uden særlig økonomisk fællesskab til mere langvarige forhold med sammenblandet økonomi. Der forekom også langvarige forhold, hvor parterne havde holdt deres økonomi adskilt. I alle sager var det i helt overvejende grad manden, der havde den største indtjening, selv om kvinden i alle tilfældene havde erhvervsarbejde.

Inger Margrete Pedersen analyserede i bogen "Papirløse Samlivsforhold", 1976, s. 83–94 den hidtidige danske domspraksis og konstaterede, at der kunne spores to tendenser:

- det snævre samejebegreb, d.v.s. at der kun antages, at foreligge sameje, hvis der er et positivt holdepunkt herfor, eller hvis det er umuligt at fastlægge ejerforholdet. I nogle af de sager, hvor dette synspunkt er anlagt

med største konsekvens, har det ført til, at den ene part har kunnet beholde ganske betydelige værdier opsparet under samlivet, selv om den anden part har haft gode indtægter og anvendt disse i den fælles husholdning,

- det videre samejebegreb, d.v.s. at der anlægges en ret vidtgående formodning for sameje, hvis begge parter har haft indtægter. Det må antages, at domme, som tager udgangspunkt i det videre samejebegreb, typisk fører til, at den svagere part i samlivsforholdet opnår større andel i opsparingen, end hvis man anvender det snævrere samejebegreb.

Der er nu afsagt to højesteretsdomme på området, nemlig i april 1980 og december 1981. De betyder en ny udvikling. De vedrørte henholdsvis et 4 1/2-årigt og et knapt 3-årigt samliv, hvor parterne i begge tilfælde under samlivet havde købt hus. Manden stod som eneejer. Højesteret fandt det ikke i de to sager godtgjort, at der var opstået et sameje i traditionel forstand og tilsidesatte antagelig dermed ovennævnte videre samejebegreb. Under de anførte omstændigheder – det ikke ganske kortvarige samliv, den herunder skete betydelige forøgelse af ejendommens værdi og oplysningerne om parternes indtægtsforhold og fælles økonomi – fandt højesterets flertal imidlertid, at kvinden havde krav på en vis andel af det opnåede nettoprovenu. Beløbet fastsattes skønsmæssigt til henholdsvis 25.000 kr. og 20.000 kr., beløb der var noget mindre end godtagelsen af et sameje ville have medført.

En række senere domme fra landsretten har fulgt højesterets linje.

2° Ifølge den *norske* betænkning foreligger en forholdsvis omfattende praksis også fra norske underretter og appelretter, som baserer opgøret mellem samboende på sameje. Navnlig henvises til Rt 1973 s. 1352. Praksis sammenfattes således af udvalget,

"at værdier, som parterne har skaffet til veje under samlivet ved fælles indsats, naturligt bør anses for at tilhøre dem begge. Selv om en part ikke direkte har bidraget til erhvervelsen, kan dette alligevel ses som et resultat af fælles indsats, når parterne har et mere omfattende økonomisk fællesskab, som de begge – hver på sin måde – har bidraget til. I sådanne tilfælde kan der også være sket en sammenblanding af midler, som i sig selv kan give grundlag for sameje".

Hvis sameje foreligger, synes den foreliggende praksis at gå langt i retning af at dele det lige.

3° En *svensk* appeldomstol har i et par offentliggjorte afgørelser fra 1970'erne ligeledes statueret sameje. Ud fra afgørelserne er opstillet følgende principper. Hvis en af parterne har erhvervet ejendom i sit navn og for sine penge, hindrer dette ikke, at ejendommen anses i sameje under følgende tre forudsætninger. Ejendommen skal være indkøbt til parternes fælles brug. Parten, som ikke står som køber, skal have muliggjort erhvervelsen gennem bidrag til den fælles økonomi, enten gennem egne indkomster eller gennem arbejde i hjemmet. Endelig må der ikke foreligge nogen aftale mellem parterne om, at køberen skal anses som eneejer.

Den svenske højesteret har i en dom fra 1980 taget stilling til et 25-årigt samliv. Parterne erhvervede en byggegrund, hvorpå manden opførte et hus, hovedsagelig som fælles bolig. Manden, som havde fået skøde på ejendommen, gjorde gældende, at han alene havde finansieret erhvervelsen, og at

tilskud fra kvinden kun var lån til ham. Højesteret anså den svenske samejelov anvendelig.

4° I Island gik praksis i underretterne længe ud på ved opløsning af et ugift samlivsforhold at tildele kvinden et beløb, der blev fastsat under hensyn til, at hun havde ret til løn som husholderske for det åremål, samlivet bestod – et fiktivt grundlag, som dog i mange tilfælde førte til et brugbart resultat – rent økonomisk. I de sidste højesteretsdomme har man taget afstand herfra. Dommene gælder faste ejendomme og deres deling. Der findes ikke foreløbig nogen højesteretsdom, hvor man har accepteret "fælleseje" med ligedeling mellem parterne. Man har i de sidste domme anvendt den formulering, at sagsøgeren har retligt krav på en andel i den faste ejendoms nettoværdi (salgsprovenu) og fastsat beløbet skønsmæssigt. Det har ligget noget lavere end ligedeling ville føre til. Underretterne vil sikkert rette sig herefter, hvorved bemærkes, at skifteretterne ikke har ment sig kompetente til at behandle disse sager. Navnlig i højesteretsdommen fra 1981 er formuleringen meget lig den, der er anvendt i den danske højesterets dom i UfR 1982.93 H. Dette er interessant, idet man ikke kan pege på nogen gensidig påvirkning.

2. Lovgivning om sameje eller en skønsmæssig fravigelsesregel

De svenske familielagssakkunniga fremhæver i slutbetænkningen (s. 121–161), at man gennem lovgivningen i begrænset omfang må søge at løse praktiske problemer og særligt at beskytte den svagere part ved opløsning af et samboforhold. Samme grunde som ved ægtefæller taler for, at bolig og bohæve som samboende har erhvervet til fælles brug, skal anses at tilhøre dem i fællesskab, sædvanligvis med lige andele. Desuden bør der skabes mulighed for at få sit hjem opløst gennem en bodeling. Der henvises herved til bemærkningerne ovenfor under gruppe F og G pkt. 3 om en samejepræsumption. I udkastet til Åktenskapsbalk er et særligt afslutningsafsnit 5, kap. 19, med ti paragraffer om retsforholdet mellem samboende. I nogen udstrækning henvises i disse bestemmelser til reglerne i de tidligere afsnit i loven om ægtefæller. Først defineres samboende (§ 1). Derefter foreskrives (§ 2) med henvisning til reglerne om ægtefæller, kap. 7, at en sambo ikke uden den andens samtykke kan sælge den fælles bolig eller bohæve, som de har erhvervet til fælles brug og som indgår i det fælles hjem. Delingen af den fælles bolig eller bohæve i tilfælde af forholdets opløsning eller den enes død skal ske efter den enes begæring (§ 3). Under samlivsforholdet kan parterne enes om deling (§ 3). Delingen skal ske efter en beregning af andelen af de nævnte aktiver. Derefter fratrækkes den relevante gæld. Så foretages delingen i forhold til andelen, normalt i lige dele. Den der har mest brug for huset eller bohævet, skal have ret til at få disse aktiver, hvis det skønnes hensigtsmæssigt (§ 4). Der foreslås adgang for parterne til at aftale, at bestemte aktiver undtages fra ovennævnte deling som tilhørende hverken alene eller at aftale, at andelen skal være forskellige, hvis dette ikke er urimeligt under hensyn til parternes økonomiske forhold eller den tid, der er gået. Den, der vil påberåbe sig aftalen, får på den måde en vis pligt til i tvivlsomme tilfælde at bestyrke, at der ikke er noget til hinder for at lægge aftalen til grund.

Det danske udvalg henviser (s. 122–125) til, at de afgjorte retssager viser

forholdenes forskellighed. Det nævnes, at en lovregel, der bygger på en samejekonstruktion, antagelig måtte begrænses til at opstille en formodning for, at der skal ske deling af parternes formue ved samlivets ophør. Selv en så begrænset regel måtte imidlertid nødvendigvis føre til, at der opstilledes en tilsvarende formodning i ægteskaber med særeje. En sådan regel må enten affattes så ubestemt, at den ved selve sin formulering giver mulighed for at undgå urimelige resultater eller suppleres af regler om fravigelse af lovens hovedprincip. Reglen ville således, indtil dens indhold var præciseret gennem retspraksis, kun give begrænset vejledning. Udvalget foreslår derfor ikke en almindelig regel om sameje eller ligedeling af aktiver ved opløsning af samliv uden ægteskab. Alligevel er det efter udvalgets opfattelse rimeligt, at aktivmassen ved ophør af mere langvarige samlivsforhold, hvor parterne har haft fælles økonomi og i det hele har indrettet sig i det væsentlige som ægtefæller, deles ud fra samejessynspunkter, og at udgangspunkt tages i en ligedeling.

Det danske udvalgs flertal har ikke villet overlade udviklingen fuldstændig til retspraksis. Til beskyttelse af den svagere part ved samlivets ophør foreslås følgende regel:

"Ved opløsning af et samliv mellem to personer kan skifteretten pålægge den ene part at yde den anden et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt (væsentligt ringere end stemmende med billighed) navnlig når hensyn tages til parternes økonomiske forhold og samlivets varighed. Hensyn kan også tages til den indsats, den pågældende har ydet til det fælles hjem gennem arbejde, bidrag til det fælles underhold, afsavn eller på anden måde."

Reglen er tænkt anvendt uden for ligedelingstilfælde som en kompensation for en indsats den pågældende har ydet. Reglen skal også kunne anvendes efter den enes død. Der henvises tillige til bemærkningerne ovenfor under gruppe E og F, pkt. 4.

Det norske udvalg har været inde i tilsvarende overvejelser. Udvalget har forståelse for de principielle synspunkter, som ligger til grund for en lovregel om opgøret vedrørende den fælles bolig og indboet i det fælles hjem. Udvalget afstår imidlertid fra at foreslå en regel om lovfæstet sameje. Det anføres, at der er fare for, at ordningen kan blive for uelastisk og ikke give rimelige resultater for en del af parforholdene. Denne risiko er efter udvalgens mening till stede, selv om ordningen begrænses til samlivsforhold af varig karakter. Ordningen vil næppe blive accepteret af dem, der netop har valgt uægteskabeligt samliv, fordi de ønsker en selvstændig økonomi.

I Norge foreslås heller ikke en skønsmæssig fravigelsesregel. Betænkningehederne ved en sådan vil ganske vist ikke være så store. Det er imidlertid usikkert, hvilken praktisk betydning en sådan regel vil få. På den anden side vil en regel med et ubestemt og skønsmæssigt indhold kunne medføre usikkerhed i forholdet mellem parterne og rejse problemer ved den praktiske gennemførelse. En sådan regel må også vurderes på baggrund af den mulighed, der er efter retspraksis for at få et rimeligt opgør. Endelig nævnes, at der i Norge ikke er en tilsvarende skønsmæssig fravigelsesregel for ægtefæller med særeje.

I den skitse, der er udarbejdet af den islandske familieretskomité, foreslås for det første, at skifteretterne skal være kompetente til at behandle skifte, når det gælder opløsning af ugifte samboendes formueforhold. Man viger tilbage for

en samejeordning, men foreslår en "urimeligt ringe" regel indført. Man har været inde på den tanke, at det muligvis borde være visse bestemmelser om aftaler mellem ugifte samboende, men formuleringen af disse regler har vist sig vanskelig, og man har nærmest opgivet tanken.

3. Retsstillingen efter dødsfald – arveret eller lignende

Udvalgene i *Danmark*, *Norge* og *Sverige* tager alle afstand fra legal arveret for ugifte samboende. Der henvises til oprettelse af testamente. Det danske udvalg har lagt vægt på, at legal arveret må bygge på faste kriterier, som netop ikke er anvendelige i disse forhold på grund af deres forskelligartethed. Hertil kommer, at en egentlig arveret i konkurrence med en eventuel ægtefælle og livsarvinger vil give samlivsforholdene karakter af ægteskab af anden klasse.

Forslag om adgang til uskiftet bo for samlevende er ikke fremsat i noget af landene.

Den *svenske* komité foreslår, at efterlevende på samme måde som ægtefæller med fuldstændigt særeje skal have ret til af boligen og bohavet at udtage ejendom af værdi svarende til to basisbeløb (for tiden 2 x 17 800 skr.).

Halvdelen af det *danske* ægteskabsudvalg foreslår, at den under pkt. 5 nævnte skønsregel også skal kunne anvendes af ugifte samboende i tilfælde af den enes død. Ved udmålingen af en eventuel godtgørelse må ifølge betænkningen hensyn tages til, i hvilket omfang udredelsen af beløbet går ud over ægtefælle eller livsarvinger.

Den *finske* arbejdsgruppe foreslår, at en efterlevende ugift samboende efter en behovsprøvelse skal være berettiget til underhold efter arvelovens kap. 9. Derudover vil samejeregler eller -praksis få betydning også ved dødsfald, se pkt. 2.

I den *islandske* komités skitse foreslås, at skønsreglen også skal omfatte tilfælde, hvor den ene af de ugifte samboende afgår ved døden, idet man dog må tage specielt hensyn til afdødes ægtefælle og livsarvinger.

4. Retten til leje- eller andelsbolig

I *Sverige* findes lov nr. 651 af 5. juni 1973 om ugifte samboendes fælles bolig. Har den ene ved opløsningen af et parforhold leje- eller boligretten til en lejlighed, som udelukkende eller hovedsagelig har skullet tjene som parternes fælles bolig, kan den anden overtage retten, dersom denne mest behøver boligen, og det under hensyn til omstændighederne i øvrigt anses for rimeligt. Hvis parterne ikke har eller har haft børn sammen, gælder det anførte kun, hvis ganske særlige grunde taler derfor. Kravet skal fremsættes senest tre måneder efter, at den pågældende er flyttet.

I *Danmark* indeholder lejeloven, lov nr. 237 af 8. juni 1979, en regel om dødsfald (§ 75, stk. 2). Dør lejerer uden at efterlade sig en ægtefælle, har en anden person, der i mindst to år har haft fælles husstand med lejerer, ret til at fortsætte lejeforholdet. Ægteskabsudvalget foreslår reglen udvidet til også at gælde ved forholdets opløsning, medens begge lever. Udvalget har overvejet

at nedsætte 2-års grænsen, men afstod herfra.

I *Island* findes en regel svarende til den danske. Der er ikke regler om lejlighedens fordeling i tilfælde af opløsning af samliv mellem ugifte.

I *Norge* findes i dag ikke regler om adgangen til at overtage lejligheden, når parterne ikke er gift. Ægteskabsudvalget foreslår en lovregulering på området, bl. a. en lov om ugifte samboendes ret til fælles bolig, når samlivsforholdet er ophørt. Efter udkastet skal loven gælde, når de samboende har, har haft, eller venter barn sammen, eller når samlivsforholdet har varet mindst tre år. Efter dødsfald kan der i forhold til arvinger gives efterlevende ret til at indløse andel, aktie eller obligation, som retten til fælles bolig har været knyttet til efter de regler, som gælder for ægtefæller med sameje. Har den fælles bolig været en boligejendom, og denne er i sameje mellem efterlevende og dødsboet, kan efterlevende på samme måde gives ret til at indtræde i boets andel. Hvis samboende bryder samlivet, kan den ene gives samme rettigheder med hensyn til den fælles bolig som en skilt eller separeret ægtefælle, når ægtefællerne har haft særeje. Endelig skal samlevende have samme ret til at overtage lejeaftale på samme måde som ægtefæller.

Den *finske* hyreslag af 10. februar 1961, som ændret ved lov af 13. november 1979, indeholder ikke regler om lejemålets overgang til personer, som ikke er "delägare i dödsboet". Der er heller ikke regler om overgang til den anden part ved forholdets ophør, medens begge lever.

I den *islandske* lejelov af 1979 (§ 3) har man ligestillet ugifte samboende med ægtefæller, forudsat disse har fælles barn, venter et barn sammen eller samlivet har varet i mindst to år. Når samlivet opløses ved døden, har den længstlevende af de samboende ret til at overtage lejekontrakten. Opløses samlivet, medens begge lever, gælder ægteskabslovens § 60, jfr. lejelovens § 59, hvorefter den af parterne, der skønnes at have størst behov for lejligheden, er berettiget til at overtage lejekontrakten.

5. Generelle overvejelser om lovgivning for ugifte samboende

De spørgsmål, der er gennemgået under pkt. 1–4, og drøftelserne omkring fælles forældremyndighed, er hovedeksemplerne på overvejelser omkring lovgivning om ugifte samboende. De har givet anledning til principielle drøftelser i ægteskabsudvalgene om, hvorvidt der bør lovgives for denne personkreds, og hvilken form lovgivningen i givet fald bør have. Der henvises til den *norske* betænkning, afsnit 5. Synspunkter i debatten og 6. Udvalgets vurderinger – generelle synspunkter (s. 32–42), til den *danske* betænkning om samliv uden ægteskab I, kap. 5. Principielle overvejelser (s. 45–54) og den *svenske* slutbetænkning 2.7 "I hvilket omfang bør man skrive love for ugifte samboende" (s. 109–119).

Bilag 3

*Nordiske aktiviteter på
familie Lovgivningens område*

Rekommendationer fra Nordisk råd 1955–82	158
Udtalelser fra Nordisk Råd 1973–82	160
Forhandlinger i Nordisk Råd	162
Uddrag af Nordisk Ministerråds beretning til Nordisk Råds 30. session 1982	163
Betænkninger i Nordisk Udredningsserie NU	167

Rekommendationer

Rek nr 12/1955

Nordiska rådet rekommenderar regeringarna att undersöka förutsättningarna för en revision av den i de nordiska länderna gällande lagstiftningen om äktenskap och makars förmögenhetsförhållanden, så att denna blir så likartad som möjligt.

Rek nr 7/1967

Nordisk Råd henstiller til regeringerne, at der på grundlag af de afgivne betænkninger og forslag søges tilvejebragt yderligere ensartethed i den nordiske lovgivning om ægteskabs indgåelse og opløsning, således at i alle landene

reglen om utroskabs retsvirkning ændres i overensstemmelse med det i den norske komitébetænkning anførte forslag, hvorefter utroskab opretholdes som skilsmissegrund, samtidig med at retten får adgang til at give separation i stedet for skilsmisse, når hensynet til fællesbørnene eller andre vægtige grunde taler for det,

denne regel også lægges til grund ved utroskab i separationstiden, samt fristen for skilsmisse efter forudgående separation sættes til 1 år.

Rek nr 1/1973

Nordiska rådet rekommenderar de nordiska ländernas regeringar

1. att företaga en genomgång av ländernas rättsregler i syfte att avlägsna sådana bestämmelser, som leder till olika behandling av män och kvinnor i försörjarskänseende
2. att eftersträva ett likartat innehåll i försörjarsbegreppet och såvitt möjligt ensartad praxis av detta jämte likartad syn på män och kvinnor i försörjarrollen och därvid knyta försörjningsskyldigheten till barnen, och
3. att utforma socialförsäkringssystemen i de nordiska länderna så att den som i sitt hem har vård och tillsyn av små barn, sjukliga åldringar, andra sjuka eller handikappade kommer att omfattas av systemen.

Rek nr 22/1973

Nordisk Råd henstiller til regeringerne at stræbe efter en udbygning af den ensartede ægteskabslovgivning og at undersøge alle muligheder for at finde en fælles tilfredsstillende løsning.

Rek nr 1/1974

Nordisk Råd anbefaler Nordisk Ministerråd at lægge følgende principper til grund for videreudviklingen af det nordiske samarbejde på lovgivningsområdet i overensstemmelse med Helsingforsaftalen:

1. Målet for den videre udvikling af samarbejdet skal være dels et fortløbende samarbejde om aktuelle problemstillinger, dels en harmonisering eller såvidt muligt ensartet udformning af lovgivningen eller fælles lovgivningsforanstaltninger på området, som egner sig til nordisk samarbejde.
2. Samarbejdet bør omfatte de traditionelle områder for lovgivningssamarbejdet og nye områder, hvor lovgivning bliver aktuel, således at lovgivningen og lovgivningsmetoderne tilpasses samfundsudviklingen i Norden.
3. Et program for det nordiske lovgivningssamarbejde på længere sigt fremlægges for Nordisk Råd i ministerrådets beretning om det nordiske samarbejde. Programmet kompletteres efterhånden, bl.a. under hensyntagen till resultatet af drøftelser mindst én gang årlig mellem ministerrådet og juridisk udvalg.
4. Der søges udviklet et samarbejdsmonster vedrørende lovgivningsområdet, som omfattes af lovgivningsprogrammet, hvorefter Nordisk Råd, normalt gennem juridisk udvalg, hvis det er muligt, får lejlighed til at udtale sig om betænkninger m.v., når udvalget anmoder om dette under behandlingen af programmet. Samtidig bør der gives udvalget mulighed for at gøre sig bekendt med det remissmateriale, som foreligger.

Rek nr 7/1975

Nordiska rådet rekommenderar Nordiska ministerrådet att utreda förutsättningarna för en samordning av arbetet med att skapa ett tillfredsställande rättsligt skydd för mäns och kvinnors lika rättigheter.

Rek nr 10/1982 Barns miljö

Nordiska rådet rekommenderar Nordiska ministerrådet

1. att införa likartade lagbestämmelser om förbud mot kroppslig aga eller annan kränkande behandling av barn,
2. att samarbeta i syfte att vidareutveckla föräldrautbildningen i de nordiska länderna samt
3. att särskilt beakta de handikappade barnens situation.

Rek nr 11/1982 Internationell konvention om barnens rättigheter

Nordiska rådet rekommenderar de nordiska ländernas regeringar att på internationellt plan samfällt verka för ingåendet av en internationell konvention till skydd för barnens rättigheter.

Udtalelser

Udt nr 2/1973

Nordisk Råd henstiller til Det nordiske Ministerråd, at der i ministerrådets permanente sekretariat indrettes en særlig afdeling for lovgivningssamarbejdet.

Udt nr 5/1976

1. Nordisk Ministerråd anmodes om at sikre, at de nordiske ægteskabsudvalgs muligheder for at nå frem til fælles løsning på problemerne om ægtskabets økonomiske retsvirkninger udnyttes fuldt ud.
2. Nordisk Ministerråd opfordres til at tage initiativ til at sikre, at løsningen af de retlige og økonomiske problemer, som er opstået i forbindelse med "den papirløse familie", finder sted i nordisk samarbejde med henblik på at nå frem til ligeartede løsninger i de nordiske lande.

Udt nr 1/1977

1. Nordisk Ministerråd anmodes om, i det omfang der måtte vise sig behov derfor, at tage de nødvendige initiativer til at koordinere arbejdet med forberedelsen af ny lovgivning om ægteskabets økonomiske retsvirkninger således, at såvel indhold som tidspunkt for lovforslagets fremsættelse bliver sammenfaldende i så vidt omfang, som det er muligt.
2. Nordisk Ministerråd opfordres til gennem en koordination af arbejdet med problemerne omkring ikke-ægteskabelige samlivsforhold at søge at skabe grundlaget for gennemførelse af ensartede retsregler på det økonomiske område.

Udt nr 10/1978

1. Nordisk Råd tager indtil videre de oplysninger til efterretning, som Nordisk Ministerråd har givet om arbejdet med og planerne for gennemførelsen af nye ensartede regler om ægteskabets økonomiske retsvirkninger, idet rådet samtidig understreger sin tidligere fremsatte anmodning om, at Nordisk Ministerråd, i det omfang der måtte vise sig behov derfor, tager de nødvendige initiativer til at koordinere arbejdet med forberedelsen af ny lovgivning, således at såvel indhold som tidspunkt for lovforslagets fremsættelse bliver sammenfaldende i så vidt omfang, som det er muligt.
2. Nordisk Råd anser det som en foreløbig tilfredsstillende ordning på spørgsmålet om koordinering af samarbejdet vedrørende de ikke-ægteskabelige forholds problemer, at dette arbejde varetages ved regelmæssige drøftelser mellem de nordiske ægteskabsudvalg, idet Nordisk Råd påregner, at Nordisk Ministerråd, på samme måde som i spørgsmålet om ægteskabets økonomiske retsvirkninger, tager de nødvendige initiativer til at koordinere arbejdet med forberedelsen af ny lovgivning, hvis der måtte vise sig behov derfor, og samtidig opfordrer ministerrådet til særlig at søge arbejdet med at skabe

grundlag for gennemførelse af ensartede retsregler på det økonomiske område fremmet.

3. Nordisk Råd opfordrer Nordisk Ministerråd til at undersøge mulighederne for gennemførelse af den samme myndighedsalder i alle de nordiske lande.

Udt nr 4/1979

1. Nordisk Råd tager indtil videre de oplysninger til efterretning, som Nordisk Ministerråd har givet om samarbejdet vedrørende ægteskabets økonomiske retsvirkninger og de ikke-ægteskabelige forholds problemer, idet rådet forventer, at Nordisk Ministerråd i det omfang, der måtte vise sig behov derfor, tager de nødvendige initiativer til at koordinere arbejdet med forberedelsen af ny lovgivning, således at såvel indhold som tidspunkt for lovforslags fremsættelse bliver sammenfaldende i så vidt omfang som muligt.
2. Nordisk Råd henstiller, at Nordisk Ministerråd inden næste session søger at føre den i 1977 opnåede enighed om udarbejdelse af ensartede nationale love om anerkendelse af nordiske faderskabsafgørelser ud i livet.
3. Nordisk Råd opfordrer Nordisk Ministerråd til at undersøge mulighederne for gennemførelse af den samme myndighedsalder i alle de nordiske lande.

Udt nr 3/1980

1. Nordisk Råd tager de af Nordisk Ministerråd givne redegørelser for det nordiske lovgivningssamarbejde vedrørende ægteskabslovgivningen, samliv mellem ugifte, handelsagenter, produktansvar, miljøskader og det strafferetlige reaktionssystem til efterretning og opfordrer til, at arbejdet fortsætter efter de af Nordisk Råd vedrørende disse spørgsmål angivne retningslinjer i sin udtalelse nr. 1/1979 over ministerrådets beretning om det nordiske samarbejde til Nordisk Råds 27. session 1979.
2. Nordisk Råd opfordrer Nordisk Ministerråd til at overveje, om der er behov for ændrede regler om forældremyndighed.

Udt nr. 5/1981

3. Nordisk Råd opfordrer Nordisk Ministerråd til at undersøge konsekvenserne af uens lovgivning i de nordiske lande om forældremyndighed og på denne baggrund eventuelt overveje, om der er behov for en harmonisering af reglerne.

Udt nr 1/1982

2. Nordisk Råd imødeser synspunkterne fra Nordisk Råds konference i 1982 om "Familieret i Norden" og forventer, at konferencens udtalelser og konklusioner vil indgå som et led i de fortsatte drøftelser om udviklingen af det nordiske lovgivningssamarbejde på familierettens område.

Forhandlinger i Nordisk Råd

Uddrag af Ægteskab & Samliv uden ægteskab I afgivet af ægteskabsudvalget af 1969. Betænkning nr. 915 København 1980

1. . . .

Nordisk Råd drøftede . . . sagen på den 19. session i 1971 på baggrund af et medlemsforslag om, at Nordisk Råd skulle anbefale regeringerne at søge at bevare ensartetheden i landenes ægteskabslovgivning således, at nødvendige ændringer blev foretaget i nært samarbejde og med bevarelse af ensartetheden (se Nordisk Råd 1971, s. 796–797). (De svenske direktiver er optrykt som bilag til dette forslag.) Under forhandlingerne blev det klart, at den svenske regering ikke ville lade hensynet til retsenheden stå i vejen for reformer, som man i Sverige anså for nødvendige. Det nordiske samarbejde måtte ikke blive en hæmsko på udviklingen. I øvrigt fandt man, at der principielt kunne sættes spørgsmålstejn ved det hensigtsmæssige i en harmoniseringsmetode, der som den hidtil anvendte ikke var begrænset til visse principper, men som omfattede en afstemning af selve ordlyden i bestemmelserne.

På et direkte spørgsmål, om det svenske udvalg kunne lade sig inspirere af de øvrige landes udvalg til at foreslå andre løsninger end dem, der var forudsat i direktiverne, svarede den svenske minister, statsrådet Carl Lidbom:

”Direktivet principper og retningslinjer er klart angivet og skal ikke forhandles væk. Derimod skal et nordisk samarbejde foregå med henblik på at udveksle tanker, synspunkter og erfaringer. Frihed til at forhandle findes inden for den ramme, som direktivet fastlægger. Kan de andre lande ikke acceptere det svenske direktivs principper og retningslinjer, så beklager vi dette, men det giver ikke anledning til nogen ændring i direktivet.” (Nordisk Råd 1971) s. 186–208).

2. I 1972 udtalte Nordisk Ministerråd, at man anså det for bedst, at den nordiske retsenhed på ægteskabslovgivningens område blev bevaret så vidt muligt. Ønsket var dog ledsaget af følgende begrænsning:

”I alle landene må man imidlertid i lovgivningsarbejdet på dette som på andre retsområder afveje interessen i at bevare og udvikle den nordiske retsenhed med ønsket om i et hurtigt foranderligt samfund at holde lovgivningen i trit med samfundsudviklingen. Mange af de fremskridt, som har kunnet noteres i det nordiske retssamarbejde må tilskrives det forhold, at man har udvalgt sådanne samarbejdsområder, hvor arbejdet kunne bygge på et stort set fælles grundsyn og en i det store hele parallel samfundsudvikling. Der er imidlertid tegn på, at der er forskel mellem de nordiske lande med hensyn til den takt, hvormed grundlæggende vurderinger i ægteskabsretlige spørgsmål ændres. Disse forændringer synes at gå hurtigere i Danmark og Sverige end i de øvrige nordiske lande. Det er ikke muligt nu med bestemt at sige, om forskellene i grundsyn er af en sådan beskaffenhed, at de også på længere sigt vil gøre det vanskeligt at opretholde den nordiske retsenhed på dette område. Denne har imidlertid ikke blot en ideel værdi, men også en rent praktisk betydning for dem, der flytter fra et nordisk land til et andet. Udviklingen må derfor følges med opmærksomhed så at alle muligheder for at bevare ensartetheden vedrørende ægteskabsretten udnyttes.” (Nordisk Råd 1972 s. 629).

3. Konsekvensen af de svenske lovændringer i 1973 bl.a. om afskaffelse af separation og indførelse af betænkningstid, se betænkning 2 om ægteskabsopløsning (nr. 697 1973). s. 10–12, var, at Nordisk Ministerråd i 1973 måtte konstatere, at det ikke for tiden syntes praktisk muligt at opnå ensartede regler i samtlige lande om ægteskabs indgåelse og opløsning (Nordisk Råd 1973, s. 718).

Nordisk Råd vedtog den 21. februar 1973 følgende rekommandation: ”Nordisk Råd henstiller til regeringerne at stræbe efter en udbygning af den ensartede nordiske ægteskabslovgivning og at undersøge alle muligheder for at finde en fælles tilfredsstillende løsning.” (Nordisk Råd 1974, s. 1207).

4. Spørgsmålet om udvidelse af samarbejdet til også at omfatte samlivsforhold mellem ugifte blev drøftet af Nordisk Ministerråd i 1976, hvor man fandt, at ”løsningen af disse problemer må være et naturligt emne for nordisk samarbejde, og at spørgsmålet bør indgå i det løbende samarbejde på ægteskabslovgivningens område.” (Nordisk Råd 1976, s. 746). I beretningen for 1977 tilføjedes det dog, at retsvirkningerne af faktisk samliv for en stor dels vedkommende måtte bedømmes adskilt fra ægteskabsudvalgenes arbejde og f.eks. faldt ind under sociallovgivningens område. For så vidt dette angik, var en koordineret udredning ikke mulig inden for ægteskabsudvalgenes regie. (Nordisk Råd 1977, s. 883).

Uddrag af Nordisk Ministerråds beretning til Nordisk Råds 30. session 1982

Person-, familie- och arvsrätt

1.1. Äktenskapsrätt

Nordiska rådet föreslog i sin *rekommendation nr 22/1973*, att regeringarna borde sträva till att utveckla en enhetlig nordisk äktenskapslagstiftning samt undersöka möjligheterna till en gemensam lösning som är tillfredsställande för alla.

a) Ingående och upplösning av äktenskap

I Sverige har nya regler om ingående och upplösning av äktenskap genomförts 1974. I Danmark publicerade äktenskapskommittén år 1973 betänkanden om ingående och upplösning av äktenskap. I Finland tillsattes 1980 en kommission med uppgift att uppgöra förslag till ändring av de stadganden i äktenskapslagen som gäller ingående och upplösning av äktenskap. Kommissionens arbete pågår alltså. Den norska äktenskapskommittén har inte till dessa delar uppgjort något lagförslag.

Det verkar som om det för närvarande inte vore aktuellt att sträva till enhetliga nordiska bestämmelser om ingående och upplösning av äktenskap.

Ministerrådet är alltså av den åsikten, att revideringen av bestämmelserna i den nordiska äktenskapskonventionen angående ingående och upplösning av äktenskap bör uppskjutas ända tills resultaten av de olika ländernas beredningsarbete närmare har utretts vid förhandlingar mellan de nordiska ländernas vederbörande ministerier, som kan föras när utredningsorganen

avslutat sitt arbete. Beträffande de internationella frågorna angående vårdnaden om barn kan det dock visa sig nödvändigt att justera de bestämmelser i äktenskapskonventionen som berör de nordiska myndigheternas kompetens och erkännande av de nordiska myndigheternas beslut i ärenden som rör vårdnaden om barn (jmf. 1.2.).

b) Äkta makars förmögenhetsförhållanden

Nordiska rådet betonade vid sin 27:e session och ånyo vid sin 28:e session att det är viktigt att finna en tillfredsställande nordisk lösning beträffande makars förmögenhetsförhållanden. Vid sin senaste session uppmanade Nordiska rådet ministerrådet att fortsätta sina strävanden att finna en gemensam grund för en lagstiftning angående äktenskapets förmögenhetsverkningar.

Äktenskapskommittéerna i de olika nordiska länderna behandlar också frågor angående äkta makars förmögenhetsförhållanden. Den danska kommittén avgav sitt betänkande år 1974. I Finland gavs ett betänkande år 1976 och det har varit ute på remiss. Frågor angående äktenskapets ekonomiska rättsverkningar har senare dryftats mellan äktenskapskommittéerna och representanter för justitieministrarna, och senast har man hållit ett möte mellan medlemmarna i de nordiska beredningsorganen i Oslo i februari 1980. Den svenska familjerättskommitténs (familjelagssakkunniga) väntas att i slutet av år 1981 avge ett betänkande där man kommer att behandla makars och samboendes förmögenhetsförhållanden samt efterlevande makes ställning. I Finland tillsattes våren 1980 en arbetsgrupp med uppgift att förbereda en ändring av lagstiftningen om äkta makars förmögenhetsförhållanden.

De kommittéer som berett reformförslagen samarbetade under beredningstiden. Efter det att betänkanden färdigställts och beredningen överförs till ministerieplanet kommer samarbetet att fortsättas mellan departementen.

Det kan nämnas att ämnet "Makars och samboendes egendomsförhållanden" behandlas vid det 29:e nordiska juristmötet i Stockholm i augusti 1981.

1.2. Samlevnad mellan ogifta

Juridiska utskottet behandlade i sitt betänkande över C1/1981 regleringen av frågor som föranleds av samlevnad utan äktenskap. Utskottet ansåg, att regleringen av de ekonomiska problem som uppstår i samband med samlevnad utan äktenskap borde vara så enhetlig i de olika nordiska länderna, att inte olikheterna i regleringarna skulle tvinga ogifta samlevande att överväga valet av hemvistland på grund av de fördelar som regleringen medför. Enligt utskottet borde man vid beredningen av lagstiftningsåtgärder sträva till så stor enhetlighet som möjligt. Diskussionen om övriga frågor i anslutning till samlevnad utom äktenskap borde, enligt utskottet, fortsättas efter Nordiska rådets konferens år 1982 och på basen av de resultat som då uppnås.

I det finska kommittébetänkandet från 1976 behandlades inte frågor om personer, som lever i äktenskapsliknande förhållanden. Den arbetsgrupp för beredning av en ändring av förmynderskapslagstiftningen som tillsattes av det finska justitieministeriet har våren 1981 publicerat ett betänkande. I det behandlas bl. a. frågor i anslutning till vårdnaden av barn till förälder, som

lever i ett äktenskapsliknande förhållande. Enligt förslaget skulle skillnaden mellan barn födda inom och utom äktenskap upphävas och såsom målsättning för lagstiftningen skulle uppställa barnets rätt till omsorg från bägge föräldrarna. Denna princip borde tillämpas oberoende av familjens juridiska eller faktiska form.

I Danmark, Norge och Sverige behandlas dessa problem i äktenskapskommittéerna. Den svenska kommittén har publicerat en rapport i ärendet (SOU 1978:55) "Att sambo och gifta sig". Vidare avser kommittén, som tidigare nämnts, att behandla samboendets förmögenhetsförhållanden i ett betänkande i slutet av år 1981. Den norska äktenskapskommittén har hösten 1980 avgivit ett betänkande om "Samliv utan vigsel" (NOU 1980:50). Den danska äktenskapskommittén har i januari 1981 publicerat ett betänkande om "Samliv uden ægteskab I" (nr 915/1980).

I likhet med juridiska utskottet önskar Ministerrådet, att man i de nordiska länderna får till stånd så enhetliga bestämmelser som möjligt om ekonomiska verkningar av samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden. Arbetet i de nordiska kommittéerna på familjerättens område har hittills skett parallellt och med regelbundna möten mellan kommittéerna. Kommittéernas synpunkter har därför samordnats så långt som möjligt. Härefter vore det mest ändamålsenligt att fortsätta nordiska överläggningar i ärendet sker på ministernivå. Ministerrådet finner att det inte för närvarande föreligger behov att ta initiativ till en ytterligare koordinering.

Angående behandlingen av ämnet vid det 29:e nordiska juristmötet, se under 1.1..

1.3. Vårdnad om barn

I Sverige togs år 1977 nya stadganden om vårdnad i bruk. Enligt de nya stadgandena upphör t. ex. föräldrarnas gemensamma vårdnad om barn inte nödvändigtvis i samband med en äktenskapsskillnad. Domstol kan, om föräldrarna är överens därom och det inte är uppenbart stridande mot barnens bästa, förordna att föräldrarna skall anförtros gemensam vårdnad av barnen även efter äktenskapsskillnaden. Under samma betingelser kan även föräldrar som inte är eller varit gifta med varandra, få gemensamt vårdnad om barnen oberoende av om de sammanbor. Försåvitt en gemensam vårdnad inte fungerar i praktiken kan vardera föräldern vid domstol yrka på upplösning den gemensamma vårdnaden. I ett dylikt fall avgör domstolen vem vårdnaden skall anförtros åt. För närvarande pågår i Sverige en revidering av lagstiftningen angående vårdnad om barn, umgängesrätt och överflyttande av vårdnad. En kommitté, som utreder barnens rättigheter, publicerade i oktober 1979 sitt betänkande (SOU 1979:63) om föräldraansvar m. m. En proposition på grundval av betänkandet väntas till årsskiftet 1981:82.

I Norge godkändes våren 1981 en lag om barn och föräldrar, vilken berör såväl barn födda inom som utom äktenskap. Benämningarna barn fött inom äktenskap och barn fött utom äktenskap har avskaffats. Stadgandena angående vårdnad om barn – föräldraansvar – har ändrats bl. a. så, att föräldrar gemensamt kan vara vårdnadshavare för barn även efter äktenskapsskillnad samt så att föräldrar, som inte sinsemellan är gifta, gemensamt blir

vårdnadshavare för barn, om de anmäler härom till befolkningsregistret. Det stadgande, enligt vilket barnets moder har företrädesrätt till ensam vårdnad om småbarn, har upphävts. Lagen om barn och föräldrar träder i kraft den 1 januari 1982.

I Danmark ändrades lagen angående vårdnad om barn år 1978. Ändringen medförde, att fadern till ett utom äktenskapet fött barn vid domstol kan anförtros vårdnaden om barnet, såvida detta anses nödvändigt med tanke på barnets fördel. Äktenskapskommittén har i sitt i januari 1981 angivna betänkande behandlat frågan om föräldrar bör ha möjlighet att avtala om gemensam föräldramyndighet för barn utanför äktenskap samt efter separation och skilsmässa. Justitieministeriet har i juni 1981 tillsatt en arbetsgrupp rörande föräldramyndighet m. m., som i avsikt att bereda ministeriets ställningstagande till frågan om man bör försöka ändra lagstiftningen, har fått i uppdrag att utarbeta ett utkast till regler om gemensam föräldramyndighet för barn utanför äktenskap samt efter separation och skilsmässa.

I Finland avgav en av justitieministeriet tillsatt arbetsgrupp i juni 1981 sitt betänkande, vari ingick förslag till ändring av de stadganden i lagen om förmyndarskap som rör vårdnaden om barn. Enligt förslaget skulle skillnaden mellan barn födda inom och utom äktenskap slopas ur stadgandena angående vårdnad. I förslaget har nya stadganden intagits om såväl vårdnadens syfte och innehåll som om vårdnadshavare för barn. Enligt den finska arbetsgruppens förslag skulle barnets föräldrar gemensamt bli vårdnadshavare för barnet om de vid barnets födelse är gifta med varandra. I annat fall skulle modern ensam bli barnets vårdnadshavare vid tidpunkten för barnets födelse. Bägge föräldrarna skulle gemensamt bli vårdnadshavare för barnet om de ingår äktenskap med varandra eller om de i samband med erkännande av faderskap anhåller härom. Härutöver skulle ett ärende angående vårdnad om barn på ansökan kunna anhängiggöras vid domstol. Domstolen skulle då kunna anförtro vårdnaden om barnet åt bägge föräldrarna gemensamt, eller åt den ena föräldern ensam. I stället för åt föräldrarna eller förutom åt föräldrarna skulle domstolen även kunna anförtro vårdnaden åt en annan eller ett par andra vårdnadshavare. Ansökan i ärendet skulle kunna göras av barnets förälder, förmyndare eller socialnämnd. Dessutom borde domstol i mål angående hem eller äktenskapsskillnad på eget initiativ pröva även frågan om vårdnaden av minderåriga barn och vid behov utfärda ett utslag i saken. Med tanke på internationella fall angående vårdnad om barn har till lagen om förmyndarskap föreslagits fogat ett stadgande, enligt vilket barnets vårdnadshavare vid finsk domstol skulle kunna erhålla ett utslag, vari det skulle fastställas att barn som har hemvist i Finland förts utomlands utan vårdnadshavarens samtycke samt förordnas att barnet skulle återsändas till Finland.

Vid sin 29:e session uppmanade Nordiska rådet ministerrådet att undersöka konsekvenserna av den oenhetliga lagstiftningen angående vårdnad om barn och utgående från detta värdera om en harmonisering av regleringarna behövs.

Nordiska länder emellan har man vid ett möte på tjänstemannanivå i Stockholm våren 1981 diskuterat ett förenhetligande av den materiella lagstiftningen angående vårdnad om barn. Vid ett senare möte i Helsingfors i oktober 1981 behandlades även sådana specialproblem, som hänför sig till de

internationella frågorna angående vårdnad om barn, speciellt återsändandet av barn som olovligt förts utomlands och erkännandet och verkställigheten av utländska beslut om vårdnad.

Betänkningar m.v. i Nordisk Udredningsserie NU

- NU 1961: 6 Gemensam lagstiftning i rättstillämpningen
- NU 1965: 2 Översikt över lagar tillkomna genom nordiskt samarbete
- NU 1972: 2 Forsørgerbegrebets rolle i dagens samfund. Konferens 1972
- NU 1976:30 Ægteskab og forsørgelse i Norden
- NU 1976:31 Retsbeskyttelse af ligestillingen mellem kvinder og mænd i Norden
- NU 1976:32 Oversigt over det nordiske lovgivningssamarbejdes udvikling og resultater
- NU 1977B:19 Ligestilling i arbeid og familieliv
- NU 1979A: 2 Tiltak for likestilling mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet
- NU 1979B:10 Barselsorlov – forældre og børns behov i perioden omkring graviditet, fødsel og barnets første leveår, specielt med henblik på barselsorlov
- NU 1979B:15 Familie, ekteskap og forsørgelse
- NU 1980A: 9 Barnåret i Norden
- NU 1980A:17 Fødeinstitusjonerne i Norden
- NU 1980B:17 Unge familier i etableringsfasen

NU-serien*

NU 1981¹

1. Ökat nordiskt forskningssamarbete. Huvudrapport
2. Energihushållning i Norden
3. Nordiska samarbetsorgan
4. Multilaterala socialkonventioner med utomnordiska länder
5. Arbetsmarknad och arbetsmarknadspolitik i Norden 1980
6. Samisk kulturliv
7. Ungdomsgaranti – teori eller verklighet?
8. Introduktion af nye og vedvarende energikilder
9. Datateknologi i Norden
10. Nordiska ministerrådets sekretariatsorganisation
11. Energi i Norden – ekonomi, miljö och försörjningstrygghet
12. Gjennomføringen av det nordiske regionalpolitiske handlingsprogrammet av 1979
13. Naturgass i Nord
- 13F. Luonnonkaasu Pohjoiskalotilla
14. Nordisk statutsamling 1981
15. Nordisk statistisk årsbok 1981/Yearbook of Nordic Statistics 1981

NU 1982

1. Friluftsliv i Norden
2. Arbetsmarknaden – öppen eller stängd?
- 2E. Labour Market – open or closed?
3. Nordiska samarbetsorgan
4. Truede dyr og planter i Norden
5. Familieret i Norden

¹ Från och med mars 1981 upphörde uppdelningen av NU-serien i en A- och en B-serie.

* Förteckning över tidigare nummer i NU-serien kan rekvireras från Nordiska rådets eller Nordiska ministerrådets sekretariat.

